



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA MORS

III

Af

AUGUST F. SCHMIDT

FRA MORS

III

FRA MORS

III

Af

AUGUST F. SCHMIDT

EGET FORLAG, BRABRAND

1964

NYKØBING M.
Morsø Folkeblads Bogtrykkeri
1964

Forord

Ogsaa i denne Bog er samlet en Række forskelligartede Bidrag til Morsøs Historie. Da jeg har Stof liggende omtrent færdigskrevet til en ny Bog: »Fra Mors« IV, var det at ønske, om ogsaa dette Arbejde kunde fremkomme, men dette vil ligeledes blive et økonomisk Spørgsmaal. Der er Emner nok endnu at skrive om vedrørende Morsøs Historie.

Nærværende Bog har kun kunnet fremkomme ved Hjælp af Pengestøtte fra forskellige Sider. Saaledes fra Den grevelige Hielmstierne-Rosenroneske Stiftelse, Nykøbing Byraad, Morsø Folkeblad, Nykøbing Mors og Omegns Sparekasse-Forening, Morsø Sparekasse, Morsø Bank, Karby-Hvidbjerg-Redsted Kommune, Galtrup-Øster Jølby Kommune, Vejerslev-Blidstrup Kommune, Bjergby Sparekasse, Sejerslev-Ejerslev-Jordsby Spare- og Laanekasse, Morslands Folkebank, Flade-Sønder Draaby Kommune, Tødsø-Erslev Kommune og Dragstrup-Skallerup Kommune.

For denne bevilgede Pengehjælp bringer jeg en oprigtig Tak.

Carlsbergfondet, der understøtter mine Studier i Almindelighed, takkes ærbødigst.

Brabrand, den 1. Maj 1964.

August F. Schmidt.

Morsø-Historikere

I »Fra Mors« II (1958), 67—70 er der givet Oplysninger om de gamle Morsø-Historikere *Caspar Schade*, *Oluf Nielsen* og *Chr. Villads Christensen*. Paa de følgende Sider skal omtales de fleste af de øvrige Mænd, der har ydet Bidrag til Morsøs Historie.

Først bør nævnes Lærer G. Th. Gravesen, der har skrevet om Ljørslev og Ørding Sognes Fortid.

Graves Thomsen Gravesen blev født i Nors ved Thisted 19/12 1877, Søn af Husmand Lars Jespersen Gravesen og Hustru Maren, f. Pedersen. Indtil 20 Aars Alderen var G. Th. Gravesen beskæftiget ved Landbrug, kom derefter paa Vordingborg Seminarium, tog Lærereksamen 1902, var derefter et Aar Hjælpe lærer i Badskær Skole ved Dybvad og derefter Vikar ved Skolerne i Nørhede ved Holstebro og Linaa-Røjen ved Herning. Derefter Vakancelærer ved Skolerne i Veggerby ved Nibe, Agerø ved Karby og Hyllebjerg ved Løgstør. 1. April kaldet til Hjerm Stationsskole, hvor han var til 1. Juni 1914, og derefter til 1/9 1945 Lærer ved *Ørding vestre Skole* paa Mors. — Gift med Lærerinde Marie Katrine Laugesen, født 27/9 1876 paa Vestergaard i Skjerk, Aulum Sogn ved Herning, Datter af Gdr. Niels Laugesen og Hustru Margrethe, f. Andersen. Tog Forskolelærerindeeksamen 1902 i Varde og var derefter Lærerinde forskellige Steder. Hun blev sin Mand en stor Støtte i Skolen som i Hjemmet. Selv om Lærer Gravesen passede sin Skole med en enestaaende Pligt-opfyldenhed, viste det sig hurtigt, at hans gode Evner strakte endnu videre. Han fik derfor i Aarenes Løb tildelt et meget stort Antal lokale Tillidshverv. Han var regnebegavet og kunde

omsætte alt i Tal. Ved en 50-Aars Fødselsdagsfest holdt han en Tale, hvori han bl. a. nævnede, at han havde hentet Mælk der i Gaarden hver Dag i 25 Aar, og han oplyste da om, hvor mange Liter Mælk, han havde hentet i disse Aar, og hvor meget de havde kostet. — Gravesen samlede paa Oldtidsminder, hvoraf flere blev skænket til Museet i Nykøbing. Det



Lærer G. Th. Gravesen

faldt naturligt for den flittige Mand ogsaa at beskæftige sig med sin Kommunes, Ljørslev og Ørding Sognes Historie, hvorom han i Tiden 1928—1952 fik udgivet 3 Bøger paa ialt 514 Sider. I dette godt illustrerede Arbejde er med megen Flid samlet et omfattende lokalhistorisk Stof, der i vel afrundede Kapitler skildrer alle de vigtigste Emner vedrørende de to Sognes Historie. I første Del (117 S.) behandles Kirkernes, Præsternes og Præstegaardens Historie. Anden Del (1929) er paa 142 Sider og indeholder Oplysningerne om Sogdenes Skole- og Degnehistorie. Gravesen indledte sine Bøgers forskellige Af-snit med ret udførlige almenhistoriske Redegørelser, hvorefter han fremlagde et betydeligt egnshistorisk Materiale. En Mængde personalhistoriske Enkeltheder har han saaledes med-delt om Sogdenes Præster og Degne, hvorom der findes supple-

rende Oplysninger fra o. 1720 i Georg Hansens Bog: »Præsten« (1947), se Morsø Folkeblad 11/9 1948, 7/8 1963. I Ljørslev og Ørding Sognes Historie III, der ikke udkom inden 1952, skildres udførligt Skov- og Havebrug, Oldtidsminder, Stednavne, Marknavne, Gaarde- og Husnavne i Fortid og Nutid, Udskiftningen, Matriklen 1844, Ejendomsskatten og deres Ligning, gammelt Landbrug, Folketal, Gaardhistorie o. m. m. Hovedparten af Bogen er dog viet Skildringen af Herregaarden *Højris'* Historie. Her er især udførlige Oplysninger om Ejerne af Højris gennem Tiderne. Man skønner meget paa disse Bidrag til Kundskab om de mange forskellige Herremænd, der siden Middelalderen har ejet det smukt beliggende Herresæde. Der er her ydet et værdifuldt Tilskud til Morsøs Adelshistorie. I det hele er der et Væld af Detailoplysninger i Gravesens Bøger, som det er en Fornøjelse at kunne omtale i nærværende Arbejde.

Efter sin Afsked som Lærer flyttede G. Th. Gravesen og Hustru til »Bakkehuset« i Øster Assels. Herfra kunde de saa nemt besøge den Kommune, hvor de efterlod sig saa godt et Minde. G. Th. Gravesen døde 4/11 1959.

*

Apoteker *Regnar Olufsen* var Købmandssøn fra Aalborg, hvor han fødtes 6. April 1873. Han lærte Farmacien paa Vemmetofte Apotek, tog Medhjælpereksamen 1894 og blev cand. pharm. 1897, hvorefter han kom til Nykøbing, hvor han blev Provisor paa Svaneapoteket. Regnar Olufsen, der var gift med Charita Borch, fik (24/9 1923) personligt Privilegium paa det ved kgl. Resolution af 7. August 1923 oprettede *Sct. Clemens Apotek* i Nykøbing. Den 10. Marts 1925 aabnedes dette Apotek.

R. Olufsen havde stærke historiske Interesser, hvorfor han i 1908 indvalgtes i Bestyrelsen for Morslands historiske Museum, hvis Leder han (som Formand for Bestyrelsen) var i over 30 Aar.

Apoteker Olufsen levede sit Liv i nær Tilknytning til Museet. Som Kandidat boede han i en af Bygningerne i 18 Aar, inden Samlingen blev flyttet dertil. I 1925 blev Klosterbygningen med sine 25 Lokaler taget i Brug til Museum. Gang paa Gang fik Olufsen gennemført Forbedringer, baade i det Ydre og Indre. I Dag er Dueholm Kloster en af Landets skønneste Bygninger, ført tilbage til sin gamle Skikkelse. Samtidig er den store Samling saa smuk og overskuelig, som den maaske aldrig bliver. Det hele passer ind i Rammerne. Her skal blot nævnes en af de store Forbedringer: Indretningen af

Kirkerummet, et smukt og harmonisk Interiør. Som det øvrige faktisk skabt ene af Regnar Olufsen Haand. Nationalmuseets sagkyndige, med hvem Olufsen stod i stadig intimt Arbejde, har ofte udtalt deres Anerkendelse af Dueholm Museums høje Stade, en enkelt Mands Livsværk.

Det var Olufsens store Ønske, at Interessen for det gamle altid maatte bevares her paa Mors. Kun gennem Fortiden kunde man vinde den rette Forstaaelse af Nutiden, sagde han. Og hvad han har udrettet for Museet, forpligter i Fremtiden.

I 1930 fortalte Apoteker Regnar Olufsen til mig, at han i over 20 Aar havde anvendt alle sine Søndag Formiddage — og vel mere til — paa Dueholm Museum, hvor han registrerede, stillede op og arrangerede samt i Protokoller indføjede Oplysningerne om de forskellige Fund. Et saadant uselvisk Fritidsarbejde, udført af en Mand, der ellers havde et stort og krævende Brøderhverv at varetage, vidner om stærk Kærlighed til vore Fortidsminder og er tillige et smukt Udtryk for Trofasthed og Pligtfølelse over for en Gerning, der var blevet betroet en Mand som Tillidshverv af Offentligheden.

Apoteker Olufsen, der udførte sit fremragende Museumsarbejde uden Tanke paa økonomisk Gevinst, men vederlagsfrit, staar her paa Linje med en Række Mænd, der rundt i vore Provinsbyer har oprettet — eller indrettet — Museer. De gamle Provinsmuseer oprettedes med minimale Pengemidler. Der var ikke megen offentlig Støtte at forvente, og de Adjunkter, Lærere, Læger, Tandlæger, Apotekere, Bladmænd o. s. fr., der paatog sig at varetage Museerne, kan man ikke takke nok. Museet paa Dueholm er forbløffende righoldigt og velordnet. Der var særdeles fængslende at faa det gennemgaaet i Samvær med R. Olufsen. Han kunde i det hele fortælle hver Genstands Historie. Paa Grund af sin stærke Optagethed fik han desværre ikke Lejlighed til at skrive ret meget om Morsøs Historie. Engang imellem kom en fortrinlig Avisartikel fra hans Haand. Saaledes skrev han en Artikelrække i Morsø Folkeblad 1940 om Morslands Kirker og Helgendyrkelsen paa Mors. Da Olufsen opbevarede og registrerede alle lokalhistoriske Avisartikler om Øen, vil man ved Hjælp af disse (i Museet paa Dueholm) have et godt Hjælpemiddel ved fremtidige lokalhistoriske Undersøgelser.

Apoteker Olufsen sad inde med en stor historisk Viden og spekulerede over mange herhen hørende Spørgsmaal. Jeg erindrer saaledes en lærerig Samtale med ham i 1927 hos Læge Jens Lund, Ø. Jølby, om de skaalformede Fordybninger i Kam-

pesten, der dengang optog os begge ret stærkt. Ved samme Lejlighed fortalte Olufsen en fortræffelig Anekdote om den berømte Arkæolog, Nationalmuseets gamle Direktør, Dr. Sophus Müller, der var en stor Aristokrat, men ved Siden af ogsaa kunde være meget flink og behagelig. Sophus Müller var Deltager i en Museumsfestlighed, eller hvad det nu var, i Nykøbing, og bagefter blev han indbudt til et fælles Kaffe-bord. Hertil svarede Direktøren: »Nej Tak, jeg drikker ikke Befolkningens Kaffe!«

Dette paa sin Vis fortrinlige Svar løb snart Landet rundt i de interesserede Kredse. Da Olufsen en Del Aar senere i Nationalmuseet talte med Direktør M. Mackeprang, vilde denne — for at glæde sin morslandske Gæst — fortælle en af de mange Anekdoter, der verserede om Sophus Müller. Og Mackeprang fortalte saa med stort Behag Historien om Befolkningens Kaffe. Men hans Overraskelse var ikke ringe, da han fik at høre, at Olufsen var den første Spreader af den karakteristiske Anekdote!

Regnar Olufsen døde 18. Januar 1945. Med Sorg modtog Øen Budskabet om hans Død (se Morsø Folkeblad 19/1, 26/1 1945, 11/1 1954).

*

Marius Dahlsgaard fødtes i Legind Skole 5/4 1879, hvor Faderen C. J. Dahlsgaard (død 1912) var Lærer. Bedstefaderen Chr. Christensen Dahlsgaard var Lærer i Sillerslev. C.C. Dahlsgaards Hustru var Datter af A. C. Nors, Lærer i Vester Assels, oprindelig Sergent ved Husarerne, en af Frederik den Sjettes Seminarister.

Marius Dahlsgaard tog Præliminæreksamen 1897, Skolelærereksamen fra Jelling 1901, var derefter Realskolelærer i Odense (1901—02) og Hadsund (1902—05), og kaldedes 1905 til Lærer ved Kommuneskolen i Nykøbing, hvor han virkede Resten af sin Tid. I 1906 blev M. D. gift med Dagmar Jensen fra Bindslev (død 1948). Ved Siden af sin egentlige Lærergerning virkede M. D. som Lærer ved de tekniske Skoler i Hadsund og Nykøbing (1905—11), og han var gennem mange Aar Lærer ved Handelsskolen i Nykøbing. Tidlig begyndte han sin Virksomhed som Bladkorrespondent som Skildrer af forskelligartede Forhold, bl. a. fra de gamle danske Provinser i Sverrig (Rejse 1910), og i Sommeren 1913 var han Korrespondent til flere af vore større Blade ved 100-Aars Festlighederne i Holland i Anledning af Landets Jubilæum som konstitutionelt Monarki. I de kommende Aar naaede Marius

Dahlsgaard at udfolde en flittig Forfattervirksomhed. Han fik udgivet omkring 30 Bøger, de fleste var Drengbøger, bl. a. »Kongen paa Island« (1916), »Ærens Vej« (1917), »Helten fra Kongedybet« (1918), »Søren Rask« (1919), »Jens Tverstedts Eventyr« (1921) og »Brødrene fra Fanø« (1922). Ogsaa Skilddringer — paa Grundlag af Rejser — af fremmede Lande, Randstaterne, Holland m. v., har Marius Dahlsgaard faaet udgivet i Bogform. Hans store Optagethed af litterære Arbejder forhindrede ham i at faa Tid til at beskæftige sig saa meget med sin Fødeøes Historie, som han i Virkeligheden havde Lyst til. Flere af hans Drengbøger har hentet Idé og Stof fra Mors. Det var en vel kvalificeret Mand, man valgte til Redaktør af Historisk Aarbog for Mors, da Jakob Lykke i 1923 forlod Galtrup Højskole. Marius Dahlsgaard redigerede nu Aarbogen til den desværre gik ind i 1932. Dette Redaktionshverv var han glad for, og han udførte det med Takt og Myndighed.

Dahlsgaards egne Bidrag til Øens historiske Aarbog bestaar af fire Afhandlinger: Om hellige Kilder paa Mors (Aarb. 1920), Slavekrigen 1848 paa Mors (Aarb. 1922), Sallingsund og Færgelejets Historie (Aarb. 1923), samt Dueholm Kloster (Aarb. 1932). Endvidere den smukt illustrerede Turistfører: »Mors« (1924), i en udvidet Udgave (1929) med Undertitlen: »Limfjordens Perle«. Endelig bør nævnes, at Dahlsgaard indsamlede en Række morslandske Folkeminder til Dansk Folkemindesamling. De er blevet udnyttet i »Morsingboer i gamle Dage« I—IV (1930—38). Marius Dahlsgaard døde 30/12 1941.

*

I 1920'erne var Gdr. *Johan P. Houmøller* en af Morsøs flitigste Historieskrivere. I talrige Avisartikler og i flere Afhandlinger i Historisk Aarbog for Mors delagtiggjorde han andre i sin Viden om Øens Historie. Hans bedste Arbejde er uden Tvivl Afhandlingen i nævnte Aarbog fra 1929 om de i Karby Kirke begravede eller nedsatte Personer. Her er meddelt talrige personalhistoriske Oplysninger om en Række gamle Ejere af Herregaarden Ørndrup. Der er herved ydet et nyttigt Bidrag til Karby Sogns Historie.

Om Voldstedet Blaaborg skrev Houmøller en Redegørelse i Historisk Aarbog for Mors 1924, 64—74, og i samme Aarbog 1928 og 1930 fik han offentliggjort Afhandlinger om Tæbring og Outrup Kirker. Hertil slutter sig hans Artikelrække om Tæbring, Outrup og Rakkeby Sogne, der fremkom i Morsø Folkeblad 1928, ogsaa udgivet i Særtryk (50 Sider). I Morsø historiske Aarbog 1931 skrev han om Høslet og Høst i gamle

Dage, og i Aarbogen 1932 skildrede han Øens gamle Gaardtyper. I en Artikelrække i Morsø Folkeblad (Særtryk, 30 Sider) fortalte han om Øens Herregaarde og om en Række store morslandske Landbrug, medens han i en anden Artikelrække »Fra gamle Dage« i Morsø Folkeblad (Særtryk 24 Sider) meddelte forskellige gavnlige Oplysninger om Morsøs Historie og Folkeliv. Ligesaa i Artiklen: Jul paa Mors i gamle Dage (Morsø Folkeblad 24/12 1928). Om sin Slægt og dens Tilknytning til Gaarden Hovmølle i Rakkeby Sogn har Johan P. Hovmøller givet personalhistoriske Oplysninger i en Artikelrække i Morsø Folkeblad 1924 (ogsaa i Særtryk, 15 Sider). Paa Hovmølle havde Johan P. Hovmøller sit Hjem (gift 23/4 1901 med Anna Kirstine Blaabjerg fra Tæbring). Her besøgte jeg ham i August 1929 og havde da en længere Samtale med den stærkt historisk interesserede Mand, der vidste saa god Besked med alt vedrørende Mors. Se Morsø Folkeblad 14/8 1961.

*

Lærer *Chr. Søndergaard*, der fik Ansættelse ved *Flade* Skole 1. April 1916, udgav 1930 Bogen: »Flade Sogns Historie« (112 Sider), et nyttigt Arbejde, hvori forefindes et betydeligt Antal nye Oplysninger vedrørende det paagældende nordmorslandske Sogn, hvortil adskilligt af særlig Interesse er knyttet. Den 1/8 1958 tog Chr. Søndergaard sin Afsked som Lærer og flyttede til Thisted. Han var da 65 Aar. Hans Levnedsløb kan læses i Morsø Folkeblad 15/7 1958. Se endvidere sammesteds 2/4 1930, 23/10 1962.

*

Lærer *Kristen Kold Thomsen*, der i mange Aar var Lærer i *Sønder Draaby*, udgav 1946 »Sdr. Draaby Sogns Historie« (72 Sider), hvori fortælles om dette lille Sogn gennem Tiderne.

Allerede i 1913 indsendte K. K. Thomsen en lille sammenhængende Skildring af det gamle Folkeliv i Sognet til Dansk Folkemindesamling. Dette Stof er udnyttet i »Morsingboer i gamle Dage«, men det er — maaske af økonomiske Grunde — ikke medtaget i »Sønder Draaby Sogns Historie«, der, som man kunde vente, især indeholder Oplysninger af forskellig Slags om Geologi, Oldtidsminder, Kirke, Middelalderhistorie paa Grundlag af Dueholm Diplomatarium, Bondeforhold, Udskiftningen, Skolevæsen, Fattigvæsen, Sogneraad m. v. Nogle supplerende Bemærkninger til Lærer Thomsens Bog har jeg givet i Morsø Folkeblad 4/10 1948, 31/3 1952. Jfr. smsts. 20/2 1930, 7/7 1946, 2/4 1952, 29/12 1954.

Kristen Kold Thomsen, der var Seminarist fra Gjedved, døde kort før Jul 1954, 78 Aar gammel og blev begravet 29. December 1954. Han efterlod sig det smukkeste Minde og erindres af gamle Elever for sin levende Fortælleevne.

Hele Flade-Sønder Draaby Kommunes Historie er nu paa væsentlige Omraader behandlet, idet Chr. Søndergaards Bog om Flade har Kommunens Hovedsogn til Emne.

*

Ejerslev Sogns Udvikling er skildret af *Svenning S. Svenningsen*, Ejerslev Lyng, der i 1958 udgav Bogen: »En Beskrivelse af Ejerslev Sogns Udvikling og Slægts- og Ejendomsforhold de sidste ca. 100 Aar«. Det er en Hjemstavnsbog af en særlig Karakter, der her foreligger. Bogens Tyngdepunkt er Afsnittet om Familie- og Ejendomsforhold. Heri er indarbejdet et stort personalhistorisk Stof, og Forfatteren er ikke bange for at sige sin Mening om Mennesker og Tilstande i hans egen Tid i det lille Sogn. Den ogsaa i Lokalhistorie kyndige Redaktør *Mads Hansen* har i Morsø Folkeblad 23/12 1958 skrevet en god Vurdering af Svenningsens Arbejde. Jfr. smsts. 19/9 1962.

*

Oscar Bang (f. 5/5 1892) er Søn af Købmand, senere Sparekassedirektør Frederik Bang. Efter at have taget Præliminærexamen fra Nykøbing Realskole blev Oscar Bang Elev i Johan Riis' Planteskole. Efter en stor og alsidig Uddannelse overtog han i 1918 Johan Riis' Planteskole, der under Oscar Bangs Ledelse er blevet kendt langt ud over Øen og endnu videre omkring. Igennem de mange Aar har Bang varetaget mange Tilidshverv, og han har i Artikler og mindre Bøger skrevet om talrige Emner vedrørende Morsøs Historie. 1924 udkom hans fornøjelige Bog: *Fra gamle Dage*. 1929 *Havebrugets Historie* paa Mors. 1937 var han Udgiver af *Morsingboernes Sangbog*. Endelig kan man nævne Skriftet: *Lidt om Morsø og dens Hovedstad i Fortid og Nutid* (1962), hvori bl. a. er en værdifuld Afhandling om *Øens Veje*.

I en Artikel i Morsø Folkeblad 1/5 1962 blev Oscar Bang, da han fyldte 70 Aar, med Rette kaldt Morsøs Ambassadør.

*

Gaardejer *Peder Riis* (født 1889), der gennem mange Aar ejede en Gaard, der var udstykket fra Sø, har i 1964 udgivet en Bog om Sejerslev Sogns Historie. I dette nyttige Arbejde (udførligt omtalt i Morsø Folkeblad 21/3 1964) findes be-

handlet en Mængde Emner fra det nævnte Sogns Fortid. Særlig kan fremhæves de mange Slægtsoplysninger, som Peder Riis har haft de bedste Forudsætninger for at kunne meddele, da han kender hvert Hjem og hver Familie i sit Fødesogn Sejerslev.

*

I Bogen: Morsø Landboforening 1844—1944 er de forskellige landbrugshistoriske Emner med Kyndighed blevet behandlet af *Andreas Ringgaard, J. Gregersen Dal, Klaus og Kr. Dalgaard, Engelhart Jensen, H. Jensen* og *Fru Kirstine Touborg*.

Georg Hansen Morsland udgav 1953—55 tre Aarsskrifter vedrørende Mors: »Limfjordens Perle«, »Østers-Øen« og »Mors i 55«. Heri er berettet om forskellige Emner fra Øen. *Agnus Sørensen* har i to udførlige Afhandlinger skrevet om de gude-lige Forsamlinger og om Galtrup Højskoles første Forstander A. Kr. Povlsen Dal. *Jens A. Petersen* fortæller om Østers-fiskeriet, og *Valdemar Pedersen* skildrer Husfliden og Indre Mission paa Mors.

I Historisk Aar bog for Mors 1919—32, samt særskilt er fremkommet en Række Afhandlinger om forskellige Emner fra Morslands Historie. *Anton Kjalby* (1886—1964) har skrevet om Stednavne i Lødderup og Elsø Sogne og om Provst Vilhelm Hansen. *Jakob Lykke* om Fattigforhold, Sognestyre, Frøslevgaard, Galtrup Højskole. *Th. Balslev* om Biskop Balslev i Vejerslev og om Vilhelm Hansen. *Frederik Saaby* har behand-



Pastor Th. Balslev

let Emner fra Karby Sogn. *Mads Hansen* har udarbejdet et Festskrift om Spare- og Laanekassen for Nykøbing M. og Omegn 1852 — 15. September — 1952 samt Artikler om Oldfund, Helligkilder, Galtrup Forsamlingshus og Højskole. *C. F. Jensen* om Sindbjerggaards Hedes Plantage, Morsø Sønderherreds Plantage (1955), — ja flere kunde endnu nævnes.

Det sidste Tilskud til Litteraturen om Mors er *Johannes*



Kredsdyrlæge Johs. Kjeldbjerg

Kjeldbjergs Arbejde: »Slægten fra Kjeldbjerggaard paa Mors«, der i 1964 udsendes i maskinskrevne Eksemplarer. Bogen kan købes i denne Fremstillingsform. Johannes Kjeldbjerg (f. 1890 paa Kjeldbjerggaard, Gullerup, Bjergby Sogn) var 1914—42 Dyrslæge i Øster Jølby og i Tiden 1942—60 Kredsdyrlæge i Thisted. Der omtales et meget stort Antal Personer i Kjeldbjergs Slægtshistorie, men da der gives en udførlig kulturhistorisk Baggrund for den nordmorslandske Slægt, er det nyttige Værk af almen Interesse for enhver, der beskæftiger sig med Morsøs Historie. Johannes Kjeldbjergs Bog slutter sig smukt til de Arbejder, der er udgivet om de to Søndergaardslægter, til Bukhslægten, Riisslægten og Dissingslægten.

Endelig skal omtales *Henrik Larsen*, der i »Morsingboer i gamle Dage« I (1930), Side 6—29 har skrevet en højst værdifuld Afhandling om Morsøs Landbohistorie. Da denne Mand er ukendt paa Mors, skal der meddeles nogle faa Oplysninger om ham. Henrik Larsen blev født 15. Juni 1875 paa Christiansø, hvor hans Fader var Distriktslæge. Henrik flyttede med sine Forældre 1876 til Skagen og 1888 til Kalundborg. 1894 blev han Student og 1895 cand. phil. Han levede hele Resten af sit Liv som fri Videnskabsmand og opnaaede som Landbrugshistoriker et meget anset Navn. Af hans vidtspredte Forfatter-skab skal her nævnes hans Hovedarbejde: »Nogle Oplysninger og Bemærkninger om de danske Landsbyer«, offentliggjort i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1918. Den store Afhandling var af banebrydende Karakter og er siden blevet anerkendt af alle Historikere. Henrik Larsens Skrivemaade er noget tung, streng saglig, kort og uomstødelig. Han lignede i høj Grad det, man forstaar ved en Bogorm: mager, lidt rundrygget, bar gammeldags Brillen med tynd Staalskelet, havde et lille, hængende Hvalrosoverskæg og talte med lavmælt, sprukken Stemme. Den meget lærde Mand holdt af at færdes i Naturen og søgte at skaffe sig et Førstehaandsindtryk af de Steder og Byer, han studerede. Foruden til »Morsingboer i gamle Dage« leverede Henrik Larsen ældre landbrugshistorisk Stof til Chr. Søndergaards Bog om Flade Sogn (1930), saa der er altsaa to Arbejder om Mors, der har nydt godt af Henrik Larsens Indsigt. Han var en venlig og hjælpsom Mand, og da han hørte til mine gamle Venner, er det mig kært at kunne omtale ham her. Den sidste Gang, jeg var sammen med Henrik Larsen, var ved Poul Meyers Doktordisputats paa Københavns Universitet 3/11 1949. Den 21. April 1956 døde ensom og ubemærket den ugifte Mand paa Gentofte Sygehus. Hans Bortgang blev ikke offentlig bemærket, i Dagspressen blev intet nævnt om dette Dødsfald. Henrik Larsen var en af de sjældne faa; man er taknemmelig for at have kendt ham, og i Fremtiden vil enhver, der studerer dansk Landbrugshistorie og Lokalhistorie, med Respekt nævne hans Navn. I Morsø Folkeblad 16/1 1957 har jeg skrevet udførligt om denne Mand, der har sin Plads i Rækken af Morslandshistorikere.

Folkemindefortællere og Folkelivsskildrere

Til det ældste Slægtled af Folkemindefortællere paa Mors hørte Lærer *Michael Nyboe*, der i sin tidligste Ungdom var Lærer i Øster Jølby. Derefter var han 1836—38 paa Snedsted Seminarium, derpaa Huslærer til 1840. I den lange Periode 1840—78 var han Lærer i Øster Assels. 1841 blev Michael Nyboe gift i Raasted ved Ringkøbing med Severine Wad, Datter af Peter Wad til Arnsbjerg og Søster til Lærer Wad i Alsted. I Ægteskabet var fem Sønner og to Døtre, hvoraf kun en Søn og en Datter blev voksne.

Michael Nyboe var en begavet, men streng Lærer. Religion var hans kæreste Fag, og ved Messefald prædikede han, saa Kvinderne græd af Bevægelse. Mange vilde hellere høre ham end Præsten. Nyboe nød megen Tillid for sin juridiske Indsigt, og han havde stærke historiske Interesser. 1852 optegnede han Folkevisen: »Der bor en skøn Jomfru alt sønder under Ø«, som han sendte til Svend Grundtvig, der udgav Viseopskriften i sit Værk: »Gamle danske Minder« III, Nr. 2.

Michael Nyboes Søn, *Henrik Theodor Nyboe*, var Lærer og Kirkesanger i Vester Jølby 1879—1901. Efter sin Afsked boede han i Nykøbing, hvor han døde paa Alderdomshjemmet. Med hans Søn, Kommune lærer Michael Nyboe, København, har syv Generationer i Slægten været Degne og Lærere, fortrinsvis paa Mors.

H. Th. Nyboe besad en levende historisk Sans, og da Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen i Juli 1889 paa en Indsamlingsrejse paa Mors ogsaa havde truffet Nyboe, kunde han bagefter skrive, at han var »en Mand, som havde megen Interesse for at samle. Især var han stiv i Folketro og Bonderegler«.

H. Th. Nyboe fortalte flere Folkeminder til Tang Kristensen end nogen anden paa Mors. Det var godt, Tang Kristensen fandt ned til ham, efter at han var blevet færdig med at høre paa den ældgamle Mette Skrædder i Sundby.

Der findes i Tang Kristensens Værk: »Danske Sagn« (begge Rækker) ialt 47 Sagn, fortalt af Lærer Nyboe, og i Folkemindesamlerens andet Hovedværk: »Jysk Almueliv« findes der 51 Optegnelser med forskelligt Indhold fra det gamle Bondeliv, tilsagt af H. Th. Nyboe. Det var altsaa en god Fangst, den gamle Mindesamler gjorde i Vester Jølby Skole.

Nyboe var særlig optaget af gammel Folketro og Bonderegler, og han huskede dem godt. Hele hans Stof er nu udnyttet

i »Morsingboer i gamle Dage«, hvor Øster Assels og Vester Jølby derfor er særlig godt repræsenteret.

Efter Provst C. Schades Tid er Nyboe en af de Mænd, der har gavnet Udforskningen af Morslands gamle Bondekultur mest, men al hans Viden om dette Emne vilde være gaaet med ham i Graven, hvis ikke E. Tang Kristensen havde hjemsøgt ham i 1889. Denne Mand vandrede ihærdigt Jylland rundt og bjergede i Lade den gamle, rige Folkeoverlevering, som vi nu kan være stolte af at besidde i et Omfang som næppe noget andet Land.

I 1929 var jeg saa heldig at faa foræret et Fotografi af Lærer H. Th. Nyboe af en af hans gamle Elever, Ansgarskirkens daværende Kirkebetjent, den aldrende Kr. Balle, der selv var godt inde i gamle Folkeskikke og med levende Forstaaelse af Sagen fortalte om dem. Balle vilde gerne se Fotografiet af sin afholdte Barndomslærer bevaret for Fremtiden. Det er nu opbevaret i Dansk Folkemindesamling og afbenyttet i »Morsingboer i gamle Dage« IV, Side 68. Nyboe fortjente visselig at komme med i denne Bog, hvor der findes Portrætter af Folk, der har gavnet den historiske Sag paa Mors.

H. Th. Nyboe var en haandsnild Mand. Han kunde dreje de smukkeste Ting: Garnvinder, smaa bitte Ben-Rokke og rigtige Rokke. Paa Dueholm Museum findes fire Kneblepinde, som han har forarbejdet. Det er blankpolerede, drejede Pinde med Krog ved samt det Arbejde, der viser Pindenes Brug: en Stump lysegrøn Uldsnor. I gamle Dage kantedes Kjolerne ofte med saadanne Snore; de ligner de runde Uldsnore, som kendes fra Klunketidens Møbler og Gardiner. — Om Slægten Nyboe se *P. Filtenborg*: Slægtsbog for Sognedegn Sejer Olesen Leth etc. (1918), især Side 27, og *Leo Wad*: Peder Christian Holm Wad, Bidrag til en jysk Lærerslægts Historie (Personalhistorisk Tidsskrift 1957, 129—178).

Som meddelt i *Fra Mors I* (1957), 121—22, sendte *A. Kr. Poulsen Dal*, Galtrup Højskole, i sine yngre Aar Folke minder til Svend Grundtvig. De var fortrinsvis fra Thy og Lemvigegnen. Fra Mors fik Sv. Grundtvig tilsendt Folkeminder fra den kendte Degn *Poul Henrichsen* (1799—1881), Lærer i Flade 1831—56. Han var Bondesøn fra Hvidbjerg og op tegnede et noget udpyntet Sagn om »Trolden i Salgjer Høj«, som indsendtes til Sv. Grundtvig 1854. Henrichsens vidtløftige Form af det kendte Morslandssagn er blevet udgivet i fuld Udstrækning i Hans Ellekildes Udgave af Svend Grundtvigs

»Danske Folkesagn 1839—83« (1944—48), Side 234. Mere Stof fra Mors fik Grundtvig fra den unge Handelslærling *August Hagbarth Schade* (o. 1836—9/4 1918). Han var Søn af Provst Caspar Schades Søn Frederik Schade, der 1821 grundlagde Købmandsgaarden i Vestergade, Nykøbing. Omkring 1863 overdrog han Forretningen til sin Søn A. H. Schade, den senere Konsul. Han drev Forretningen til 1898, da den blev solgt til Købmand Chr. Bigum. August Hagbarth Schade sendte en righoldig Samling af Folketro fra Mors til Svend Grundtvig. Endvidere overlod han til Grundtvig Uddrag af en Samling Folketro, der var optegnet af hans Farfader Caspar Schade. Den vendsysselske theologiske Kandidat og Folkemindesamler, Nikolaj Christensen fra Aaby, opsøgte under sin Sagnindsamling paa Mors den 18. September 1856 August H. Schade, med hvem han drøftede deres fælles Interesser for Folkeminder. A. H. Schades Optegnelser, der nu findes i Dansk Folkemindesamling i Afskrift, er formentlig alle udgivne i »Morsingboer i gamle Dage« (se Registret IV, 85). Det er et værdifuldt Tilskud til Oplysningen om gammel Folke-digtning og Fortids Folkeliv paa Mors, man finder i A. H. Schades Optegnelser. Han havde arvet sin berømte Bedstefaders historiske Interesser.

Blandt Morslandsoptegnere til Svend Grundtvig kan endvidere nævnes *Peder Christensen* (1839—93), der var Husmandssøn fra Rakkeby. Han tog Lærereksamen fra Ranum 1861. Var derefter Lærer i Skive Landsogn 1861—63. I Kvols 1863—93, hvor Evald Tang Kristensen besøgte ham. Peder Christensen var en bogelskende Særling, der drømte om at skabe et stort nørrejyds Bibliotek, »et godt Nationalbibliotek«, skriver han i et Brev til Svend Grundtvig i Februar 1867, »ikke noget Lejebibliotek«.

Præstesønnen *Frode Rambusch* (1859—1924) indsamlede Folkeminder i Øster Assels Egnen, hvad der findes nærmere Oplysninger om i »Morsingboer i gamle Dage« IV (1938), 70—78.

Privatlærerinden, Frk. *Marie Sanddahl* (f. o. 1846), har ogsaa optegnet Folkeminder fra Mors.

Som man vil se, er det slet ikke saa faa, der har indsendt Folkemindestof fra vor Ø til Svend Grundtvig. Herom kan man finde Oplysninger i H. Ellekildes førnævnte Udgave: »Danske Folkesagn 1839—83«.

Senere foretog Evald Tang Kristensen Indsamlingsrejser paa Mors, hvorom man kan læse nærmere i »Morsingboer i gamle Dage« IV, 59—69.

En af Tang Kristensens gode Meddelere var *Mads Filtenborg*, der hørte til den store morslandske Slægt, der er Efterkommere af Sognedegn *Sejer Olesen Leth*, som Provst *P. Filtenborg*, forhen Fole, i 1938 udgav en Bog om.

Mads Jensen Filtenborg fødtes 17. Januar 1805. Han var Søn af Ane Margrethe Madsdatter og Ægtemand Jens Madsen Kiellergaard, der i en Aarrække ejede Gaarden Filtenborg i Mellem Jølby. Ægteparret flyttede senere til Galtrup, hvor de døde henholdsvis 1843 og 1844.

De havde seks Børn. Nr. 4, ovennævnte Mads Jensen Filtenborg, rejste i 1829 som Murersvend til Horsens, siden til Frijensborg. Efter sit Giftermaal i 1836 med Karen Marie Christensdatter (1811—1860) boede han Resten af sit Liv i Stevnstrup ved Randers. Her var han Murer og Gaardmand. Han var en anset Mand i sin Egn. I 40 Aar var han Synsmand ved Kirkesynet i Provstiet. Mads Filtenborg var en paalidelig Mand og blev efterhaanden ved sin stærke økonomiske Sans ret velstaaende. Han glemte aldrig sin Fødeø. En Gang aarligt foretog han sammen med sin Søstersøn Chr. Jensen i Randers en Køretur til Mors og kom da gerne tilbage medbringende tre, fire saltede Aal, Morsingboernes Nationalret. Mads Filtenborg var livlig og læselysten og en god Fortæller, som glædede Folkemindesamlere Evald Tang Kristensen med at fortælle Sagn og Eventyr fra Mors.

E. Tang Kristensen fortæller underholdende i sine »Minder og Oplevelser« III (1926), S. 257—58 om et Besøg hos ham i Stevnstrup. Det var i Juni 1889, Tang Kristensen kom til Mads Filtenborg, »som jeg nok før havde set, da han rejste omkring med Provsten til Kirkesyn. Han var nemlig udnævnt som en af de Mænd, Provsten skulde have med sig paa disse Udflugter. Jeg fik ham til at fortælle Eventyr for mig, og det var han god til. Jeg var hos ham den 13. Juni, og han var saa rig paa Historier, at jeg maatte blive Natten over. Saa fortalte han mig ogsaa, at han havde Cyprianus, men for Øjeblikket havde han laant den ud til en Mand i Randers. Da jeg kom til Randers gik jeg ind hos Manden, jeg tror nok, han var Glarmester, og fik den af ham og tog den med hjem. Kort efter tog jeg en Afskrift af den, og saa sendte jeg Mads Haandskriftet tilbage. Siden ved jeg ikke, hvor det er blevet af.

Umiddelbart efter min Hjemkomst fik jeg Besøg af Maleren V. Jastrau fra København. Vi skulle gøre en Tur sammen, og saa vilde han optage Studier paa samme Tur. Det var jo min Tanke, at vi skulde om ad nogle gamle Fortællere, og saa vilde jeg have ham til at tegne Billeder af dem. . . . Først tog vi med Toget til Stevnstrup, for der vilde jeg have ham til at tegne Mads Filtenborg, hvad han og gjorde. Han sad i Mads'es Stue og tegnede ham, og Billedet har jeg nu faaet«. V. Jastraus Billeder af den omtrent 85-aarige Mads Filtenborg findes i E. Tang Kristensens Bog: »Gamle Kildevæld« (1927), S. 60. Da Mads Filtenborg havde meget af Slægtens karakteristiske Udseende, har P. Filtenborg anbragt Jastraus Tegning som den første Illustration i sin Slægtsbog (Side 9).

Mads Filtenborg i Stevnstrup døde 22. April 1891. Han var gift to Gange og efterlod sig flere Børn. Side 146 i Slægtsbogen for Sognedegn Sejer Olesen Leth og Ida Nielsdatter findes et Fotografi af Mads Filtenborg.

De Æventyr, den gamle Murer og Gaardmand fortalte til Folkemindesamleren, er udgivne i Evald Tang Kristensens Bøger: »Æventyr fra Jylland« (Jyske Folkeminder 3. og 4. Samling, 1895 og 1897). I Bindet fra 1895 findes fem Æventyr fortalt af Mads Filtenborg, og i Bogen fra 1897 er der tre Æventyr meddelte af ham. Da Æventyr ikke let kan lokaliseres, kan det ikke altid afgøres, hvorfra de stammer, men der er Grund til at tro, at de fleste af Mads Filtenborgs Æventyr stammer fra Mors. Og skulde det hændes sig engang i Fremtiden, at de Æventyr, der er fortalte paa Mors eller meddelte fra Morsingboere, blev udgivet i en samlet Bog, maa man nok tage Mads Filtenborgs Æventyr med i en saadan Samling.

Om Trolddomsbogen Cyprianus, som Mads Filtenborg ejede et Exemplar af, stammer fra Mors, er ikke godt at vide. Den kan vel ogsaa være fra Stevnstrupegnen. Evald Tang Kristensen har i sin Bog: »Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket« (1922) udnyttet den særegne Bogs Indhold, men han fortæller intet om dens Hjemsted. Der har vel intet staaet herom i Bogen, og Tang Kristensen har antagelig heller ikke faaet spurgt om dens Hjemsted.

Ogsaa Sagn har Mads Filtenborg fortalt nogle Stykker af. De findes trykt i Evald Tang Kristensens »Danske Sagn« (begge Rækker), og de er alle fra Mors, hvorfor de er udnyttet i »Morsingboer i gamle Dage«. De fleste af Mads Filtenborgs Sagn er knyttet til Vilsund, hvor hans Fader havde tjent som Færgekarr. Derfor har Mads i sin Barndom hørt alle de hand-

lingsrige Sagn, der er stedfæstet til det gamle Overfartssted, en af de sagnrigeste Lokalteter paa Mors. I Solbjerg og Sundby Sogne har man naturligvis ogsaa førhen kendt hele Sagnkredsen fra Vilsund, hvorfor det har været let for den gamle Mand i Stevnstrup at komme paa Vilsundsagnene, som vi nu har saa god en Overlevering af. — Ogsaa Sagn af anden Slags kunde Mads fortælle, f. Ex. dette:

»Jens Borup i Tøving gik en Morgen Klokken 2 ud at flytte hans Bæster, og der laa en bitte Høj, hvor han ser to bitte Dreng, der løber efter hinanden runden omkring Højen, og der var ingen Boliger i Nærheden, som de kunde være fra. Han gik da hen efter Højen, men da han kom der, var der ingen. Det var slet Mark rundt omkring, saa der var ingen Steder, de kunde gjemme dem. Han har fortalt mig om den Tildragelse mange Gange, og han løj ikke«.

Det maa have været nogle legende Bjærgfolk, Jens Borup i Tøving har set.

Værdifulde Bidrag om gammelt morsingsk Bondeliv er meddelt af *Kristian Søndergaard* (1855—1939) i *Historisk Aar bog for Mors* 1922, 1923, 1924, 1927. I *Aarbogen for 1924* har Kr. Søndergaard skrevet om jordløse Huse, 1930 om Markeder i gamle Dage, 1931 om Udskiftningen i Frøslev og i 1928 om Lærer Poul Henriksen, Flade. Ogsaa i den lille Bog: »Husmandsstandens Kaar og det mindre Landbrugs Udvikling gennem 50 Aar« (1929) har Søndergaard leveret Bidrag til Kundskab om gammelt Bondeliv. Da han var fra *Andrup* (Frøslev Sogn) og tilbragte sin Barndom her, tør man tro, at alle hans Oplysninger er herfra. Hovedparten af Kr. Søndergaards Erindringsstof er udnyttet i »Morsingboer i gamle Dage« I—IV og i »Frøslev og Mollerup Sognes Historie« (1955), se der S. 199. I Hæftet: »Søndergaard og Fruergaard, Slægtshistorie 1780—1926« (1926) har han skrevet sin Slægts Historie og sin egen Biografi (se ogsaa Morsø Folkeblad 27/2 1939, 23/6 1954, Aug. F. S. om Søndergaard-Slægten). Kristian Søndergaard, som jeg besøgte i hans Hjem i Outrup i August 1929 (se Morsø Folkeblad 31/8 1961), var en herlig gammel Mand, der har ydet et stort Bidrag til Gavn for Husmandsbevægelsen paa Mors. Han er derfor nævnt gentagne Gange i Fr. Skrubbeltrangs Værk: »Den danske Husmand« I—II (1952—54).

Kristian Søndergaards yngste Broder, *Peter Larsen Søndergaard* (1874—1964) har ogsaa vist Interesse for personalhistorisk Forskning, idet han i 1951 udsendte Bogen: »Slægts-

tavle over Slægterne Riis fra Thyholm og Blidstrup og Bjerregaard fra Sindbjerg og Erslev«. I dette Arbejde beskæftiger P. L. Søndergaard sig især med sin Hustrus vidtforenede Slægt. Han var gift med Johanne Bjerregaard (død 1953), Datter af Maltgører P. Kr. Bjerregaard (død 1928), Erslev, der har skrevet flere kulturhistoriske Smaa bidrag i Historisk Aar bog for Mors 1919—22.

Om det gamle Folkeliv i *Nykøbing* i 1840—60'erne findes der to fængslende Afhandlinger i Historisk Aar bog for Mors 1919, 1920, skrevet af Urmager I. Østergaard, der heri fortæller om Sæder og Skikke, om Dagligliv, Haandværkerkaar m. v. Vi har her de bedste Oplysninger, der forefindes om Hverdag og Fest i Morsøs Købstad o. Midten af forrige Aarhundrede. Endnu flere Optegnelser skal forefindes fra I. Østergaards Pen. De beror paa Dueholm Museum. Det er vel herfra, Planteskoleejer *Oscar Bang* har fremdraget Østergaards Dagbogsoptegnelser fra 1864, hvori der forefindes en Række Enkeltoplysninger om Fjendens Ophold og Adfærd i Nykøbing i Sommeren 1864. *Oscar Bang* fik Østergaards Optegnelser frem i Morsø Folkeblad 12/11 1928, hvor de udgør et Supplement til (senere Lektor) *Jens Clausens* Artikler i Morsø Folkeblad 8/11, 9/11 1928.

Urmager I. Østergaards Slægt var fra *Frøslev By*, hvor Gaarden Østergaard fra en Del Aar før 1793 og til o. 1821 beboedes af Hans Jørgensen Østergaard (senere af hans Enke). En Søn af Hans Østergaard, *Jens Hansen Østergaard*, fik en Gaard i Skallerup. En Søn herfra, *Peder Jensen Østergaard*, blev sat i Lære hos den kendte Urmager *Lars Worm* i Torup. Efter endt Læretid flyttede *Peder Jensen Østergaard* til Oddense i Salling, hvor han nedsatte sig i Maj 1835. Efter at have været Soldat og opholdt sig i København, vendte P. J. Østergaard tilbage til Mors, hvor han i Begyndelsen af Oktober 1842 aabnede en Urmagerforretning i Nørregade i Nykøbing. Her havde han Butik og Værksted til sin tidlige Død 1. September 1859, 46 Aar gammel. En Søn af ham, den ovennævnte I. Østergaard, fortsatte Urmagervirksomheden i Faderens Forretning. Han blev en meget kendt og anset Mand i Nykøbing, havde udprægede historiske Interesser, var medvirkende i Arbejdet for Dueholm Museum — og skrev de ovenfor omtalte udmærkede Skildringer om Borgerlivet m. m. i det gamle Nykøbing.

Endelig bør nævnes Maleren, Fotograf *Peder Krogh Damgaard*, Øster Jølby. Han er født 1881, og hans Barndomshjem

var en gammel Gaard i Øst Dragstrup og nær Antonettes Bro og Finds Pyt. P. Krogh Damgaard skrev i Morsø Folkeblad i Foraaret 1953 en længere Biografi (ogsaa udgivet i Særtryk) af sin Barndoms Lærer i Dragstrup Friskole, Æventyrdigteren Morten Jensen. I Artiklen »Æ Strygdokter« (i »Limfjordens Perle« 1953) beretter han et Minde fra Folkeliv og Folketro o. 1890, og i Morsø Folkeblad 24/12 1962 har han givet en levende Skildring af sin Barndoms Jul i Dragstrup. Ved forskellige Lejligheder har han i Morsø Folkeblad faaet offentliggjort lokalhistoriske Artikler (ofte under Mærket -d). Han har fortalt mig adskilligt om Morsøs gamle Folkekultur, der alt er blevet udnyttet i »Morsingboer i gamle Dage«. Paa talrige Malerier og Tegninger har P. Krogh Damgaard fastholdt Mindet om gamle morslandske Bygninger og Naturpartier. Se Morsø Folkeblad 8/1 1951, 9/2 1959 og 3/5 1960. — Om Folkemindefortællere se iøvrigt Morsø Folkeblad 19/8 1937, 15/10 1941, 20/2 1942, 30/8 1948, 10/6 1954, 21/11 1957, 26/2 1958.

*

Til sidst skal meddeles, at i »Fra Mors« II (1958), 70—79 har jeg skrevet om Morsøs to ansete Dialektforskere: Læge *Jens Lund* og Lærer *A. C. Skyum*.

Fra Nykøbing og Omegn 1638

I 1638 udarbejdede Sognepræsten for Nykøbing med Anneksognene Lødderup og Elsø en Indberetning til Ole Worm; den hørte til de bedste af Slagsen fra Morsø. Præsten hed *Jacob Jacobsen Holm*, og han var Indehaver af det vidtløftige Embede i Tiden 1613—1663.

Hr. Jacob begynder sin lille Egnsbeskrivelse med at fortælle, at »udi Nykøbing er en Kloster, som kaldes Dueholms Kloster, derhos en Kirke, som kaldes Kloster Kirke, som er øde, og sker ingen Prædiken eller Gudstjeneste udi. Er herforuden hartad midt i Byen Byens Kirke, som kaldes S. Clement Kirke. Haver her i gammel Tid været en Kirke ved Torvet liggendes, som var kaldt den Helligaands Kirke og er nu Byens Raadhus. Fin-des der ingen Runebogstaver eller Antikviteter her hos os«. (»Uden for Byen i Vester ved Fjorden er en liden Egelund, kaldes Kolsterlund«, er tilføjet af Herredsprovsten i Karby Jørgen Nielsen Nsted).

De ovenanførte Oplysninger om Kloster og Kirker er af lokalhistorisk Værdi og er nødvendige at kende af Forskere i

Nykøbings ældre Historie, hvorfra Meddelelser om fordums saavel som bevarede Kirker er til megen Nytte. Om Lødderup Sogn beretter Jacob Holm, at »Lynderop By ligger vesten for Nykøbing og i denne er en Kirke, som kaldes Løderop Kirke. Dernæst høre der til Løderop Sogn Frydsbrynd, som ere fire Gaarde, som ligger ved en Pas 4 Ager langt Nordøst for Løderup. Udi Løderup By er trende Møller: Østermølle og Vester-mølle, og samme Vand løber hen til en Enstedmølle, som ligger paa Klostermark og kaldes Markmølle, og løber saa samme Vand til Klostermøllen i Nykøbing og der ud i Fiffren (Fjorden). Fredsøe ligger Sønder fra Løderop og er en liden By, som høre til Løderup Sogen, og hos samme By en Høj kaldet Byhøj, og mellem fornævnte Løderup og Fredsøe er en Dal kaldet Snolldal (der kan maaske læses Houlldall, Huldal). Øster for Fredsøe ligger tvende smaa Byer, som ligger til Løderup Sogen og kaldes Korop og Legind, og nedentil samme Legind Bakker ligger en Sundsted kaldet Salingsund Fergested, nok en lille By Farup Norost fra Legind«.

Endelig kommer vi til *Elsø Sogn*, hvorefter den udmærkede Optegner meddeler, at »der udi er en By, Elsø By kaldet, udi hvilken er en Kirke kaldet Elsø Kirke. Østen fra Elsø er en Høj, kaldet Harhøye, som ligger mellem forskrevne Frys-bryndmarch, Elsø March og Ulstrup (Vodstrup) Mark. Ere dette Sted ikke her hos os, som kaldes Danner liung, ej heller noget, som behov gøres videre at antegne, thi her ere heller ingen Enstedgaarde, Bulle (Bolsteder) eller Møller, som ligger jo i Agerfald med Byerne«.

Vi har nu — med moderniseret Retskrivning bortset fra Stednavne m. v. — stiftet Bekendtskab med, hvad Præsten i 1638 kunde meddele om den Købstad og de to Sogne, han var Præst for. Opfordringen om at indsende sognehistoriske Oplysninger er uden Tvivl ogsaa ganske kommet bag paa Nykøbings Præst, der her blev stillet over for en Opgave, der var ham helt ukendt. Det har derfor sikkert nok voldt en og anden, ogsaa Hr. Jacob Hovedbrud at skulle stille en Skrivelse sammen om sine Sogne, men det lykkedes ham efter Omstændighederne ganske godt. Vi erholder lidt Viden om Forholdene i Nykøbing og Omegn i saa gammel Tid som 1638, og det har vi ikke Raad til at kimse ad.

Den Digter og Drillepind, der o. 1642 skrev sin »Morslands Vise« i Anledning af Præsternes Indberetning til Ole Worm, kan paa sin Maade ogsaa fortælle et og andet, som nu nok er

værd at laane Øre. Den ukendte Versemager begynder med Nykøbing:

Der er en Købstad paa samme Land,
som er navnkundig blandt alle Mand:
Nykøbing hedder den indsejlandes By,
hvor de maa finde for Vejret Ly.

De Borgere i den samme Stad
er altid med hver Handelsmand glad;
de bruger deres Handel til Lands og til Vands,
det lykkes dem ogsaa vel for Sand.

Førend de kan enten krybe eller gaa,
da ser de ud baade gammel og graa,
og slider saa hen deres arme Tid
i Sorrig, Kummer, Had og Nid.

I Byen der bor en rødskægget Præst,
han udlægger for dem den hellige Læst:
Hr. Jacob, saa hedder den hæderlig Mand,
Guds Ord for dem han prædike kand.

Vesten for den indsejlandes By
ligger Dueholm Kloster, det er gammel og ny;
derpaa man forlenet velbyrdig Mogens Kaas,
han lukker al hans Proviant i Laas.

Men nu er forlenet velbyrdig Jørgen Krag,
han alle Mand monne velbehag':
thi ingen af hans Bønder lider Nød,
han skaffe dem alle Øl og Brød.

Han er en gudfrygtig Mand vel from,
han er paa Klostret den bedste Blom,
der ingen Tid i Verden har været
af alle dem, Gud haver beskæret.

Saamange vare Versene, der kan sættes i Forbindelse med Jacob Jacobsen Holms Indberetning. Det er, som man vil have bemærket, ikke alt godt, hvad »Morslands Vise« oplyser om Nykøbing og dens Befolkning. Uvenlige Følelser kunde Mennesker i smaa Kaar let komme til at nære mod nogle, der

havde det bedre; dette maa vel være nogle af de Tanker, som ligger til Grund for Verset om Folk, der slider deres arme Tid hen i Sorg og Kummer, Had og Nid. Det var i det hele fattige Aaringer omkring 1640, og det har man ogsaa faaet at føle i Nykøbing.

Vi lærer af Verset om Præsten Hr. Jacob, at han var rødskægget, men han omtales ellers iøvrigt godt i Visen. Knap saa venlig er Digteren mod Lensmanden Mogens Kaas, der døde 1639. Hans Efterfølger Jørgen Krag var Lensmand paa Dueholm 1639—43. Han maa have været mere gavmild end Forgængeren, og den Naadigherre, der var god mod sine Bønder, ogsaa med Mad og Drikke, kunde være sikker paa et godt Eftermæle i Folkets Minde. Ja, det tillægges endog Jørgen Krag, at han var en gudfrygtig og from Mand, en Pryd paa Klostret, dets bedste Blomme.

Det er rart nok saadan ad Omveje, gennem en gammel Vise, at faa noget at vide om Mennesker, der levede og virkede for langsommelige Tider siden. Derfor er »Morslands Vise« stadig af Værdi, idet man tør tro, at det, den oplyser om kendte Folk paa Øen o. 1640, ikke kan være helt ved Siden af. De fleste Karakteristikker i Digtet af Morsømænd omkring nævnte Aar skal nok være saa rigtige, at man nu tør bruge dem.

Præsteindberetningerne 1638 og Morslands Vise o. 1642 er to værdifulde tidshistoriske Bidrag, som det er fornøjeligt nok, nu snart 331 Aar efter, at beskæftige sig med.

Præsteindberetningerne fra Mors 1638 til Ole Worm er udgivet af Hans Knudsen i Samlinger til jydsk Historie og Topografi 4. Række I Bind (1911), S. 128—141. Morslands Vise har H. Grüner Nielsen offentliggjort i sit Værk: Danske Skæmteviser (1927—28), S. 238—247, 365—367. Morslands Vise var kendt i Thy 1729, hvad jeg har givet nærmere Oplysninger om i Tidsskriftet Folkeminder 1961, 56—58.

Nykøbing Bymark

Som bekendt findes Kærnen i det ældste *Nykøbing paa Hartholmen*, der betyder »den faste Holm«. Paa denne Holm blev Kirken i Middelalderen bygget. Mod Nord har det lave Terræn været en Hindring for Byens videre Vækst, men moderne Dræning og Opfyldning skal nok ophæve saadan Hindring, hvis det bliver nødvendigt.

Dueholm betyder »den bløde Holm«. Paa denne Holm opførtes Johanniterklosteret, der nævnes første Gang 1371. Den nye By *Nykøbing* voksede ret hurtigt ud over de af Hartholm bestemte Grænser, og da navnlig over den gamle by *Vettels' Areal*, der udgør den nordlige Del af den nuværende By.

Den ældste af Danmarks Købstadmarklove, der kendes, er fra Nykøbing. Den er fra 1460 og giver et lille Indblik i middelalderlige Forhold.

Det var Christian I, der i dette Stadfæstelsesbrev gav Nykøbing Ejendomsjord udenfor Byen samt paa den nedlagte Landsby *Vettels' Mark*. Ingen Bymand maatte sælge af Marken, der stadig skulde høre til Byen Slægt efter Slægt. Og saaledes blev det.

I Nykøbings lange Historie er der ogsaa adskilligt at fortælle om Bymarken, der var af megen Betydning for den lille By, hvor der forhen boede adskillige Agerbrugere, der hver Dag drev deres Kvæg ud paa det Mark- og Engomraade, der hørte til Købstaden.

*

I Chr. Villads Christensens Bog om Nykøbing (1902) findes talrige nyttige Oplysninger om Købstadsjorderne omkring Morsøs Hovedstad. I Tilslutning hertil skal i det følgende meddeles, hvad Amtsprovst C. *Diørup* anfører.

I hans Værk: »Thisted Amt« (1842) findes en Skildring af Nykøbing Markjorder, der stadig er af Værdi, idet den oplyser saa godt om Byens Markforhold i gammel Tid.

C. *Diørup* beretter indledningsvis, at Nykøbing Købstad og Landsogn bestaar, foruden af Købstadens og Hovedgaarden *Dueholm Klosters Jorder*, kun af de tvende *Rolstrup Gaarde* og fire Huse. Til Nykøbing hører henimod 800 Tønder Land, hvoraf *Indmarken* for Norden og Østen er høj og jævn, bestaaende af sandblandet, dyb og frugtbar Muld med Sand til Underlag, saa at den kun har den stærke Gødskning fra Staden at takke for sin Frugtbarhed. *Udmarken* er ogsaa jævn, men tungere, rigelig forsynet med fed, lerblandet Muld og Lerunder-

lag, paa enkelte Steder ogsaa Sand; men den ligger saa langt borte, især den nordvestlige Del, at dens Dyrkning er besværlig. Inden for denne, langs Vesten for og tæt op til Byen som egentlig for Størstedelen derpaa er opført, ligger et 400 Tønder Land stort Overdrev Grønmarken kaldet, som før var en Fællede, bevokset med Mos og Smaalyng, ellers Mose og Kær, og brugtes kun til Græsning. 1824 blev det udskiftet, godt udgrøftet, og er nu næsten ganske opdyrket. Det bestaar af Mor i en Tykkelse af $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Alen og derunder Øster for Landevejen Fjordgrus, blandet med Snegle og Muslinger og Vesten for Ler med et nogle Tommer tykt Mellemlag af Limkalk. Det har lidt meget ved Oversvømmelse, da det næsten ligger lige med Fjorden, som ved Højvande nu sætter det ganske under Vand, saa at Byen tildels bliver omflydt.

Endelig har Byen endnu en lille Fællede, Ørhagen kaldet, som beskytter Havnen.

Dueholm Indmark bestaar af sandblandet, sort Muld, med Sandunderlag, og paa sine Steder Rødlér; den er højtliggende og temmelig jævn. Udmarken, kaldet Eghøj, har sort, fed, lerblandet Muld med Underlag af Ler. Den har desuden betydelige Strækninger af Eng, Mose og Hede. Rolstrup Gaardene har en lav, sid og tung Mark med Underlag af Ler.

Som man nu vil se, er det nok værd at stifte Bekendtskab med Amtsprovstens Beretning fra 1842, og det vil være nærliggende for de særligt interesserede at sammenligne hans Fremstilling med Forholdene nu om Dage. Der er sket meget i de sidste 124 Aar i og omkring Nykøbing, og meget er der da ogsaa skrevet om Byens og dens Markers Historie i det sidste begivenhedsrige Aarhundrede (se forskellige Steder i »Fra Mors« I).

Det bør her nævnes, at Nykøbings samlede Areal nu er paa 977 ha. Heraf ejer Kommunen de 156 ha, Staten 9 og private 812 ha. Byen havde 1959 33 km Veje og i Juli 1952 var her 9287 Indbyggere, 1960: 9317.

Aar 1801 var der kun 651 Indbyggere her, i 1850: 1398 og 1901: 4492. — Alene af disse Tal erfarer man noget om den store Udvikling, som her har fundet Sted i den nyere og nyeste Tid.

*

Endelig skal det anføres, at C. Diørup i 1842 skriver, at Mors i det hele indtager den frugtbarste Del af Thisted Amt. Og han føjer til, at Øen har mest af sortmuldet Jordsmon, mer eller mindre lerblandet. I Nørre Herred er Jorderne i det

hele taget tungere eller mere lerede end i Sønder Herred, der har mange sandede Jorder, hvoraf en ikke liden Del er lyngbegroet Hede, men en saadan Forskellighed i Jorderne indskrænker sig ikke til noget vist Strøg, mindst i Nørre Herred.

Fra Sejerslev Sogn

Sejerslev Sogn er med sine 2071 ha Morsø Nørre Herreds største Sogn. Dets Grænser er nok ikke blevet afsat førend Kirkerne i den romanske Stilperiodes Tid (1100—1250) var blevet byggede i Sejerslev og Ejerslev; thi var de blevet draget inden Kirkerne var blevet opført, tør man tro, at det lille Ejerslev Sogn (795 ha) var kommet til at høre til Sejerslev, der udmærket hunde have været Sogn for hele Norddelen af Mors. Men i Ejerslev har man ogsaa villet have en Kirke, og til en saadan hørte et Landomraade, hvis Beboere skulde *sogne* (søge) til dets Kirke. De to -lev Byer Sejerslev og Ejerslev er blev grundlagt i det 4.—5. Aarh. e. Kr. F. af Mændene Sighar (senere Sejer) og Eger. Skrandrup er en Udflytterby fra Sejerslev. Sø og Mølhavn ligger i Sydregionen af Sognet. Her gaar der et Dialektskel, der vidner om gammel Ødemark her i det lavere Jordsmon mellem Sognene Sejerslev, Flade og Sønder Draaby. Landdraget her har givet Navn til Nørre og Sønder Draaby, der er grundlagt henved Aar 1000.

*

Den fordums Herregaard *Sø* var i en Periode i Hænderne paa Medlemmer af Slægten *Dyre*. Jep Andersens Enke, Anne Poulsdatter ejede *Sø* 1488. Hun blev gift paany, denne Gang med Iver Clausen (*Dyre*), der nævnes til *Sø* 1494. Han sluttede da et Arveforlig med Ebbe og Eggert Andersen (*Ulfeld*), var bispelig Lensmand paa Aalegaard og udstedte sammen med flere et Vidne paa Han Herreds Ting og skiftede i 1518 med sin Svoger Peder Skram. Iver Clausen *Dyre*, der ejede *Sø* endnu i 1539, blev anden Gang gift med Johanne Christensdatter Skrane, formentlig omkring 1518.

I sit første Ægteskab blev Iver Clausen Fader til *Claus Iversen*, der senere overtog *Sø*. Han skrives 1530 til Boller i Børglum Herred. Han synes i 1534 at have sluttet sig til Skipper Clement, der forlenede ham med Vrejlev Kloster, men fik dog Aaret efter af Regeringen betroet Optrædning af den optingede Halsløsning i Vendsyssel og flere Herreder Syd for Limfjorden. Han døde 1570 og blev begravet i Taars Kirke,

meddeles det i Adelsaarbogen VIII (1891), hvor Dyre-Slægten er anført med alle sine Medlemmer. Adelsaarbogens Oplysninger stemmer ikke altid overens med Traps Danmark.

En Søn af Claus Iversen Dyre, Mogens Clausen, der skrives til Sø 1556, var i 1552 med til at besegle Adelens Beslutning om at holde et aarligt Landemode. Han nævnes 1556 i Rust-tjenestelister, men var død i 1559. Hans Hustru, Inger Høeg (Banner) Eriksdatter, gjorde som Enke i 1559 Mageskifte med Kronen.

Mogens Clausens Broder, Jens Clausen Dyre, overtog Sø. Han døde 1587. Hans Søn, Iver Dyre, solgte 1632 Sø til Mourids Brun. — Iver Dyre skrives 1646 til Sørup i Vendsyssel. Han tilsagdes 1648 til Frederik den Tredies Kroning. Han var da Enkemand. Hans Hustru var Elsebeth Galskyt Thomesdatter til Herstedgaard, som Iver Dyre solgte 1647. Han levede endnu i 1651.

Ved Salget til Mourids Brun 1632 gik Sø ud af Dyre-Slægtenes Hænder.

En Søn af Ivar Clausen Dyre, der nævnes til Sø Aar 1494, var Frands Iversen Dyre. Han blev Ejer af Tapdrup eller Skovsgaard (Nørlyng Herred) og Palstrup (Lysgaard Herred). Han nævnes Aar 1536, fejdede 1541 med Henrik Blom paa Hald og nævnes 1552 i den jyske Adels Vedtægt om et aarligt Landemode, tjente 1563—64 og 1567 til Søs, indsatte 1565 sin Søster Marens to Døtre til Arvinger. Han døde 5. Oktober 1569 paa »Dyreholm« (formodentlig Tapdrup).

Frands Iversen Dyre var gift med Kirsten Mogensdatter (af Slægten Mur-Kaas) til *Damsgaard* paa Mors. Hun tilskødede 1571 Ove Juul Palstrup og sine Broderbørn Damsgaard. Hun levede endnu 1573, og blev begravet i Outrup Kirke paa Mors — maaske dog i Tapdrup Kirke, hvor ialfald Ægteparrets Gravsten med Portrætfigurer findes.

Frands Dyres Søster Maren var gift med Niels Nielsen Kaas (af Sparre-Kaas Slægten) til *Jølbygaard*, som han ejede 1568. Hans Søn Erik Kaas overtog denne Gaard 1599. Niels Kaas og Hustru Maren Dyre ligger begge begravet i Solbjerg Kirke.

Frands Iversen Dyre har lidt Forbindelse med vor Folkevise-digtning.

Den 7. Oktober 1548 blev Christian III's Datter Anna formælet i Torgau med Hertug (siden Kurfyrst) August af Sachsen, med hvem hun derefter levede i henved 40 Aar. Hun havde

et meget stort Følgeskab med til Torgau. Bryllupsbegivenheden har faaet sin Vise, der bl. a. findes indført i Karen Brahes Foliohaandskrift. I en yngre Afskrift af visen findes et Slutningsvers, hvori siges, at »denne Vise haver Ove Lavritsen gjort, Frands Dyre var og derhos« — hvilket maa forstaas saaledes, at Frands skal have staaet Ove bi med det Arbejde at digte Visen, thi disse Personer var ikke med til Stadsen.

Folkevisen om Prinsesse Annas Bryllup findes udgivet i Værket: »Danmarks gamle Folkeviser« III (1862). Heri kan interesserede finde nærmere Oplysninger om Folkevisen, der altsaa har nogen Tilknytning til Frands Dyre fra Sø.

De her anførte Oplysninger giver et lille Indtryk af, hvor beskedent det er, hvad der er muligt at finde om vore Adelslægter og Herregaardsbesiddere, naar vi kommer tilbage til de ældste Herremænd. Det er først fra 13—1400 Tallet, det er muligt i Arkiverne at finde Materiale, der kan give os Kundskab om vore ældste Adelsfamilier og Herregaardsejere. Først da Sø i den ældst kendte Tid fik Ejere, der hørte til en ret udbredt og anset Adelslægt, er det gørligt, ved Adelsaarbogens Hjælp, at finde personalhistoriske Oplysninger.

Udskiftningen af Markerne fra det gamle Landsbyfællesskab fandt Sted 1796 i Sejerslev, Skranderup og Skærbæk. I Hesselbjerg 1797 og i Nørre Draaby 1805. Af Sejerslev Udskiftningskort, der allerede synes udarbejdet 1793, ses det, at Sejerslev i Landsbyfællesskabets Tid kun var en lille Landsby, saa Bebyggelsen dengang har været spredt. I Omegnen af Kirken laa kun Præstegaarden og et Par mindre Ejendomme, endvidere et krumt Sted og 5—6 Smaahuse. Lidt Vest herfor fandtes Gaardene Rolighed og Overgaard, der efter Kortets Signatur at dømme har været bygget efter gammel vestjysk Skik som Parallelgaarde, d. v. s. to Længer over for hinanden i en passende Afstand med Gaardspladsen imellem Bygningerne. Om Sejerslevs Udskiftning 1793—94 har Pastor P. Tobiassen skrevet udførligt i et Par Artikler i Morsø Folkeblad 10/11 og 17/11 1931.

I Tilslutning til de gamle Markforhold bør nævnes, at der er overleveret en *Landsbylov* vedrørende Sejerslev og Skandrup Marker i Fællesskabets Tid. Loven findes indskrevet i Justitsprotokol for Morsø Herreder, og den opbevares i Landsarkivet i Viborg.

Landsbyloven, der er fra 23. Juli 1688, er udformet paa Grundlag af Christian den Femtes Danske Lov (1683). Lands-

bylovene, der er affattede med Hensyntagen til de stedlige Forhold, gaar ikke imod Danske Lov, men da de omhandler mindre Forhold og tit med stor Grundighed og Bredde og med en anden Udtryksmaade, er det ikke altid let at sige, om Danske Lov i dette eller hint Tilfælde har været Forbillede for en Landsbylovs Bestemmelser eller ej. Danske Lov fik dog mange Steder ret hurtigt Indflydelse paa den lokale Lovgivning, det gjaldt ogsaa for Sejerslev Sogn, hvor man af Landsbyloven fra 1688 kan se, at Bestemmelsen her fra Nordmors om Forbud mod at tøjre paa anden Mands Græs er taget efter en Paragraf i Landsloven. Bliver Kvæg indtaget paa ulovlig Grund, skal det indløses efter en Paragraf i Danske Lov. Sejerslevlovens Paragraf 29 er identisk med Danske Lov 3-13-28: om Kvæg paa Overdrev; man maatte ikke have flere Husdyr end man havde Jords Vurdering til. Landsbylovens Afhængighed af Danske Lov har jeg iøvrigt behandlet omfattende i min Bog: »Studier i Vider og Vedtægter« II (1951), og det var under Udarbejdelsen af dette Værk interessant nok at erfare, at den eneste kendte Landbylov paa Mors var udformet under Paavirkning af Christian den Femtes store Lovværk. Sejerslev Landsbyvedtægt, der bestaar af 30 Paragraffer slutter iøvrigt med disse Ord:

»Forskrevne Poster er Mestendelen uddragen af Hs. kgl. Majestæts allernaadigste udgifne Lov, hver Mand til Nytte og Gavn og Bedste«.

Man har i Sejerslev Sogn snart været klar over, at det var til Nytte og Gavn, om man fik nedskrevet en god Landbylov, og da Danske Lov »byder og befaler«, at en saadan Lov skal overholdes i alt, hvad der vedkom Byen, har det for Mændene i Sejerslev og Skanderup ingen Tvivl været om, at man her vilde have en rigtig Landsbylov, her kaldet *Videbrev*. En saadan Vedtægt fik man altsaa udarbejdet og læst paa Tinge, i Overværelse af flere Sejerslevmænd, der underskrev Loven med deres Navne. Der er 11 Underskrivere, af disse har de 3 kun kunnet skrive deres Forbogstaver, de øvrige formaaede at skrive deres Navn fuldtud. Ved Studier i Sejerslev Sogns Markbog fra 1683 og Matriklen 1688 vil man kunne finde frem til, hvilke Gaarde i Sejerslev og Skanderup de enkelte Underskrivere boede paa, saa til Brug for en større Sognehistorie vil det gamle Sejerslev Videbrev være til adskillig Nytte.

I Poul Bjerges og Thyge J. Søegaards Udgave af »Danske Vider og Vedtægter eller Gamle Landsbylove og Byskraer«.

er ca. 5,5 ha stor. Inden for Skarrehage ligger de ca. 18 ha store Skarresøer, og tæt herved er den lille Sø Megen. Syd herfor er Skarregaard's Plantage, anlagt 1898, paa godt 25 ha.

Nævnes maa ogsaa de smukke Skærbæk Bjerger med stejle Skrænter mod Thisted Bredning. Paa Østgrænsen er en Del af den 1868 udtørrede Hund Sø. Der er nu 33 ha Vandareal i Sognet.

Her var i 1801: 350 Indbyggere, 1850: 668, 1901: 916. 1921 havde Sognet en Befolkning paa 966 Personer, boende i 195 Gaarde og Huse, altsaa en betydelig Fremgang siden 1801. 1930: 1131 og 1955: 1217 Indbyggere fordelt paa 318 Husstande.

Vilhelm la Cour og Hans Stiesdal: Danske Voldsteder fra Oldtid og Middelalder Thisted Amt (1957). Danmarks Kirker, Bd. XII, 2. Halvbind (1942). A. C. Skyum: Gammel Byggeskik i Sejerslev Sogn (Historisk Aarbog for Mors 1921, 1924). August F. Schmidt: Fra Sejerslev Sogn (Hist. Aarb. for Mors 1927). Morsingboer i gamle Dage I—IV (1930—38), se Stednavneregisteret. Fra Mors I—II (1957, 1958), heri om Voldsteder, Stednavne, Landsbyplaner, Hund Sø, Skarregaard, Sø. Morsø Folkeblad 24/3 1955 (om en Aftægtskontrakt fra Hesselbjerg 1860). Morsø Folkeblad 19/1 1950 (haarde Tider i 1780'erne). Endvidere Morsø Folkeblad 16/9 1937. 14/8 1944. 20/3 1950. 6/6 1951. 15/2 1952. 27/12 1955. 2/7 1958. 23/3, 3/9 1959. 28/4 1960. 11/10 1960. 25/10 1961. 5/4 1962.

Fra Galtrup Sogn

Galtrup Sogn har en langstrakt, noget ujævn Figur, c. 7 km i Længde fra Sydvest til Nordøst. Dets Grænser blev i Middelalderen draget hen gennem Landsbyernes Udmarker. Den romanske Sognekirke, fra o. 1200, har sin ucentrale Beliggenhed i Omraadets sydlige Parti. En Storgaard, den nuværende Galtrupgaard, kan være Aarsag til, at Kirken kom til at ligge her. Da der muligvis i Middelalderen har staaet et Kapel i Tøving, kan dette have medvirket til, at Kirken ikke blev opført her i Sognets mest centrale beliggende og største By. Caspar Schade nævner 1811, at paa Tøving Mark har været en firkantet Plads, kaldet »Kirkegaard«, og der var det nu forlængst nedbrudte Kapel at finde. Alle Sognets Veje fører til Tøving, der ligger i en Vejstjerne.

1337 nævnes Bebyggelsen *Langhseby*. Dette Aar pantsatte Hertug Valdemar Ullerupgaard og sit Gods i anførte By til Kateman Friis. Langhseby har ligget nordøstlig i Sognet, og den er uden Tvivl blevet opslugt af Herregaarden Ullerup, der med sit store Jordtilliggende har kunnet forhindre nogen Bydannelse i Sognets Østparti.

Der er paavist 27 Oldtidshøje i Galtrup Sogn. To er nu fredede, deriblandt den anselige *Tinghøj* paa Tøving Mark Omkr. 1. August 1909 blev en Boplads fra Bronzealderen fundet paa Chr. Møllers Mark i Tøving. Et andet Oldsagsfund omtales i »Dagbladet« 17/5 1870. . . . »I Tirsdag Eftermiddags fandtes ved Harvning over den saakaldte Pengsbjærg paa Gaardmand Poul Pedersens Mark i Galtrup af dennes Søn Mikkell Poulsen en stor Fingerring af Guld, som vejede over et Lod. Ringens Forside er meget bred og prydet med syv ophøjede Striber, hvorimellem andre Prydelser er anbragte. Ringens Sider er ogsaa smykkede paa forskellig Maade«.

Af Højnavne kan nævnes Træhøj (1638 Træhøj, 33 Meter), der ligger Nord for Galtrup. 1638 meddeler Sognepræsten Jens Iversen til Ole Worm, at der paa Tøving Mark er 3 Høje, »en kaldes Stienhøj liggendes Østen fra; den anden: Bavnhøj Vester fra og Graverhøj Sonden fra Tøving«. Sydøstligst paa Tøving Mark, lige ved Sogneskillet, findes de to Gravhøje, Tinghøjene, hvorfra den enes Top er 47 Meter over Havoverfladen. Herfra er en stor og skøn Udsigt. I Markbogen fra 1683 nævnes paa Tøving Mark Thing Wang og paa Matrikelskortet findes Sydøst for Byen, hvor dens Mark støder op til Tødsø og Erslev, Navnet Ting Vang. Her krydser endnu en Del Veje hinanden, og her har Herredets Tingsted en Tid haft sin Plads.

I 1682 var der i Tøving 18 Gaarde (93,46 Tdr. Hartkorn), 7 Huse med Jord (1,67 Tdr. Hartkorn), 3 Huse uden Hartkorn (ialt 95,13 Tdr. Hartkorn). Byens dyrkede Areal var 645,6 Hektar. 1638 meddeler Præsten, at i Galtrup er 2 Gaarde og 1 Boel. Dette Tal synes dog at være for lavt; thi i 1682 var der i denne By 5 Gaarde (44,21 Tdr. Hartkorn); anden skyldsats Jord 0,19 (ialt 44,40 Tdr. Hartkorn). Galtrup Bys dyrkede Areal var ialt 267, 2 Hektar. Ullerup var da 33,80 Tdr. Hartkorn stor og havde 212,1 Hektar dyrket Jord. Til Ullerup hørte da, som i 1638, en Vejr mølle. Ialt var der 1682 i Sognet 24 Gaarde (171,47 Tdr. Hartkorn), 7 Huse med Jord (1,67 Tdr. Hartkorn), 4 Huse uden Hartkorn, anden skyldsats Jord 0,19 Tdr. Hartkorn, ialt 173,33 Tdr. Hartkorn. Det dyrkede Areal

beløb sig ialt til 1124,9 Hektar. Galtrup Sogn er nu ialt 1414 Hektar. Det samlede Hartkorn var i 1905: 186 Tdr. 31 Gaarde var der dette Aar med 163 — og 82 Huse med 22 — forskellige Lodder med 1 Td. Hartkorn. Sognets Ejendomsskyld var i 1920: 1956, deraf Jordværdi: 1087. 1919 var dets Areal besaaet med Hvede 13 Hektar, Rug 51, Byg 110, Havre 338, Blandsæd til Modenhed 28, Kartoffler 23, Foderroer 158. Brak udgjorde 40 Hektar, Grønfoder og Græsning 555, Haver o. l. 37, Tørvemoser 12, Skov 2, Vandareal 5. I Aaret 1811 skriver Provst Caspar Schade i sin Bog om Mors, at Galtrup By har Overflødighed af Mose-tørv; til Tøving lidet. Fladtørv haves til Fornødenhed. Ullerup har (1811) Mose-tørv til Overflod og Fladtørv til Fornødenhed. — 1922 var Sognets Kreaturhold: 239 Heste, 1290 Stk. Hornkvæg (deraf 485 Køer), 14 Geder, 244 Faar, 959 Svin (1914: 1100 Svin). Se Traps Danmark, 4. Udgave V. Bd., S. 466.

Ser vi paa Befolkningstallet erfarer man ogsaa der noget om Udviklingen gennem det sidste Hundredeaar. Schade meddeler 1811, at der i 14 Aar 1789—1802 i Galtrup-Øster Jølby er ægteviet 38 Par, født 58 Drengene og 57 Piger. Død af Mandkøn 44, af Kvindkøn 41. 1801 var der i Galtrup Sogn 191 Indbyggere, 1850: 484, 1901: 639, 1921: 715, 1925: 688, 1930: 709, 1955: 658 Indbyggere..

*

1842 skriver C. Diørup om Galtrup Sogn, at det har lave, næsten horisontalt flade Marker, som almindeligt ere tunge, de bedste til Tøving By, hvor de er fede, med Ler og lidt Sand blandede Muldjorder og Rødler i Underlaget. Hovedgaarden Ullerup har 10 Tdr. Agerland pr. Tønde Hartkorn af særdeles frugtbare, sorte Muldjorder, mest med Ler, paa enkelte Steder Sand til Underlag. De er jævne, men for en Del temmeligt lave og tunge. Det er den Gaard paa Mors, som har den rigeste Høavl, 2—300 Læs paa 108 Tdr. Land Eng.

*

I Traps Danmark, 5. Udg. Bd. VI (1961) S. 731 nævnes, at Galtrup Sogns Jorder er jævnt bakkede. Ved Ullerup er Terrænet næsten plant, men det hæver sig mod Sydøst, hvor Tinghøj naar 47 m. Ved Vestgrænsen ligger et Mosedrag, hvoraf Dele er under Kultur, og i Øst strækker der sig et lavt Parti af hævet Havbund ind fra Draaby Vig. Jorderne er de fleste Steder en leret Moræne. Bortset fra en lille Lund ved Frederiksminde er Sognet skovløst.

I Galtrup Sogn var der i Landsbyfællesskabets Tid Fællesskab i Mark og Eng, i Heder og Overdrev, mellem Landsbyens Gaarde. Det vil sige, en Gaard havde ikke nogen udelukkende Ret til sin Jord; til Tider havde ogsaa de andre Beboere visse Rettigheder der, idet Byens Kreaturer, naar Kornet var indhøstet, kunde gaa over hele Bymarken. Dette var dog ikke den mindste Ulempe, værre var det maaske, at en Gaards Jord laa spredt omkring paa Byens Mark mange Steder. Ved Gaardene fandtes for det meste Tofter, som vist ofte var inddigede, undertiden var en Gaard alene om dem, undetiden havde andre Gaarde ogsaa Part i dem. I Galtrup havde en Gaard i 1683 Del i 3 Tofter, Sønder-, Øster- og Vestertoft, kun den sidste, der havde 4 Agre, 2 Tdr. Land, var den Ene-ejer af. 1683 var Sædskiftet paa en Gaard i Galtrup følgende: Byg, Vaarrug, Byg, Havre. I Slutningen af det 18. Aarhundrede blev de fleste Landsbyer udskiftede, og hermed har vi Indledningen til det moderne, intensive Landbrug. Denne vigtige Reform fandt for Galtrup Sted i 1789, i Tøving 1802.

*

Galtrup er grundlagt af Manden Galt, Ullerup af en Mand ved Navn Ulli. Disse Bebyggelser er fra Middelalderen. Ullerups Historie er skildret af *Mogens Lebech* i Værket *Danske Slotte og Herregaarde II* (1945), 430—34. Hertil kan føjes Diakonisse *Ellen-Marie Møllers Bog: Slægten Stadel paa Morsø* (1934). 1786 købte Jens Stadel Ullerup, og Gaarden var nu i Stadelslægtens Eje til 1923, da den købtes af Niels Peter Toft paa Rolstrup. Ullerup ejedes 1961 af N. P. Tofts Børn.

For at belyse Forholdet mellem Adel og Menighed nærmere undersøgte Historikeren *Hans H. Fussing* i 1940'erne et stort Antal Kirkebøger fra Sogne, hvori der laa en Herregaard. Blandt de Kirkebøger, Fussing gennemgik, var ogsaa den fra Galtrup. Resultatet af disse Studier offentliggjorde Fussing i Festskrift til Knud Fabricius. Heri oplyses det, at Sivert Brockenhuus, der ejede Ullerup fra 1646 til henimod 1685, havde faaet fire Børn døbt i Galtrup Kirke (1650, 1652, 1653, 1655). Hertil føjer Fussing, at de Fædre, der systematisk lod deres Børn døbe i Sognekirken, aldrig naaede at faa Len, end-sige at komme i Rigsraadet. Til disse hørte altsaa Sivert Brockenhuus, der var en lidet fremtrædende Mand, selvom han var af en førende Slægt.

Det var saaledes, at den gamle Adel ikke følte sig saa stærkt knyttet til deres Sogne, at det var naturligt for dem at lade deres Børn døbe i Overværelse af den Menighed, de tilhørte.

Begravelsen fandt heller ikke altid Sted i Sognekirken. Dog er Børnebegravelser (hvorved der formentlig ikke er blevet udfoldet større Ceremoniel), noget hyppigere end voksne Adelsbegravelser. Saaledes blev Dorte Brockenhuus begravet i Galtrup Kirke 9. Marts 1654.

Vielserne og Begravelserne indenfor Adelen Kreds fandt i Almindelighed Sted i Købstæderne, men de døde førtes undertiden senere til deres Sognekirke. Men ogsaa her faar man Indtryk af, at den danske Adel kun i ringe Grad følte sig knyttet til de Menigheder, i hvis Midte deres Gaarde laa.

Adelens Børn blev hjemmedøbt, og kun forholdsvis sjældent blev de fremstillet i Kirken. Til Gengæld kunde det være saadan, at Adelsfolk undertiden stod Faddere til Sognefolks Børn. Adskillige Steder har Adelen paa deres afsides Smaagaarde følt det som en behagelig Adspredelse at komme til Barselgilde i Præstegaard og Bondehjem. Det var naturligvis fortrinsvis den lavere Adel, der var nærmere knyttet til Bønderne i Sognet, selv om det dog aldrig gik saa vidt, at Præster eller Bønder blev Faddere til deres Børn.

Rundt om paa deres Storgaarde sad Adelen og kedede sig til daglig. Derfor livede det altid op, naar der kom stands-mæssigt Besøg. Til Brockenhuus er der nok engang imellem kommet Gæster fra Højriis, Glomstrup, Blidstrup, Lund og Sø, sjældnere vel fra Thy og Salling. Da de fire Børn blev døbt med passende Mellemrum i Galtrup Kirke har der uden Tvivl været stort Gilde bagefter paa Ullerup. Der har da været noget at kigge efter for Beboerne i Tøving og paa de faa Galtrugaarde. Da der førhen var uhyre faa Adspredelser i de ensomme Landsbyer, har det drejet sig om at faa noget ud af Herremandens Barselgilde. Synet af de fornemme Adelsfolk har kunnet give Aneledning til en Del hyggelig Snak i de lave Bondestuer og Landsbyhytter.

I Tilslutning til det ovenstaaende kan anføres, at Sivert Brockenhuus' Døtre ikke blot blev døbte i Galtrup Kirke, de stod ogsaa senere hen i Livet Faddere her. I 1680, den 11. Trinitatis var en af dem Fadder ved en Daab hos Degnefamilien i Tøving. Denne Datter var Velb. Frue Anna Sophie Brockenhuus; hun var gift med Christian Kruse til Hjeremislevgaard, der 1691 blev Amtmand i Nordlandene. Fru Anna Sophie døde kort efter, at hun havde staaet Fadder i Galtrup. 1697 stod den anden Datter fra Ullerup Fadder i Hjemsogets Kirke. Det var Fru Helvig Brockenhuus (1647—1728) til Glomstrup; hun var gift med Ritmester Georg Arnold von Post,

der 1693 havde købt denne Herregaard paa Sydmors. Om Helvig Brockenhuus' Tilknytning til Glomstrup kan der læses udførligt i »Fra Mors« II, 79—81. Om Brockenhuuslægten paa Ullerup findes talrige Oplysninger i Provst *P. Filtenborgs* Værk: »Slægtbog for Sogndegn Sejer Olesen Leth og Hustru Ida Nielsdatter« (1938) S. 19—23. Her gives bl. a. Besked om, hvorfor Damer af adelig Stand stod Faddere hos Degnens i Tøving, ja, den ene af Adelsdamerne kom endog helt nede fra Glomstrup. Degnekonen i Tøving var nemlig af højere og rigere Stand end Degnekoner ellers dengang var, og derfor forstaaer man de fine Fadderskaber. Provst *Filtenborgs* Oplysninger om vort Emne er et nyttigt Supplement til Hans H. Fusing's Afhandling i Festskriftet til Knud Fabricius 1945. Det maa anses for nyttigt at henlede Opmærksomheden paa, at man altsaa nu to Steder kan faa noget at vide om de gamle Adelslægters Forhold til Sognebefolkningen i et Sogn som Galtrup.

I Galtrup har ligget en adelig Sædegaard; thi 1419—47 nævnes Peder Mogensen (Glob) til Galtrup og 1492 Ejler Tun til Galtrup. Her er nok Tale om den nuværende *Galtrupgaard*, der 1664 ejedes af Sivert Brockenhuus. 1682 ejedes Gaarden af Dr. med. Laur. Foss til Todbøl i Thy. 1699 af Borgmester Enevold Nielsen i Nykøbing. 1711 af Hans Hansen til Frøslevgaard, Navnet Galtrupgaard nævnes første Gang 1711, idet Hans Hansen har ønsket, at hans Besiddelse i Galtrup skulde have et Navn, og det var da rimeligt nok, at han opkaldte Gaarden efter Sognebyen, hvori den laa. Galtrupgaard fik senere en Forpagter med det fra Folkevisen berømte Navn Skammel. Han hed Skammel Lauersen (eller Larsen). I 1738 laante han 47 Rigsdaler og 1 Mark »af hæderlige og velfornemme Sogndegn Sejer Leth« i Tøving. Skammel Lauersen døde o. 82 Aar gammel 4. Oktober 1763. Ebba Skammelsdatter stod Fadder hos Degnens i Galtrup Sogn 1747.

Galtrupgaard ejedes i en Periode af Købmand Niels Nielsen Erslev, Nykøbing. Han var Ejer af Gaarden ved sin Død o. 1762. Den næste Besidder var Poul Johansen Klitgaard, der siden blev Købmand i Aarhus. Han solgte Galtrupgaard 1764 til Ida Nielsdatter (Enke efter Sejer Leth), der sammen med sin anden Mand, Lars Andersen Bonderup, residerede paa den gamle Gaard til Bonderups Død 16. Marts 1767, hvorefter Enken i 1768 bortforpagtede Gaarden til sin Søn Dines Sejer- sen, der efter sin Moders Død 1781 købte Galtrupgaard. Ida Nielsdatter blev født o. 1710 i Raasted ved Randers. Hendes Fader Niels Pedersen bar ogsaa Navnet Lang, hvad *P. Filten-*

borg først havde faaet Kundskab om, efter at hans Bog i 1938 var udkommet. Under Navnet Niels Pedersen Lang var han i alt Fald 1695—1700 Ridefoged paa Nørtorp. Han kaldes i Justitsprotokollen for »den velforstandige Karl Niels Pedersen Lang«. Den 2. April 1703 søger han fra Randers om at blive Byfoged i Mariager. Desværre fortæller han i Ansøgningen intet om sin Herkomst eller sine Kvalifikationer. Den 16. April 1704 boede han i Boddum i Thy. Og i 1706 kom han saa til Raasted ved Randers, hvor han døde 1734.

De fleste Lang'er synes at have Rod i Lemvig-Hardsyssel, og Niels Pedersen Langs Kones Søsterdatter Rebekka Mikkeldatter fra Skibstedgaard i Ydby Sogn blev ganske vist gift med Degnen i Visby, Peder Nielsen Lang, som havde gaaet i Lemvig Skole, men P. Filtenborg tror dog snarest, ifølge Brev til mig af 14. Juli 1943, at hans Farfader Niels Pedersen Lang, var af de Randers—Ommersyssel-Lang'er.

Tæt ved Galtrup Sogns Sydgrænse oprettede *Anders Kr. Poulsen Dal* i 1864 *Galtrup Højskole*, der siden har været et Midtpunkt for den grundtvigske Bevægelse paa Mors. Højskolen er nu Efterskole. I Følge med Højskolen kom Frimenigheden med *Ansgarskirken* 1871 og det store ottekantede *Forsamlingshus* nær Højskolen. Det blev indviet paa Grundtvigs Fødselsdag 8. September 1876. De store Efteraarsmøder, der siden dette Aar har været holdt i Galtrup Forsamlingshus, er landskendte. Til Afholdelse af mindre Møder var bygget et lille Forsamlingshus (Afholdshjem), nedbrudt 1964.

Der er skrevet overmaade meget om Galtrup Højskole og den folkelige-kirkelige Bevægelse paa Mors. Herom er der meddelt nærmere Oplysninger og mange Henvisninger i *Fra Mors I* (1957), 99—150.

Langs Sydgrænsen af Galtrup Sogn ligger det nye *Øster Jølby*, hvis Bebyggelse indledtes i 1840'erne. Vi har nu her en af Øens største Landeveysbyer, der i Juni 1913 fik sit første 2-Etage's Hus, som Barber Josef Bak lod bygge. Om Øster Jølby kan læses nærmere i *Fra Mors I*, 60—67.

Galtrup og Øster Jølby Kirker har jeg beskrevet i *Historisk Aarvog for Mors* 1931 og 1929. Udnyttet i *Hovedværket Danmarks Kirker, Thisted Amt, 2. Halvbind* (1942). Om gammel-dags Skoleforhold og Degne i Galtrup-Øster Jølby Sogne se S. C. Sortfeldts Afhandling i *Historisk Aarvog for Thisted Amt* 1926, S. 147 ff. og H. Wulffs *Statistiske Bidrag til Aalborg Stifts Historie i Slutningen af det 17. Aarhundrede*

(1887—88), S. 242 ff. — Folkeliv og Folkeminder, se Stednavneregisteret i Morsingboer i gamle Dage IV (1938). Fra Mors I, II (1957, 1958). — Galtrup gamle Præstegaard har T. Balle Christensen skrevet udførligt om i Morsø Folkeblad 30/7, 2/8 1954. Forsamlingshuse (Morsø Folkeblad 5/8 1957). Herman Madsen: Frederik Stadel til Ullerup (Morsø Folkeblad 1/11 1957). — Endvidere Morsø Folkeblad 10/5, 20/5, 27/5, 16/6, 23/6 1930. 6/2 1945. 31/3, 23/6 1947. 10/11 1959. 28/11 1961. 20/3 1962.

Fra Solbjerg-Sundby Sogne

Solbjerg Sogn (1123 ha) har en aflang Form med faa Bugtninger i sine Grænser. Det naar oppe fra Bjergene ved Faar-toft og næsten ned til Jølby Nor. Mens Landskabet i den største Del af Sognet er jævnt bakket til smaakuperet, antager det mod Nord en stærkt bakket Karakter med anselige Højder (Kongenshøj 78 m, Smedebjerg 65 m) med stejle Bakkeskrænter. Bakkerne hører til den Randmoræne, der strækker sig langs det nordlige Mors, og hvis Underlag er stærkt præget af det tertiære Molér. Jorderne i det næsten skovløse Sogn er lerede og frugtbare undtagen i Nordvest. I Solbjerg Sogn er nu fredet de to Oldtidshøje: Storhøj og Kløvthøj. Sløjfet eller ødelagt er 44 Høje. Ved Mellem Jølby er undersøgt en Køkkenmødding. Paa Gaarden Grønvang ved Solbjerg er undersøgt en Boplads med Hustomt fra ældre romerske Jernalder. Gudmund Hatt har skrevet udførligt herom i Aabøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1928, S. 219—36 samt i Morsø Aarb. 1929. I Juli 1909 fandt en lille Pige paa Gaardejer Poulsen Nørgaards Mark en Mønt fra 1721 med Frederik IV's Navnetræk.

Sognebyen Solbjerg fik i den romanske Stilperiodes Tid (1100—1250) sin højtliggende Kirke, der har en meget central Plads indenfor Omraadet og førhen ved Hovedvejen over Øen fra Nykøbing til Vilsund. Denne Vej fører nu Nord om Byen. Lidt mod Syd ligger en ny, ret betydelig Solbjerg-Bebyggelse, og endnu længere mod Syd findes *Mellem Jølby* i Linjen mellem Øster og Vester Jølby.

Solbjerg Sogn omtales 1842 i Provst C. Dørups Beskrivelse af Thisted Amt. Han nævner, at Sognet har stærkt lerede, tunge, men tillige muldrige og meget frugtbare Jorder, mest jævne, højere og skarpere imod Syd til Mellem Jølby — saaledes havde Jølbygaard sort, lerblandet Muld med Ler og Grus

til Underlag — og imod Nord op imod Sundby. Som almindeligt i Morsø Nørre Herred har Indmarksjorderne mere Muld, i 1 à 2 Fods Dybde, Udmarkerne mindre og falder derved skarpere, og næsten udelukkende med Gullér til Underlag. De hører til de stærke Hvedejorder.

I Tidsrummet 1801—1840 var *Solbjerg* det Sogn paa Mors, hvori Befolkningstilvæksten var størst. I 1801 var der et Indbyggertal paa 215 Personer; 1834 var det steget til 464; 1840 var det oppe paa 477 Indbyggere. Tilvæksten var her i Tiden 1801—1834 i Tal 246, i Procent 114,49. Nærmest efter i Procent fra samme Tid følger *Draaby Sogn* med 112,59. *Øster Assels* med 100,94 Procent. *Galtrup* Sogns Tilvækst var 92,15 Procent. Derefter kommer *Sundby Sogn* med 87,52 Procent. De øvrige Sogne paa Mors ligger herunder. *Ljørslev* med kun 13,56 Procent, det vil sige lavest.

I *Sundby Sogn* var Indbyggertallet i 1801:209. 1834: 392. 1840: 368. I Tiden 1801 til 1834 en Tilvækst paa 183 Personer.

Hovedaarsagen til Folkemængdens mærkelige Forøgelse i afvigte Aarhundredes første 30 Aar i *Solbjerg* og *Sundby Sogne* var formentlig de jordløse Huses Opførelse og Udparcelleringerne, der iøvrigt tog Fart overalt efter Udskiftningen i 1790'erne. *Solbjerg Sogn* fik i det nævnte Tidsrum de fleste jordløse Huse, hvorfor ogsaa Folkemængden her formerede sig mest. De fleste af disse Huse opførtes i de første 30 til 34 Aar af Aarhundredet. Ligesom de jordløse Huse bidrog til Folketallets Forøgelse, saaledes øvede Udparcelleringen ogsaa sit Bidrag hertil. Provst J. K. Sørensen i *Solbjerg* oplyste i 1840 til Provst C. Diørup, Thorup i Thy, til Brug for dennes Værk om Thisted Amt, at der vel ikke var mange Ejendomme udstykket i *Solbjerg* og *Sundby*, 4 à 5 i hvert Sogn; men da Gaardene i dette Pastorat, navnlig i *Sundby*, var store og altid havde været det, og da disse i Forhold til deres Hartkorn havde et temmeligt stort Areal, kunde Parcellerne blive des flere. Saaledes var til Eksempel en Gaard i *Sundby* udstykket i 8 Parceller, 2 Gaarde i *Solbjerg* i 11 Parceller. I Tiden 1801—34 var Familiernes Tal i *Solbjerg Sogn* ved Udparcellering forøget med omtrent 14, i *Sundby Sogn* med omved 12. Antager man nu, hvad vistnok er Sandheden temmelig nær, at der i *Solbjerg* i samme Tidsrum er tilkommet 20 jordløse Huse og i *Sundby* 12, saa er i det angivne Aaremaal i *Solbjerg Sogn* Familiernes Antal forøget med 34, i *Sundby Sogn* med 24, Regner man nu fire Mennesker paa hver Familie, er derved en ikke ubetydelig Formering foranlediget.

Som Biaarsager til Indbyggertallets særlige Forøgelse i Solbjerg-Sundby regnede Provst J. K. Sørensen det noget forbedrede Agerbrug, der allerede i 1842 krævede flere Tjenestefolk, ikke mindst i de to nævnte Sogne, hvor Jorderne er gode og derfor med hine Tidens ringere Redskaber besværlige at dyrke. Der var i de to Sogne i 1842 omtrent 22 store Gaarde, og i hver af disse holdtes da to Tjenestefolk flere end 40 Aar tidligere. De betydelige Fremskridt indenfor Landbruget, der var sket efter Udskiftningen, krævede, hvad man umiddelbart kan forstaa, et øget Folkehold.

Til Befolkningens Forøgelse tjente ogsaa i det angivne Tidsrum, at Dødeligheden var mindre end førhen. Provst Sørensen havde undersøgt dette Forhold ved Hjælp af Kirkebogen fra Tiden 1771—1800 og fra 1801 til og med 1834. I det førstnævnte Tidsrum forholdt Solbjerg Sogn aarlig fødte sig til de døde som godt 6 til godt 4, og i Sundby som godt 5 til godt 4. I sidstnævnte Tidsperiode var Forholdet i Solbjerg aarlig som godt 13 til godt 6, og i Sundby som 9 til godt 5.

I Solbjerg Sogn er Folketallet næsten uafbrudt steget siden 1840, da her som nævnt var 477 Indbyggere. 1850 var Folketallet 530, 1901: 748, et Tal, der i 1921 var faldet med 2. til 746. 1930 var det paa 737 og i 1955 var det nede paa 664 Indbyggere, fordelt paa 197 Husstande. Vandringsen fra Land til By mærkes ogsaa her.

Naar Folketallets Stigning var særlig mærkbar i Solbjerg og Sundby Sogne i de første fire Aartier af afvigte Aarhundrede maa i hvert Fald en af Grundene hertil søges i disse Sognes gode Beliggenhed ved Øens Hovedrute, Vejen fra Nykøbing til Thisted.

Tager vi til Annekset *Sundby* ser vi, at her øgedes ogsaa Indbyggermængden. 1801 var Tallet her, som vi véd, 209. 1850: 434, altsaa en Fordobling i Løbet af det halve Aarhundrede. 1901 var Indbyggertallet naaet op til 648. 1921 var det paa 675, boende i 138 Gaarde og Huse. 1930: 682. 1955: 742, fordelt paa 215 Husstande. Der var i Solbjerg-Sundby Sogne i 1921: 1421 Indbyggere. 1955 var Folketallet her 1406 og i 1960: 1404.

*

Den gamle Gaard *Bassehave*, der laa Vest for den nordlige Del af Solbjerg By, har en lang Historie.

Ca. Aar 1500 og før hørte den under Ø Kloster. Paa den Tid boede i Gaarden to Brødre Erik Rekhals og Lasse Rekhals. Det er tænkeligt, at Erik (Jerik) har boet der først. Han var

gift med Anne Basse, og man tør vel tro, at det er hende, der har givet Navn til Bassehave, og at Erik har friet sig ind paa Gaarden. I Vendsyssel var en Adelslægt Basse.

1498 skreves Navnet Baszisaardt, i det 16. Aarhundrede Bassy Haffue. Den gamle Skrivemaade kan man høre endnu i Dialektudtalen af Navnet: Bassihaw, saaledes som jeg hørte den i 1928 i Solbjerg. Det er altsaa Slægten Basses Have, vi finder i det gamle Gaardnavn. Have betyder »Indhegning« eller et Stykke indgærdet Areal.

Lasse (Lars) Rekhals og Hustru til Rolstrup fik Gaarden i leje af Ø Kloster 1502. Erik Rekhals har vel haft mere at raade over end Bassehave. Lasse havde jo ogsaa Rolstrup. I det 17. Aarhundrede havde Bassehave kun 7 Tønder Hartkorn.

Der hang paa Danske Atlas' Tid (1769) i Solbjerg Kirke ved Prædikestolen en Tavle, ca. 60×ca. 43 Centimeter med Erik og Lasse Rekhals Navne og deres adelige Vaaben, en Guldstjerne over røde Bølger.

Erik Rekhals og Hustru, Anna Basse, ligger begravet paa Solbjerg Kirkegaard, antagelig ved Korets Østgavl, et særlig fint Begravelsessted. Gravstedet er vel gennem Tiden fulgt med Gaarden, da ogsaa senere Ejere af den ligger jordet dér.

*

De to Brødre Lasse og Erik Rekhals var Sønner af den først kendte af Slægten, Erik Rekhals, der nævnes 1446—77 i Viborg og Ribe og ved et Par jyske Herredsting. Hans Hustru skal have været en Karen Juel. For Resten ligner Rekhals-Slægten Vaaben Juelernes: En Guldstjerne over Bølger. Juelernes Bølger er blaa, Rekhalsernes er, som nævnt, røde, hvilket skal være uheraldisk.

Lasse Rekhals' Hustru Sidsel Pedersdatter var uden Tvivl Datter af Væbner Peder Clausen til Rolstrup. Hun levede som Enke 1539, ja endnu 1543 i »Bassishaffue«, saa hun maa være blevet gammel. Man kender to Døtre, en som var gift med Otte Nielsen Smalsted til Villerup og en anden, Karen, gift med Mus Albertsen til Ullerup. Fru Karen Mus overlod 1568 Ullerup til sin Søn Albrecht Mus. En nær Slægtning til ham var den kongelige Køgemester Albert Mus, der har afskrevet Viserne i det værdifulde Folkevisahaandskrift »Hjertebogen« (se »Fra Mors« II, 1958). Karen Mus nævnes som Enke 1556 og 1577.

*

Men tilbage til Bassehave. Erik Rekhals' og Anne Basses Søn var maaske Enevold Eriksen til Hvidbjerggaard. Deres Døtre

var Anne Rekhals, gift med Peder Madsen til Overgaard og Faartoft, og Karen Rekhals, første Gang gift med Lars Grøn til Rask ved Horsens. Han nævnes 1483 og 1492. Anden Gang var hun gift med Søren Gjødese til Bjerre, han nævnes til Rask 1498. Den sidste Adelsmand af Slægten var formentlig Niels Enevoldsen til Hvidbjerggaard paa Mors, han døde 1564.

Det mærkelige Navn Rekhals kan stamme fra en Halvø eller en Landtunge etsteds, men da der ikke kendes nogen Lokalitet af dette Navn her i Landet, og da der vel ikke er Grund til at tro paa nogen forsmædelig Oprindelse til Navnet, kan det vel tænkes, at den ældste af Navnet Rekhals har haft en lang (tynd) Hals, og denne kropslige Særegenhed har saa givet Anledning til Øgenavnet eller Tilnavnet. Han har haft let ved — eller været slem til — at række Hals. Om denne Forklaring er den rigtige, kan vel ikke afgøres, med mindre man kan paavise, at Slægten er indvandret paa Unionstiden fra Finland, hvor der findes en lille By Räckhals i Nærheden af Helsingfors.

*

Den ovennævnte Karen Rekhals, gift med Lars Grøn, er Stammemoder til Personalhistorikeren, Provst *P. Filtenborg*, Fole ved Ribe. Slægtskabet gaar over Sønnen Erik Grøn til Vorgaard i Vendsyssel, der var Farfader til Johanne Grøn i Ovtrup. Provst Filtenborgs Oldefader købte Bassehave 1835 af Blidstrups Ejer, efter at den gamle Fæster Mikkell Have var død 1834. *P. Filtenborgs* Farfader blev født paa Bassehave 1838 og opkaldtes efter gamle Mikkell Have, og en Dattersøn af Mikkell Have ved Navn Mikkell Laursen stod Fadder. Provst Filtenborg er opkaldt efter sin Farfader. Provstens Oldefædre hviler i det foran omtalte gamle Begravelsessted ved Solbjerg Kirkekors Østgavl.

I 1842 mageskiftede *P. Filtenborgs* Oldefader »Kren« Filtenborg Bassehaves Jord med Nabogaarden Nørugaards Vang; han rev alle Bassehaves Bygninger ned og flyttede dem op i Bakkerne mod Faartoft. Nu hedder den »Bakkegaard«. I dette nye Bassehave blev Provst Filtenborgs Fader født 1864.

Bassehave har siden 1664 til 1834 haft forskellige Ejere. — Eksempelvis kan nævnes, at i 1683 ejedes Gaarden af Borgmester Hans Nielsen Aarøe i Nykøbing. Aarøe, der døde 1701, besad ogsaa noget af Jølbygaard.

*

Endelig skal anføres en lille Beretning, som Mette Skrædder i Sundby fortalte til Evald Tang Kristensen:

»A var et Sted og sy, og der kom syv i Flok af Rakker-slægten Hyldenborg, baade Mand og Kone og en gammel Bedstemoder og saa nogle store Dreng. Den ene af dem blev saa forfærdelig torsken, men a ved ikke, hvad Ondt han havde gjort. De laa paa Gulvet ude i Laden om Natten, og de kogte selv Grød om Aftenen. Det var i Bassehave i Solbjerg. Vi passede paa, saa de gjorde os ingen Fortræd. Om Morgen tumlede de noget med dem selv, og saa tog de af Sted igen«.

Det har jo ikke været noget kærkomment Besøg, den gamle Gaard da har haft.

*

Oplysningerne til nærværende Afsnit har jeg for en Del fundet selv, men Hovedparten har jeg 27/2 1959 faaet tilsendt fra Provst P. Filtenborg, der ligger inde med alle Navnene paa Bassehaves forskellige Ejere saavel som paa dens Fæstere.

De hos mig beroende Oplysninger om den gamle oprindelige Adelsgaard i Solbjerg Sogn har jeg ment kunde være af almen Interesse paa Mors, hvorfor jeg i ordnet Fremstilling har meddelt dem her.

Jølbygaard er en fordums Hovedgaard, der ejedes 1376 af Fru Elne, Hr. Ebbe Strangesens Enke. 1505 nævnes Niels Kaas til Gaarden, 1521—25 Peder Madsen til Ølby (som Navnet dengang ogsaa blev skrevet). 1536 og 1568 Niels Nielsen Kaas (begravet i Solbjerg Kirke), 1599 dennes Søn Erik Kaas (død c. 1625). Derefter kom Jølbygaard til dennes Søsterdatter Anne Ovesdatter Juul, gift med Holger Bille, der 1636 solgte Gaarden til Jomfru Anne Vesteni. Hun fik da Bevilling til at være sin egen Værge paa den Betingelse, at hun spurgte sin Svoger Otto Kaas til Raad, naar hun disponerede over sin Formue. Otto Kaas, der mistede Nandrup, hørte til Ørndrup-Linjen (se »Fra Mors« II, 81—83). Fra Anne Vesteni kom Jølbygaard ved Arv til Søstersønnen Mogens Ottesen Kaas, der ejede den til 1646 (se Arne Sundbo i Personalhistorisk Tidsskrift 1953). Paa Jølbygaard sad Efterkommere af Kaas-Slægten til 1713. Dette Aar blev Gaarden solgt til Forpagteren Christian Knudsen, der ved sin Død 1726 var Ejer af hele Jølbygaard (16 Td. Hartkorn). Den kom da til Knudsens Svigersøn Anders Enevoldsen, som 1746 solgte Gaarden for 900 Rigsdaler til Degnen i Galtrup og Øster Jølby Sejer Olufsen Leth (død 1760). Gaarden havde nu forskellige Ejere, men i 1818 købtes den af Niels Søndergaard, som c. 1840 delte dens Jorder mellem sine 2 Sønner. Den største Parcel (12 Td. Htk.) fik Povl Sønder-

gaard, hvis Enke solgte den 1870 for 38.000 Rdl. til C. J. Østergaard, der 1903 frasolgte en Del af Jorderne, hvor en Svigersøn til C. J. Østergaard opførte Jølby Nygaard. C. J. Østergaards Søn, J. J. Østergaard, overtog Jølbygaard 1922.

*

Ramsing Jord gives til Solbjerg Præstegaard. Den 28. November 1579 udstedte Kong Frederik den Anden paa Havreballegaard (det senere Marselisborg) ved Aarhus et Brev til Præsten Hr. *Mads Nielsen i Solbjerg* paa Mors. Af denne gamle Skrivelse erfares det, at Hr. Mads Solbjerg kun havde en meget ringe Gaard at bo paa, hvorfor han havde fæstet af Lensmanden paa Hald, Niels Jonssen, et Stykke Jord ved Solbjerg, der kaldtes *Ramsing Jord*. Denne Jord var et Afbygge, det vil sige et mindre Landomraade, der var udskilt fra en større Jordejendom, i dette Tilfælde en af Kronens Gaarde, som laa i Solbjerg. Præsten skal sammen med *Ramsing-Jorden* overtage den derpaa hvilende Landgæld.

Kongen giver i sit Brev Udtryk for, at han under og tillader, at Hr. Mads Nielsen maa samme Jord og Ejendom »herefter nyde, bruge og beholde, dog saa at han aarligen skal give deraf til Hald Slot for alt den visse Renter, der plejer at afgang«, hvilket beløb sig til fire gamle Daler. Endvidere skulde Hr. Mads holde »samme Bygge ved Magt, om nogen Huse derpaa findes«, og han maatte ikke bortsælge noget af den Jord, der hørte til Præstegaarden.

Paa vor Skrivemaade ser denne Bestemmelse saaledes ud: »Endvidere have vi af samme Gunst og Naade undt og tilladt, at han maa være og blive kvit og fri foruden Arbejde og anden Tynge af samme Jord at gøre og give, til saa længe vi anderledes det tilsignedes vorder«.

Brevet slutter med, at Kongen forbyder sine Fogeder, Embedsmænd og alle andre at gaa Hr. Mads Nielsen imod »efter som forskrevet staar«, eller hindre ham i nogen Maade at udnytte den ham tillagte Jord, »under vor Hyldest og Naade«.

Dette Brev indeholder altsaa en klar Tilkendegivelse af Kongemagtens Ønske om, at Præster i Solbjerg maa udnytte i enhver Hensende *Ramsing-Jorden*, der skulde yde ham et nyttigt Tilskud til den i Forvejen ikke store Indtægt, Præsten i Solbjerg og Sundby Sogne havde at eksistere ved. Stednavnet *Ramsing* er afledt af det jyske Plantenavn *Rams*, en Slags vilde Løg, med Afledningsendelsen *-ing*. *Rams* findes ikke overleveret i gammel Tid i nordiske Sprog, men at det er gammelt i

Nordisk vises af det norske Gaardnavn Ramsum, hvis oprindelige Efterled er oldnordisk heim (Hjem). Ramsing findes som Navn paa en Sogneby i Rødding Herred i Salling.

Det gamle Marknavn Ramsing Jord i Solbjerg Sogn viser, at Løgnavnet Rams er af høj Alder paa Mors, siden det allerede i 1579 var et kendt Marknavn i Solbjerg Sogn. Hvis Navnet her stadig er kendt og brugt, kan man jo faa afgjort, hvor i Sognet det omtalte Jordstykke ligger eller har haft sin Plads. Det har uden Tvivl uafbrudt siden 1579 hørt til Præstegaarden.

Brevet om Arealet er maaske den ældste Oplysning, der forefindes om Solbjerg Præstegaard. Det opbevaredes i det gamle Aalborg Bisparkiv, hvorfra Adjunkt D. H. Wulff fremdrog det, og lod det offentliggøre i Samlinger til jydsk Historie og Topografi 2. Række, Bind II (1889—90). Det er nok værd at stifte Bekendtskab med, da det ikke alene oplyser om gamle Tiders Præstelønningsforhold, det kaster ogsaa en lille Lysstribe ind i det Historiens Mørke, som hersker i vore Land-sogne i Reformationsaarhundredet.

*

Om de ældste lutherske Sognepræster ved vi ogsaa kun lidt.

Mads Nielsen (»Matz Nielszen udi Solbjerg« som det staar i Brevet) var nok den tredie lutherske Præst i Solbjerg-Sundby. Han var her 1556, og vi træffer ham altsaa i 1579 som en Mand, der havde lidt Held med sig. Han døde 1600, saa det blev en lang Embedstid, han havde bag sig, da han mæt af Dage nedlagde sin Vandrestav.

Hans Efterfølger i Embedet, *Jens Iversen*, blev gift med Hr. Mads' Datter, Karen Madsdatter, der efter sin Mands Død 12. Marts 1612 blev gift med Efterfølgeren i Embedet. Fra Solbjerg udgik en Præst, Mads Knudsen, Solbjerg, der blev Præst i Frøslev-Møllerup o. 1655—74. Han var i Familie med Jens Iversen.

Solbjergs gamle *Præstegaard* var en trelænget Gaard med Præstebolig i den nordlige, Forpagterbolig og Fæstald i den østlige og Lade i den sydlige Længe og aaben mod Vest.

Efter de ældste Optegnelser i Embeds-Arkivet maa den urgamle Præstegaard formodes at have været af Bindingsværk og Bolig for skiftende Præstefolk gennem Tiderne, indtil Sognepræst Niels Christian Søe, der var Præst her fra 1816—1827 og født af Bondestanden i Nørre Gjording Sogn den 11. September 1767, tog sig for i 1820 at forny hele den nordlige Længe fra Bunden af i Stedet for at istandsætte det raadne Bindingsværk; endvidere paabegyndte han Opførelsen af en

vestlig Længe, hvis sydlige Del som en Erstatning for det nedrevne Fæhus i den faldefærdige østlige Længe blev ibygget Laden 1826. I 1824 udbedrede han Østlængen og indrettede den til Forpagterbolig.

I den saaledes fornyede og udbyggede Præstegaard boede efter Pastor Søb Præsterne Hektor Frederik Jansen Fogh 1827—31, Josef Christian Sørensen 1831—44 (tillige Provst), Hans Christian Cramer 1844—53, Hans Peder Møller 1853—67 (tillige Provst), Theodor Rohde 1867—77, Peder Julius Pedersen 1877—84, Frederik Theodor de Fine Olivarius 1885—1902 (tillige Provst; han udvidede Vestlængen med et Hjørnehus mod Nord), Alfred Kofod Sonne 1902—24; han lod i 1910 den Del af Vestlængen Syd for Porten bygge op fra ny af.

Da Sognepræst Marinus Nielsen Bech blev kaldet til Embedet i 1925, fik Præsteboligen en Hovedrestaurering; Østlængen blev nedrevet og erstattet med det nuværende Østhus; en Del af den i 1910 genopførte Vestlænge blev indrettet til Forpagterbolig. Pastor Bech blev afløst af nuværende Sognepræst, Provst P. H. Winthereik, der blev kaldet til Embedet 1947. I April 1955 flyttede han ind i en nyopført Præstebolig paa den søndre Side af Thorsbjerg paa Præstegaardsjorden, hvorefter den gamle Bolig blev solgt til Nedrivning.

Præstegaardens Jordtilliggende har oprindeligt udgjort alt i alt 128 Tdr. Land, men i Tidens Løb er der blevet solgt bort af det, saaledes at den sidste Præst, der oppebar Gaarden som delvis Løn, Pastor Sonne, kun havde ca. 45 Tdr. Land at bortforpagte. I 1925 overtog Menighedsraadet Avlingen til Bortforpagtning. Indtil da havde den gamle Søren Drejer siddet som Forpagter i en Mandsalder.

Efter at der var blevet udstykket to Husmandsbrug, bortforpagtede Menighedsraadet Resten af Jordarealet, 20 Tdr. Land hjemme og ca. 7 Tdr. Land i Kæret, til Peder Kristian Hald 1925—28, til Marius Jensen Hangaard 1928—40, til Marius Hangaard Nielsen 1940—46 og fra 1946 til den nu-siddende Forpagter, Laurits Kortbæk.

Historisk vil Solbjerg Præstegaard altid blive ved med at leve som det Sted, hvorfra den aandelige Bevægelse paa Mors fik Støtte og Næring gennem Provst Sørensen, hos hvem Kristen Kold, der skulde blive Skaberen af de fremtidige Skoleplaner, var Huslærer.

Ogsaa naar man vil granske Færøernes Kultur- og Personalhistorie, vil man støde paa Solbjerg Præstegaard som et af de mange Steder hernede, hvorfra de usynlige Traade, der knytter

disse Folk sammen, blev spundet, idet en Søn af den for sin Kalligrafi saa kendte Christoffer Jensen Svabonius (1696—1730), Hans Christoffersen Svabonius, født i Solbjerg Præstegaard den 11. November 1706, var Sognepræst paa Vaagø 1734 til sin Død 1764 og skildres som en flittig og paadrivende Mand for Ungdommen.

I Begyndelsen af 1956 blev Solbjerg Præstegaard nedrevet. Det var med Vemod man tænkte paa, at den gamle historiske Gaard nu havde udtjent.

Provst *P. H. Winthereik* skrev i denne Anledning en værdifuld Artikel om Præstegaardens Historie (i Morsø Folkeblad 16/1 1956). Hovedparten af denne Redegørelse er anført her, hvor den hører godt hjemme blandt de forskellige Bidrag som her meddeles om Solbjerg Sogns Historie.

Solbjerg Kirke er udførligt beskrevet i Værket Danmarks Kirker (Thisted Amt), Bd. XII, 2. Halvbind (1942), 965—74, hvorfor man ikke her behøver at skrive om denne vidt synlige Bygning, Sognefolkets Samligssted i de sidste 700 Aar.

Om Sognets gamle Landbrug er at nævne, at Mellem Jølby er Øens først udskiftede Landsby; dette store Fremskridt fandt Sted allerede i 1779, medens Solbjerg blev udskiftet 1784. Solbjerg har fra gammel Tid været en ret stor Landsby, der i Lighed med Øens øvrige Byer ikke i sin ældste Udvikling fulgte nogen bestemt Plan. Alt er ogsaa her naturgroet. Byen har derimod fulgt en Skik, der ogsaa er kendt andre Steder paa Mors, at den fra Begyndelsen af har været delt i to, med samme Navn: *Øst- og Vest-Solbjerg*.

I denne dobbelte Landvejs- og Sogneby er samlet Sognets offentlige Institutioner. Foruden Kirken og den nye Præstebolig er her Skolen, der i 1958—59 blev nyopført og blev forsynet med en Realafdeling. Forsamlingshuset blev bygget 1897, det blev fornyet 1930, og den 13. November 1956 indviedes en Tilbygning til dette Hus. Et Andelsmejeri byggedes 1913. I Januar 1964 godkendte Thisted Amtsraad, at der paa den fordums Præstegaards Jorder ved Solbjerg maa blive opført et fælles Alderdomshjem for de tre Kommuner: Solbjerg-Sundby, Galtrup-Øster Jølby og Dragstrup-Skallerup.

Endelig kan det nævnes, at der i Sognets Sydøstparti og nær Landevejen ved *Præstbro* var en Grusgrav, som Læge *Jens Lund*, Øster Jølby, foreslog blev indrettet til en Festplads til Afholdelse af Folkemøder, Gymnastikopvisninger m. v. Forslaget blev realiseret, og i 1908 var »Præstbro« omdannet til en Plads af ovennævnte Slags. 1928 blev den udvidet til dens nu-

værende Størrelse. Det vakte i 1908 megen Modstand blandt den ældre Del af Befolkningen, at Morslands danske Samfund indrettede et Samlingssted for Folkemøder ved Præstbro. Mange af de ældre havde hellere set, at *Tinghøj* i Tøving var blevet Mødepladsen. Fra *Tinghøj* er der Udsigt over den største Del af Midtmors. Alt overvejet var det nu bedst, at det blev ved Præstbro, Morsøs største og mest besøgte Mødeplads fik sin Beliggenhed. Stedet er smukt i landskabelig Henseende, og man er her i Naboskab med Øens mest befærdede Landevej. I Begyndelsen af Juli 1945 afslørede i Præstbro en stor Mindesten til Erindring om Danmarks Besættelse 1940—45. Øverst paa Stenen læses: »Men immer det dages dog paany, hvor Hjerterne Morgen vente«. Ved dens Fod er indhugget disse Linjer: »Om Sønners Daad til Danmarks Ære — skal Sten for Ætten Vidne bære«. Midtpartiet af Stenen er paa Grundlag af en Tegning af Maleren *P. Krogh Damgaard*, Øster Jølby, udsmykket med en Billedfremstilling, der viser Solen, som stiger op af Havet. Foran dette Parti ses et Bakkeland med et Oldtids Dyssekammer, hvorunder staar: 5. Maj 1945. Præstbro-Anlægget erindrer om Skibelund, og man kunde i Fremtiden i Præstbro rejse Mindestene med Tilknytning til Morsø's Historie.

*

Nordvest for Solbjerg findes Annekssognet *Sundby* (1140 ha), hvis Landegrænser er ret bugtede.

Den middelalderlige, romanske Kirke har man opført paa en meget central Plads i Sognet, der kun har de to Byer *Sundby* og *Faartoft*, den sidste en lille Gaardby ved en Bivej inde i Landet. Af gamle Gaarde fra Sognet kan nævnes *Klitgaard*, *Overgaard*, *Bækhøj*, *Sundbygaard* og *Kirkegaard*.

Faartoft var oprindelig en Herregaard, men er senere blevet delt. *Klitgaard* kendes der ogsaa Oplysninger om fra Middelalderen.

I 1842, da Amtsprovst *C. Diørup* i sit Værk om Thisted Amt skrev om Jordbundsforholdene i alle Morslands Sogne, var han i Stand til at meddele mere om *Sundby Sogns* Marker end om noget andet Sogn paa Øen. Han oplyser da, at *Sundby Sogns* Arealer hører til de stærke Hvedejorder. De er endnu stærkere og mere lerblandede end Jorderne i *Solbjerg Sogn*, saa de ved Foraarstørken bindes som et Lergulv. De er især i Nord og Øst for *Sundby* meget bakkede og besværlige at drive. En stor Del af Udmarken bestaar af en fedtet eller, som man kalder det, beget Jordart, hvori næsten ingen Muld er at se, og

som efter faa Dages Tørke saaledes kan binde Korn og Græs, at det aldeles standser i Væksten, naar ikke en god Regn betimelig opløser Jorden. Er Vejrliget derimod nogenlunde gunstigt, og det benyttes med Kraft, yder ogsaa disse stive klæg- og moragtige Jorder, naar de oplives ved Mergel, hvoraf de ej synes at kunne faa nok, og med Gøde, særdeles rige Afgrøder, især af Straa, Kløver og Græs; men de synes kun skikkede til Vaarsæden, da Jorden ved Foraarstørken saaledes bindes, at Vintersæden, som ej bruges der, ville hindres fra at spire i Vejret. I vedholdende Regnvejr og om Efteraaret bliver de som en Lerzæltning, hvori Mennesker og Dyr synker ned, og man kan næppe trække Fødderne til sig igen. Af denne Beskaffenhed er og Jorderne til Klitgaard og den største Del af Markerne til Faartoft, derimod har Overgaard, hvis Jorder er de højeste i Sognet og er meget bakkede, skarpere og magrere Lerbjerge. Her findes mange store Bøndergaarde paa 12 og 16 Tdr. Hartkorn; men de har ogsaa rigeligt Agerland, 10 à 12 Tdr. pr. Td. Hartkorn. De ej betydelige Enge, som før havdes ved Fjorden og Østen for Sognet ved Bjergby, er nu ved Fjordens Oversvømmelse tildels ødelagt. Mose og Hede mangler det næsten ganske.

Det er virkelig interessant at stifte Bekendtskab med denne gamle Jordbundsbeskrivelse af Sundby Sogn, der i 1961 omtales for sine højtliggende og bakkede Jorder (højeste Punkt *Kridehøj*, 80 m), der falder ret brat af mod Nord til Thisted Bredning. De er overvejende stærkt lerede, altsaa ogsaa her er et godt Sogn for Agerdyrkerne.

38 Oldtidshøje kendes i Sognet, mest i dets vestlige Del, ud mod Fjorden; meget er dog nu forstyrret. Paa et højt Næs ved Vils Færgegaard kendes en Gruppe af 5 Høje. Ved Vilsund er paavist en Boplads fra Ertebøllekulturen.

Landevejen fra Nykøbing til Thisted gaar igennem Sognet, og langs med denne Storrute ligger *Sundby*, en langstrakt Landevejsby, hvorfra der er den skønneste Udsigt, man kan tænke sig ud over Thisted Bredning. I Sundby saaes i 1920'erne adskillige gamle Huse med Udskud. Der er en betydelig Bakke oppe fra det østlige Sundby og ned til Broen, der siden Sommeren 1939 over Vilsund forbinder Mors med Thy. Her ved det fordums Færgested er en Afholdskro og her holdtes tidligere betydelige *Markeder* i April, Juli og September med Heste og Kreaturer. Nu er der Hestemarked ved Vilsund 16. og 17. Juli. Da Sundby er et Kyst sogn, har der stedse her boet en Del *Fiskere*. Saaledes var her 1. Januar 1924 25 Fiskere,

der ejede 20 Fartøjer (deraf 9 Motorfartøjer) til en Værdi af 12.000 Kr., samt Redskaber til 22.000 Kr. Værdien af Fangsten (deriblandt 40 Tons Sild og 29 Tons Aal) udgjorde 1923: 85.000 Kr. I gammel Tid var Fiskerne meget fattige. Sundby Sogn er meget rigt paa Sagn.

Foruden den i foranstaaende Fremstilling meddelte Litteratur skal anføres August F. Schmidt: Pallasken i Solbjerg (Danske Studier 1929, 88—91). Fra Sundby Sogn (Historisk Aarbog for Mors 1928, 23—48). Morsingboer i gamle Dage, se Stednavne-registret i 4. Del (1938). Fra Mors I, II (1957, 58) med mange Henvisninger til Litteraturen om den kirkelige og folkelige Bevægelse i Solbjerg-Sundby Sogne. Paul Nedergaard: Dansk Præste- og Sognehistorie, Aalborg Stift V (1959), 808—12. Danmarks Kirker XII, 2. Halvbind (1942). Overgaard's Historie, se Morsø Folkeblad 11/3 og 18/3 1957 (af »bro«). Her ogsaa Oplysninger om Maleren Fridolin Johansen (1868—1908), der i 1893 og senere opholdt sig paa Overgaard. Hans Liv bar det tragiskes Præg. Ditlev N. Ditlevsen har i Hist. Aarb. f. Thisted Amt 1959, 134—38 meddelt Tjenestedrengerindringer fra Sundby i 1880—90'erne. J. S. Vanggaard: Oplevelser, Mennesker og Synspunkter (1945), heri bl. a. Oplysninger om Lærerslægten Sørensen i Solbjerg. I Morsø Folkeblad 20/6 1932 er en Skildring af Ludvig Worm, der var Lærer i Sundby 1871—1917. Morsø Folkeblad 30/9 1940: om Folkemindemeddeleren Niels Kr. Madsen Dahl. Endvidere Morsø Folkeblad 16/6 1930, 29/4 1940, 30/6 1942, 26/7 1944, 17/3 1947, 12/3 1954, 26/8 1957, 3/2 1960, 9/5, 29/9 1961, 14/2 1962.

Fra de sydligste Sogne

Øster Assels S. (1633 ha) strækker sig over hele Sydpartiet af Mors, hvor den gamle Sogneby har en central Beliggenhed indenfor det langstrakte Omraade. Ude i Vest og Nord for Øster Assels Sogn har man det lille *Vester Assels Sogn*. I det østlige Sogn er der nu ingen bevarede Oldtidsminder, men der har været 32 nu overpløjede Høje her. I Vester Assels Sogn er ingen bevarede Oldtidsminder, men der har været 13 Høje. Paa en Odde i Limfjorden har der været en Køkkenmødding.

I Stednavnet Assels kan forefindes et ældre *As-hals*, hvor Forleddet *As* kan betyde *Aas*: »Bakkedrag.« *Aas* er senere i Udtalen blevet forkortet til *As* som i *Asmild* og *Asnæs*. *Hals* betyder i Stednavne »en lavere Højde mellem to højere Om-

raader«. Denne Tolkning, givet af Svend Aakjær i Festskrift til H. P. Hansen (1949), S. 389, kan se ud til at blive den endelige. Naturforholdene ved Byerne Assels kan passe paa de Ord, Svend Aakjær forment at finde i Stednavnet. Det maa erindres, at Jordsmonnet i den senere og seneste Oldtid havde mere udtalte Formationer end det har i vore Dage i en intensivt opdyrket Agerbrugsegn, saa den Aas eller halslignende Strækning, som i Oldtiden, vel o. 4.—6. Aarh. e. Kr. F., kom til at give et Par Landsbyer Navn, kan i Aarhundredernes Løb være borteroderet i nogen Grad.

Alle Veje fra den sydlige Kystegn fører til den gennemgaende Vej, som Øster Assels By har sin Beliggenhed ved inde midt i Landet, hvor vi nu har Sydmons' store, smukke og moderniserede Landsby. I den romanske Tid (o. 1200) fik den sin Granitstenskirke, der blev indviet til Vor Frue.

*

Før Udskiftningen i 1790'erne var der ingen Bebyggelse uden for Øster Assels, Sillerslev og Lundgaardene, men sidenhen har vi faaet en spredt Bebyggelse i det jævne Landskab.

I 1842 kunde Amtsprovst C. Dørup i sin Thisted Amtsbeskrivelse oplyse, at Øster Assels Sogn i Almindelighed har meget frugtbar, muldrige Jorder, idet Assels By i Indmarken har fortrinlig, sandblandet, dyb Muld med Lerunderlag og hører til Sønder Herreds bedste Kornmarker. Udmarken imod Vest har mindre Muld og mere Sand. Sillerslev længst imod Øst har skarpere, mere sandblandede Jorder, der vel kan frembringe godt Korn, men ringe Græs. Den vestlige Del af Sognet tilhørte det gamle Herresæde Lund, som havde over 900 Tdr. Land geometrisk Maal. Paa den østlige Del, som bestaar af en moragtig, sort Muld med klæget Underlag, er bygget de tvende Parceller: Peterslund og Cathrinelund. Hele Sognet er jævnt, med en liden Heldning imod Sydvest.

Dette lyder meget godt, og Dørups Beskrivelse modsiges ikke af Traps Danmark (1961), hvori det hedder, at Øster Assels har bølgeformede Jorder, der mod Sydvest er lavtliggende. De er næsten overalt lerede og gode.

I Øster Assels Sogn boede i 1801 kun 318 Indbyggere, men det er gaaet godt fremad siden. 1850 var her 689 Indbyggere, 1901: 910 og i 1921: 1035 Beboere, der havde hjemme i Sognets daværende 243 Gaarde og Huse. 1930: 1109 Indbyggere, 1955: 1090 fordelt paa 314 Husstande.

Herregaarden *Lund* sydligst i Øster Assels Sogn var i Midaldralderen et kongeligt Slot og Gods og havde sit eget Birk.

Lund Birk bestod af Øster og Vester Assels Sogne. Lund var et eget Len fra Middelalderen og ned til Midten af det 16. Aarhundrede. 1672 meddeles, at de fleste Bønder i Øster Assels var Ugedagsmænd til det kongelige Slot Lund. Et *Voldsted* i Gammellunds Have er udførligt beskrevet i *Vilhelm la Cour's* og *Hans Stiesdals* Værk: Danske Voldsteder I, Thisted Amt (1957).

Lund Birketing har haft sin Plads i Udkanten af Lunds Mark ved Vejen til Øster Assels. Her fandtes i 1683 en *Tinghøjs Vang*, der nok er identisk med det paa Matrikelkortet nævnte *Tingfald*. Lund Birk havde Tingdag om Torsdagen.

Til denne sydmorslandske Retskreds var i en Tidsperiode forenet *Jegindø* Syd for Mors.

Denne Ø var et eget Len og udgjorde et særligt Birk. Lenet gik i langsommelige Tider i Arv til Slægten Krabbe paa Bustrup i Salling. Marsken Tyge Krabbe fik Jegind af Kronen i 1523. Derefter kom den til Erik Krabbe og dennes Enke. 1580—87 havde Tyge Krabbe d. Y. Jegind. Fra 1587 til 1603 laa den under Ørum i Thy. Sidstnævnte Aar fik Mourids Stygge Brev paa den og i 1605 blev Øen forenet med Lund. Hertil hørte den som Retskreds (Birk) til 1688, da baade Lund og Jegind Birk samt begge Morsøs Herreder blev forenede til en Jurisdiktion med Tingsted ved Harrehøj mellem Vodstrup og Elsø. Paa Jegindø var Birketingets Plads antagelig tæt Nord for Kirken, hvor der er et Sted, der kaldet Tingstenen. Her har »før Mænds Minde« været et nu strøjfet Stenaldersmindesmærke.

Da de fire Jurisdiktioner i 1688 blev slaaet sammen, blev beskikket til Herredsfoged Knud Jacobsen, der hidtil havde været Herredsskriver i Ringsted Herred paa Sjælland.

I 1793 blev Øen Jegind forenet med Revs Herred, der da blev tillagt Thisted Amt, som nævnte Aar fik sin nuværende Udstrækning.

*

Om Tingstederne paa Mors og denne Ø's Jurisdiktions Historie er der af *Henrik Larsen* meddelt udførlige Oplysninger i »Morsingboer i gamle Dage« I, S. 12, men da der siden denne Bogs Udgivelse i 1930 er fremkommet nye Oplysninger om Jyllands gamle Retskredse (af *Mogens Lebech* i *Jyske Samlinger* 5. Række, II. Bind, 1936), tør man tro, at de ovenanførte Bemærkninger maa anses for nyttige. De er hentet fra Lebechs Arbejde.

I denne Forbindelse kan man vist bedst gøre opmærksom paa, at *Alfred Kaae* i *Hardsyssel Aarboeg* 1955, 64 ff. (jfr. *Morsø Folkeblad* 23/3 1956) har meddelt Oplysninger om Morsø Mestermændens Indtægter i 1650'erne i Bøvling Len Syd for Limfjorden. Skarprefteren, Mester Jens, der boede i Fredsø o. 1650, har forhaabentligt haft for lidt at bestille paa Mors, hvorfor han søgte sig Fortjeneste i de nordlige Herreder af Ringkøbing Amt.

Naar Lund blev et kongeligt Len var Grunden hertil, at Henrik Skarpenberg, der ejede dette Gods, forbrød det til Kongen. 1404 og 1413 nævnes Hr. Johan Skarpenberg til Lund. 1453 Fru Mette Jensdatter (Due), Enke efter Hr. Lyder Kabel, af Lund, og 1470 var Hr. Peder Høg Lensmand paa Lund. 1496 hans Søn Hr. Niels Høg. 1520 Thomas Iversen Juel. En senere Lensmand, Thomas Fasti, blev der 1593 klaget over af Bønderne i Rakkeby. Han havde ladet Rakkebymændene kalde til Lund, hvor han havde sat dem i Fængsel. Her havde de hverken faaet Øl eller Mad, saa de tilsidst var blevet baaret ud, halvdøde af Sult. Nogle af dem var siden blevet slaaet og behandlet ilde.

Thomas Fastis Adfærd indbragte ham en Irettesættelse; han havde faaet Undersaatterne i Lenet for at forsvare dem, ikke for at fordærve dem, hedder det i den.

Man tør vel nok kalde Thomas Fasti en ond Lensmand. Hans Fremgangsmaade er omtalt i Gunnar Olsens Værk: »Træhesten, Hundehullet og den spanske Kappe« (1960).

Den næste Lensmand, vi skal høre om, er *Erik Grubbe* til Tjele. Han blev i 1636 udnævnt til Lensmand paa Havreballegaard (nu Marselisborg) ved Aarhus. Han besad dette Len til 1649, da han fik overdraget det meget mindre Len Lund paa Mors.

Erik Grubbe var en stridbar Natur, og i hans Lensmandstid paa Havreballegaard var han en af Bagmændene for at udsprede onde Rygter om Bispefamilien i Aarhus. Disse Rygter blev Aarsag til en langvarig og pinlig Proces, hvorudaf de beklikkede Personer dog gik med fuld Oprejsning. Om Grunden til Erik Grubbes Forflyttelse til Lund skal søges i hans Forhold til denne Proces, anføres ikke bestemt i den kongelige Ordre af 5. Januar 1649, men der er vel Grund til at tro det. — Kongen lader skrive: »Vid, at vi tilkommende 1. Maj agter at gøre Forandring paa dit Len, og dig derimod igen med vor

og Kongens Len Lund udi Mors naadigst at forlene. Det vi dig til Efterretning ville vide lade«.

Her hjalp ingen Mukken!

*

Hvad Erik Grubbe paa Lund fik udrettet som Lensmand, kendes der saare lidet til. Men stort kan det ikke have været, da hans Virksomhed dér kun blev af kort Varighed.

Allerførst fik han Ordre fra Kongen til paa det snarest at indlevere til Kancelliet en rigtig og nøjagtig Jordebog over Lund Gaard med alt underliggende Gods. Siden maatte han ordne, opkræve og sørge for at faa indleveret al Mølleskyld, som laa til Kronens Gæld.

En Sag, der skaffede Lensmanden en Del Ulejlighed, drejede sig om Præstegaardens Jorder ovre paa Jegenø (Jegindø).

Præsten, Hr. Povl Jensen Bremsig ovre paa den lille Ø, var en ivrig Avlsbruger. Han byggede sig en Lade, der i Højde og Vidde svarede til en Herregaardslade; men til Uheld for ham var det saa, at Præstegaardens Marker laa meget spredte, hvorfor Hr. Povl var gaaet til Kongen med Andragende om at maatte bytte Jord med nogle af Bønderne. Erik Grubbe fik flere Gange kongelige Ordre angaaende denne Jordbytning. Saaledes befaler Kongen den 27. Januar 1651 sin Lensmand, at han skal tage Dannemænd med sig og paany besigtige de omhandlede Jorder, at ingen sker Skade; saa kan Bytning finde Sted. Men det Forslag, som var indgivet, syntes ikke at være retfærdigt for Kronens Bønder. Der maatte synes om.

*

Om Erik Grubbes Forhold overfor Lenets Bønder kendes intet; men det har vel hverken været bedre eller værre end andre Herremænds paa Mors.

Skal man dømme efter den Skildring, som »Morslands Vise« fra 1642 giver af Bondens Stilling under Thomas Kaas paa Ørndrup (se »Fra Mors« II, S. 85), saa har Bønderne heller ikke under Erik Grubbe paa Lund haft det for godt. Dog havde de under Lund Gaard liggende Bønder og Ugedagstjenere til Stadighed været fri baade for Skat og Udskrivning.

Grunden til, at Erik Grubbe efter kun to Aars Forløb fik sin Afsked som Lensmand paa Lund, var hverken Forsømmelser eller Overtrædelser; men det gik ham, som det gik flere af hans Fæller, da Kronen manglede Penge til Dækning af Rigets Gæld. Flere Len blev da inddraget for at kunne stilles som Pant; de afskedigede Lensmænd fik en aarlig Pension.

Erik Grubbe skulde saaledes have 600 Rigsdaler aarlig fra Valborgdag 30. April 1651 at regne.

Hans Efterfølger var den rige *Albert Berens* fra Hamborg, som havde faaet Lenet i Pant.

Erik Grubbe fik nu travlt med Afleveringen; thi alt Boet og den hele Besætning paa Lund Gaard skulde han lade nøje vurdere og derpaa tilbyde Berens det hele efter Vurdering. Men vilde denne ikke gaa ind paa at overtage det, skulde Erik Grubbe sælge og afhænde Boet til andre og siden føre Kongen det til Regning.

Men desuden havde Lensmanden alle sine egne Regnskaber at skulde have i Orden, før han drog bort. Bl. a. havde han Regnskab at ordne over Strøgødet, som laa ovre i Halds Len, endvidere en Liste over alt Inventarium paa Lund Slot og hans sidste Forleningsbrev. Det hele maatte han indlevere til Rentekammeret, til Jørgen Rosenkrantz, Oluf Daa og Peder Vibe. Ikke inden 25. August 1651 naaede han at faa fuld Kvittering for hele sin Lenstid 1636—1651.

Herefter kunde Erik Grubbe drage tilbage til sin Herregaard Tjele ved Viborg. Her forblev han Resten af sine Dage og døde 27. April 1692 træt og udlevet. Han blev jordet i Tjele Kirke ved Siden af Herregaarden.

*

Om Erik Grubbes utiltalende Adfærd i Aarhus er der skrevet en Del skønlitterære Bøger. Af disse skal først nævnes Knud Skyttes spændende Roman: »Den onde Lensmand«. Dernæst Nicoline Kirkegaards Roman: »Bispinden i Aars« og til sidst Johan H. Baunvigs Roman: »Den onde Sæd«. Disse fængslende Bøger er skrevet paa Grundlag af den righoldige faglige Litteratur, der forefindes om den store og grimme Proces mod Bispefamilien, som Erik Grubbe var en af Hovedmændene i.

Den ene af Erik Grubbes tre Døtre var den fra vor Litteratur saa kendte Adelsdame *Marie Grubbe* (ca. 1640—Juni 1718), hvis særegne og i Virkeligheden tragiske Livsskæbne er blevet udnyttet af Steen Blicher i »En Landsbydegns Dagbog«, af H. C. Andersen i »Hønsegrethe fortæller« og af I. P. Jacobsen i Romanen »Marie Grubbe«. Marie Grubbe er altsaa blevet indført i den store Litteratur. Hendes Levned viser, at hun er en ægtefødt Datter af sin Fader, hvis Biografi man finder udførlig skildret i Historikeren Severin Kjærs grundlæggende Værk: »Erik Grubbe og hans Døtre« (1904), der er udarbejdet paa Grundlag af det historiske Kildestof i Arkiverne og skrevet uden Sideblik til Digterværkerne om Marie Grubbe; men

det er naturligvis disse, der har foraarsaget, at den lærde sydsjællandske Skolelærer (der var fra Djursland) udarbejdede sin værdifulde Bog, hvori ogsaa findes Oplysninger om Erik Grubbes Lensmandstid paa Mors.

Fra 1651 gik Lund, som nævnt, ud af Kronens Eje. En Fortegnelse over de senere Besiddere af den fjerne Herregaard findes i Traps Danmark, 5. Udgave Bind VI (1961), S. 724—26.

Øster Assels blev udskiftet 1780, undtagen Heden. Herefter begyndte saa smaat den spredte Bebyggelse, som nu ogsaa karakteriserer Landskabet her i den næsten skovløse Egn.

*

Øster Assels Præstegaard brændte i 1807. Herom meddeles i Den Viborg Samler 9. Juli 1807:

Sidstafvigte 29de Juni opkom i Øster Assels Præstegaard paa Morsø en ulykkelig Ildsvaade, som i mindre end en Time lagde hele Stuebygningen i Aske. Den nylig til Embedet ankomne Sognepræst, Hr. Friis, havde istedetfor en Deel af den gamle forfaldne Bolig i dette Foraar med betydelig Bekostning opført en smuk nye Bygning, der just nu for største Delen var bleven færdig, da den, uden endnu at være forsikret i Brandkassen, blev, med det tilbageblevne af den gamle Bygning, et Rov for Luerne. Hr. Friis med Kone og 5 smaa Børn er ikke alene derved bleven huusvilde, men har desuden lidt et højst betydeligt Tab, idet Luerne fortærede alle i Forraad værende Korn- og Fødevarer, en stor Deel af deres Bohave og deres fleste Klæder og Linned, som formedelst Ildens Heftighed deels ikke stod til at redde, deels bleve ødelagte.

Saaledes var et Øieblik nok til at omskifte en meget værdig Families Haab om en behagelig Fremtid til trykkende Mangel.

Peter Friis var Præst for Øster og Vester Assels 1806—26.

*

Bekendt i det ganske Land blev i sin Tid Købmand N. C. Rasmussen, Øster Assels, der blev over 100 Aar og opnaaede at holde Staalbryllup, d. v. s. han havde da været gift i 75 Aar. I Morsø Folkeblad 17/10 1957 var der et langt Interview med N. C. Rasmussen i Anledning af hans 100 Aars Dag 21/10 1957. I denne Artikel er adskillige Oplysninger af lokalhistorisk Interesse.

I 1882 lejede Rasmussen en Butik i Øster Assels. Begyndelsen var ringe nok, men ved stor Energi og Dygtighed fik han Virksomheden arbejdet op. I de mange følgende Aar kom han

i enestaaende Grad til at sætte sit Præg paa Øster Assels By.

Af Artiklen skal anføres:

Hundrede Aar! Hvad har denne Mand ikke oplevet! — Den rigeste tekniske Udvikling, nogen vel har set.

Som 7 Aars Dreng oplevede han Krigen 1864.

Hans Moder tog ham med paa den første Tur, da Kolding-Lunderskov-Banen aabnedes.

Han var en af de første, der kørte paa Cykle paa Mors; men naar han skulde til Nykøbing, smed han alligevel Ridehjulet i Grøften og gik.

Han aabnede en af de første Bilruter paa Mors.

Han solgte den første Symaskine i Øster Assels.

Han skaffede Byen Telefon.

Han var med til at oprette Skytteforening, Mejeri, Venstreforening, Husflidsforening, Vandværk, Sygeplejeforening, Forsamlingshus, Elektricitetsværk, Kloakforening, Kolonihaveforening o. m. m. — Dette er bare fra de første Aar. Ofte maatte han tage et alvorligt Nap i Styrelsen, i mange Tilfælde som Formand eller Kasserer.

Han har siddet i Sogneraadet — og ikke bare »siddet«. Han var Formand, Kasserer, Formand for Fattigudvalg og Hjælpekasse og Medlem af Skolekommissionen. Han var i Menighedsraad, har været i Skatteraadet for Mors, Vurderingsmand til Hypotek- og Grundejer-Kreditforening, Kredsformand i Thisted Amts Brandforsikring, Medlem af Morsø Banks Bankraad og Filialbestyrer — det blev han, da han endnu var en ung Mand paa halvfjerds — ved den Tid, da andre lægger op og gaar paa Folkepension — hvis de holder saalænge. — Som Bankbestyrer naaede han at fejre 25 Aars Jubilæum! — Han er endnu Statens Tilsynsførende for Sparekasseforeningen. Han har været Postekspeditør i 54 Aar og Formand for Landsforeningen af Brevsamlere. Den Forening stiftede han ogsaa; nu er han dens Æresmedlem. En Overgang redigerede han Foreningens Medlemsblad. Han var med at stifte Foreningen af Landkøbmænd paa Mors og Fur. Han har været i Ledelsen for Amtets Plejehjemsforening. Omsorgen for forsømte Børn har altid været ham en Glæde. Han har været i Udstykningsforeningens Ledelse. Selvanden udstykkede han Ørdinggaard og Ringborggaarden, og han har været med at skaffe Plads til henvend et halvt Hundrede selvstændige Brug rundt om paa Mors. Han var med i Jernbane-Udvalget — og det var bestemt ikke N. C. Rasmussens Skyld, at Mors ikke fik nogen Bane.

... Ja, og der kunde nævnes meget mere. — En imponerende Liste. Men den dækker jo ogsaa et langt og virksomt Liv — et Liv under Mottoet: Aldrig give op. Aldrig færdig. Altid paa Vej.

Han gik foran, naar der skulde udføres et eller andet til Gavn for Forholdene i Øster Assels.

Vejene var ikke til at færdes paa for Pløre i den gamle Landsby. Saa stod N. C. en Time tidligere op om Morgenens og blev lidt længere ved om Aftenen, støbte Fliser og lagde dem ned i Fortovet. Andre tog ved Lære og gjorde det samme. Han fik skabt Samling for en Bortledning af Kloakvandet. Han plantede Træerne, der staar paa Strækningen fra Byen til Horsagers Hjørne. 173 Spande Vand slæbte han derud for at give Træerne en god Start.

N. C. Rasmussen og hans Hustru skænkede Midler til Øster Assels Kirkes Restaurering — Lysekroner, Lampetter, Løbere m. v. De skænkede Byen det lille, kønne Anlæg, efter at de selv havde planeret og plantet og sat Legeredskaber op til Børnene, Bænke til de gamle. Han fik sammen med Pastor Edslev rejst den smukke Genforeningssten.

Uselviskhed og Hjertevarme har præget dette Ægtepar i al deres Færd. Deres Stræben var at gøre Øster Assels til den bedste og kønneste By paa Mors.

— London, Paris, Øster Assels... har været et af N. C. Rasmussens mange Mundheld.

For denne sin mangeartede offentlige Virksomhed har N. C. Rasmussen modtaget megen Tak og mange Hædersbevisninger. Det er vist ikke ganske klart, hvor mange Sammenslutninger han er Æresmedlem af. Han og Fru Petra er Øster Assels Æresborgere.

Og i 35 Aar har han baaret Ridderkorset.

N. C. Rasmussen har ogsaa været Kirkeejer. Johan Knudsen forærede ham Redsted Kirke. Den satte han i Stand og overlod den til Menighedsraadet.

*

Fra Øster Assels gaar en Vej direkte mod Vest til den anden By af Navnet Assels, Sognebyen *Vester Assels*, der ligger centralt i det lille (937 ha) vel arronderede Sogn. Dets fire Veje fører fra hvert sit Hjørne til den eneste gamle, samlede Bebyggelse, som findes her i det bølgeformede Jordsmon. Vester Assels blev udskiftet 1797, saa nu er ogsaa her en spredt Bebyggelse.

Henved 14 ha af *Øerne Rotholme* hører til Sognet, de øvrige 14,5 ha hører til Hovedsognet Øster Assels. En kort Tid, under Fru Helvig Brockenhuus Styre (1708—28) hørte Vester Assels Sogn til Glomstrup. Der var i Sognet i 1740 kun een Selvejrbonde, der ejede en Gaard paa 4 Tønder Hartkorn. Den skal have ligget paa den Toft, hvor førhen Serupsminde havde sin Plads. Det var nok i Udskiftningsaaret 1797, at der blev solgt over 300 Tdr. Hartkorn Bøndergods fra Lund, saa da er Vester Assels Sogns Bønder nok i det store og hele blevet Selvejere. Glomstrup var den Herregaard paa Mors, der længst ned i Tiden (til o. 1880) havde Fæstegods.

Vester Assels havde i Landsbyfællesskabets Tid kun een Mark, medens de øvrige Sogne paa Mors bestod af flere Marker. Efter at man havde begyndt at merge, skete der heldige Forandringer paa Landsbyjorderne. 1770, da Vester Assels hørte til Lund, hedder det, at man i dette Sogn gødede lidt af Udmarken til Vinterbrug. Efter Udskiftningen begyndte det at gaa fremad med Agerbruget overalt i vort Land.

Vester Assels *Indbyggertal* var 1787: 247. 1801: 254. 1834: 409. 1840: 438. 1850: 443. 1860: 388. 1880: 403. 1901: 408. 1906: 390. 1911: 386. 1921: 375. 1930: 388. 1940: 382. 1945: 360. 1955: 340 Indbyggere. 1921 var der i Sognet 86 Gaarde og Huse. 1940 havde Sognet 97 Husstande, 1945 og 1955: 95. 1957 var der i Øster og Vester Assels Sogne tilsammen 1430 Indbyggere og 409 Husstande. 1960 havde begge Sognene tilsammen 1393 Beboere. 1919 var der i Vester Assels Sogn 3 ha Heder og Lyngbakker, 3 ha med Klitarealer og Stenmarker samt 14 ha Vandareal. 1919 var af Sognets 937 ha de 844 ha under Opdyrkning, hvilket tør siges at være meget i et Strandsogn.

Et af de ældste Gaardnavne i Vester Assels er *Mydum*, der 1638 skrives: Mydam Mølle. 1664: Midum Mølle. 1688: Myhdum Mølle. Endelsen *-um* er maaske den oprindelige, og Navnet kan i saa Fald være et gammelt *Mithium*, hvor Forleddet er et gammeldansk *mith*, der betyder »midter«. Endelsen er et gammelt Ord *hem*, der betyder »Hjem«, »Bosted«. Mydum ligger ikke langt fra *Em*, hvis Navn er sammensat med *-hem*. Dette Navns Forled er *Øm*, der betyder »lav Strækning ved Vand«. »Midter-« i Mydum hentyder vel til, at Mydum ligger midt imellem *Em* og Vester Assels.

Keldgaard er det ældst kendte Gaardnavn i vort Sogn. Det skrives Aar 1559: Kieldgaardt, og Gaarden maa da have Navn efter en Kilde. *Kongsgaard*, et Navn, der ogsaa kendes 1688,

hentyder maaske til gamle Forhold vedrørende Birketing eller lignende. Forleddet i *Horsagergaard* betyder Hest. Men ikke *Hyltgaard* (1688: Hyllegaard) i sit Forled har Ordet *Høl*, der bruges om dybe Steder i en Aa eller et Farvand. *Grimshøjgaard* kan i sit Forled have Personnavnet Grim, eller ogsaa har vi her Betydningen: *Skel*. Et »grimet« Træ var saaledes førhen et Skeltræ. Det er nok denne Betydning, vi har i Navnet Grimhøj.

1638 meddeler Præsten Søren Andersen Thrane til Oldgranskeren Ole Worm, at der i Vester Assels Sogn hverken findes Runebogstaver eller Skove. Derimod var der følgende Høje: Liden Qvindhøj og Store Qvindhøj, Troldestedhøj, Liungberghøj, Stoichhøj, Lercheberg, Koylberg. Endvidere Dalene: Trolsteddall og Koyllbergdall (Samlinger til jydsk Historie og Topografi 4 Rk. I, 1911—14, S. 136). I Nutiden kendes kun Kvindhøj ved den nærliggende Kvindhøjgaard. Colling Eriksen oplyser i Morsø Folkeblad 25/6 1953, at i gammel Tid, da Landsbyens Gaarde og Huse laa samlet omkring Kirken, var Kvindhøj beboet af Troldfolk; naar Troltene festede, stod Højen paa gloende Pæle. — Troldestedhøj og Trolsteddal har nok ogsaa faaet Navn efter Sagn om Trolde. Lyngbjerg og Lærkebjerg er Navne, der ingen Forklaring behøver. Stoichhøj og Koylberg er nok forskrevne Navne, men de betyder vel Stokbjerg og den nøgne Høj (kold :bar, nøgen). I et Brev af 28/3 1953 meddelte Gdr. Jens Peder Krogh, Ørding, mig følgende Marknavne fra Vester Assels: Alsædejord, Skodsagre, Trehøjjord, Lushede, Langager, Styvel, Tissingagre, Mølbjergagre, Sønder- og Nørre-Hestholm, Sandholm, Horsager, Bolbjerg, Havtoft, Limperhøj. Som man ser et smukt Antal Navne fra det lille Sogn, der som nævnt i gammel Tid (1688) kun havde een Mark.

Herved forstaas hele Bymarken, men denne var naturligvis inddelt i adskillige mindre Arealer, hvori de forskellige Kornsorter blev saaet, ligesom noget af Jorden henlaa udyrket i Græs, Lyng m. v. De forskellige Marker havde Navne, af hvilke flere endnu erindres, hvad man ser af de ovenanførte Oplysninger. De meddelte Navne giver umiddelbart Viden om Agres Form, om gammel Dyrkningsmaade (Alsædejord), om Jordbundens Bonitet (Sandholm), om de Omraader, hvor Hestene græssede (Hestholm, Horsager, jfr. Horsagergaard), om Møllens høje Beliggenhed, om Naboskabet til Tissing, om tre Oldtidshøje m. m. Styvel er et gammel Ord for »Kær, Sump«, kan ogsaa betyde »et Vandingssted i Marken«. Bol-

bjerg kan i sit Forhold have Ordet Træ(stamme), men det kan ogsaa være muligt, at vi her har det Ord *Bol*, der betyder saa stort et Afsnit, som ved Høslet slaaes paa en Gang af en Eng (Morsø Folkeblad 23/3, 11/5 1953. Jfr. Colling Eriksens Oplysninger smsts. 9/7 1952, 25/6 1953).

*

Vester Assels Kirke, der ligger ca. 17 km SV for Nykøbing, har sin Plads på en Højning i Byen. Kampestensdigerne, som



Vester Assels Kirke

danner Terrasser fra Kirkegaardens Fyld, er imod Vest og Øst erstattet med en Mur af kløvet Kamp. En Indkørsel i Øst og en Laage i Syd har nye Piller af røde Mursten. Tiendekornet opbevaredes 1698 paa Kirkeloftet. Den romanske Granitkvaderkirke, Kor og Skib, har Skraakantsokkel. Taarnet — med hvælvet Underrum — er fra sengotisk Tid (o. 1500). Bygningens Orientering har stærk sydlig Afvigelse. Et vistnok allerede før 1814 nedrevet Vaabenhus repareredes 1693, 1700 og 1712. I Taarnet er brudt en ny Syddør. Korets Taggavl er helt fornyet. Sydvinduerne er ny-romanske, af Kvadre, med blyndfattede Ruder. De nye Tagværker over Kor og Skib er blytækte, i det Indre er der Bjælkelofter.

Alterbordet er muret, helt overpudset og tjæret. En Granitkvader, fra det romanske Alterbord med et *Relikviegemme*, henlaa tidligere paa Kirkegaarden, men er nu paa Dueholm. Altertavlen er fra o. 1610—20 (Renaissance).

Kirken har ifølge Traditionen været viet til Ærkeenglen *St. Mikael*, af hvem der har været en Figur i Kirken, fra o. 1250 (unggotisk), med Dragen under Fødderne. 191 cm høj. Den slanke Skikkelse er klædt i en Kjortel, som er opkiltet om Midjen; dens venstre Side dækkes af et langt, foroven afrundet, forneden spidst Skjold. Højre Arm, der sikkert har holdt Lansen, er forsvundet, og Egetræet, hvis Bagside er udhulet, er stærkt medtaget, især Skulderpartiet og Dragen. Figuren er nu i Nationalmuseet.

Alterkalken af Sølv er fra o. 1750. Alterstagerne er fra o. 1550 (gotiske), nu kun 26 cm høje. En Messehagel, gammel, af blommet Fløj, nævnes 1688. Døbefonten er fra romansk Tid (1100—1250), af Granit og meget lig Fonten i Elså Kirke. Daabsfadet af Nürnbergerarbejde, fra o. 1575, er 42 cm i Tværmaal. I Bunden Bebudelsen, omgivet af en udslidt Majuskelring. Daabskanden af Tin er fra Slutningen af 1800'erne. Prædikestolen er et enkelt Renaissancearbejde fra o. 1625. Stolestaderne er fra 1936, de afløste et Sæt simple med Trekantgavle, anskaffet 1852. Et enkelt Eksempel af disse er nu paa Dueholm. Præstestolen fra o. 1700 er skabsformet, med Dør i Østsiden. Døren er tildels fornyet, men baade Hængsler og Klinke er gamle. Kirkeklokken er fra o. 1350. Paa denne er Majuskler (store latinske Bogstaver) i et Baand omkring Halsen. Indskriften paa Latin lyder oversat: »Niels gjorde mig i Herrens Navn. Amen«. Paa Siden ses Støbermærket, et Anker. Den nuværende Knebel har i nyeste Tid afløst en gammel og vistnok oprindelig Knebel, der i hele sin Højde havde kvadratisk Tværnit. Klokkens Tværmaal er 162 cm. Vester Assels Kirketiende blev ved kongeligt Skøde af 23/6 1721, med Reservation af Kaldsretten, afhændet til Konferenceraad Poul Klingenberg til Højris; den laa en Tid til denne Gaard og var i privat Eje, indtil Kirken blev selvejende 1. Juli 1915. Vester Assels Sogn er Anneks til Øster Assels.

Ved den omfattende Restaurering 1936—37 af Vester Assels Kirke blev Gulvet taget op. Under en Gennemgravning af Jorden her fandtes foran Kordøren et velbevaret Skelet af en nærmest lille Person. Det menes (jfr. Colling Eriksen i Morsø Folkeblad 9/7 1952), at Skelettet var Resterne af Ritmester Jørgen Lykke til Vejerslevgaard. Denne Mand, født i Thy 1621,

var 1642 Ritmester, faldt 1657 i svensk Fangenskab, og i 1666 fik han sammen med sin Søster Karen Lykke Vejerstevgaard. Ved Mageskifte blev Søsteren Eneejer af Gaarden, der 1688 hjemfaldt til Kronen paa Grund af Skatterestancer. 1689 boede den ugifte Karen Lykke endnu paa Vejerslevgaard. Jørgen Lykke fik 1694 for Livstid 25 Rigsdaler aarlig af Thisted Amtsstue, men han var da alt den 11. Oktober 1693 blevet begravet i Vester Assels Kirke. Hvorfor han blev stedt til Hvile her, vides ikke (jfr. Danmarks Adels Aarbog, Bd. 20, 1903, S. 276).

Vester Assels Skole havde i 1841 til sit Distrikt 196 Tdr. Hartkorn med 36 Gaarde, 10 Boelssteder, 14 Huse med og 34 uden Jord. Lønnen var her 1841: 6 Tdr. Rug, 13 Tdr. Byg in natura. 16 Tdr. Byg betalt i Penge og 10 Rigsdaler som Kirkesanger. Smaarenten var her $1\frac{1}{8}$ Lispund Ost, 16 Snese Æg og hen ved $1\frac{1}{2}$ Lispund Brød. Jordlodden var paa $4\frac{1}{2}$ Tdr. Sædeland, der laa ikke særlig langt fra Skolen. Da Jordlodden var saa lille, betaltes der for manglende Jordtilliggende 6 Tdr. Byg aarlig. Desuden havde en lille Hedelod $\frac{1}{8}$ Mil fra Skolen. Boligen bestod af 9 Fag til Læreren foruden Skolen og 9 Fag Udhus. Bygningen var gammel og maadelig indrettet. Skoledirektionen kaldte til dette mellemgode Embede (J. Bering: Skole-Calender, 1844, S. 400). Aar 1900 fik Vester Assels en ny Skole og i 1920 en Forskole.

1897 fik Vester Assels et Forsamlingshus (ombygget 1918), og 1920 opførtes i Byen et Missionshus. 1897 oprettedes Vester Assels Afholdshjem. 1909 var der 17 Husmøller i Vester Assels, hvilket mentes at være en Rekord efter Sognets Størrelse. Elektrisk Kraft har nu afløst de af Vinden drevne Møller, af hvilke der førhen var saa mange paa Mors.

Endelig skal nævnes, at før de mange tekniske Forbedringer paa Fiskeriets Omraade blev taget i Brug, ernæredes adskillige Smaalandsbrugere sig tildels ved Fiskeri, og det var en anselig Samling Smaabaade, der da lagde ud fra Vester Assels Strand.

Da Glomstrup Vig endnu var en Del af Fjorden, gav ogsaa dette Vand Anledning til Fiskefangst; i fordums Tid har, ved den sydlige Side af Mydum, ligget en Fiskerby.

Vester Assels-Boerne var driftige Folk, hvad de mange Mergelgrave vidner om; ogsaa en Hængde Teglværkspladser giver Besked om rig Virksomhed.

Det største Teglværk laa ved Fjorden, paa Serupsmindes Strandeng og ejedes af Herremanden paa Lund. Dette Teglværk havde egen Kommunevej og egen Udskibningsplads.

*

Danmarks Kirker (Thisted Amt), Bd. XII, 2. Halvbind (1942), 909—914. Den paa de foranstaaende Sider meddelte Beskrivelse af Vester Assels Kirke er uddraget af nævnte Værk, men her suppleret med nogle Oplysninger. Øster Assels Kirke er ogsaa beskrevet i Danmarks Kirker. — Paul Nedergaard: Dansk Præste- og Sognehistorie, Aalborg Stift V (1959), S. 797—99. — Henrik Gerner Lund: Thomas Thomsen Lund til Lund paa Mors (Historisk Aarvog for Mors 1929). Kai Uldall: Fajancefabrikken ved Gammellund paa Mors (Smsts. 1931). S. P. Molbæk: En 93-aarig fortæller sine Livserindringer (smsts. 1930). L. S. J.: Niels Bruun fra Vester Assels (Morsø Folkeblad 9/1 1962). — Morsingboer i gamle Dage, se Stednavneregisteret Bd. IV (1938). Fra Mors I, II (1957, 1958). — Morsø Folkeblad 22/6 1943. 21/9 1945. 19/11 1945. 19/1 1948. 11/3 1949. 23/3 1953. 11/5 1953. 19/11 1956. 11/10 1957. 12/1 1962. — Trap: Danmark, 5. Udg. Bd. VI (1961), 723—27 med Henvvisninger til Litteratur om Sognene.

Fra Skolens Omraade

Lærer A. Chr. Nors i Vester Assels og hans Børn. Det ældste Kuld af Landsbylærere, efter at Skoleloven af 1814 med tvungen Undervisning var blevet gennemført, havde ikke alle Seminarieuddannelse, idet det ikke var muligt i kort Tid at uddanne de mange nye Lærere, der var Brug for, paa Landets da ret faa Seminarier. En Del af disse de første Lærere paa Landet var derfor ofte tidligere Militærpersoner, der nu efter Napoleonskrigens Ophør kunde permitteres, og for at skaffe dem et Levebrød blev de Skolelærere, hvilken Gerning de vel i de fleste Tilfælde havde Kundskaber nok til at kunne magte. En af Frederik den Sjettes Seminarister, som disse Lærere af Militærstanden kaldtes, oprindeligt Sergent ved Husarerne, *Anders Christian Nors* (et Navn, der kunde tyde paa, at han var fra Nors i Thy), fik med Tiden Plads som Lærer i *Vester Assels*, hvor han virkede i en Aarrække til o. 1853. I sit Ægteskab med Adolphine Simonsen blev Lærer A. Chr. Nors Fader til 2 Døtre og 3 Sønner.

Lærer Nors' Gravsted findes foran Vester Assels Kirke i Kirkegaardens nordvestlige Hjørne og i tredie Gravrække fra Vest. Da Graven gennem mange Aar ikke blev holdt i Orden, markeredes Gravpladsen kun af Mindestenen, der senere er blevet flyttet over til Læbæltet i det nordøstligste Hjørne af Kirkegården. Paa Lærer Nors' Mindesten er følgende Inskription:

»Her hviler

Skolelærer Anders Christian Nors
født 24. Aug. 1787, død 29. Maj 1856.

Og Hustru

Adolphine Christine født Simonsen
født 13. Sept. 1788, død 29. Sept. 1860.

Kommer hid til mig alle som
arbejde og ere besværede, jeg vil
give eder Hvile.

Math. 11. 28.«

En Søn af Lærer Nors, *Mads Andersen Nors*, fødtes i Lyngs (Thy) 24. Juni 1821 og blev konfirmeret i Øster Assels første Søndag efter Paaske 1836. Endvidere oplyser Kirkebogen i Øster Assels: *Hans Peder Andersen Nors*, født i Lyngs 17.

Marts 1831, konfirmeret i Øster Assels 30. Marts 1845. — Mads Andersen Nors blev Ejer af Gaarden Mtr. Nr. 24 c vestligst i Vester Assels. Den var bygget i Vinkelform og havde vist ikke mere Tilliggende end et Bolssted, men det var udmærket Jord, der hørte til Ejendommen. Mads Nors blev i daglig Tale altid kaldt Mads Degn og Konen Maren Horsager. Hun var maaske fra Horsagergaard i Vester Assels. Denne Gaard er forlængst nedlagt og lagt ind under Mtr. Nr. 12 a. Paa Mads Nors Gravsten staar:

»Mads Andersen Nors
Familiegravsted
Hvil i Fred.«

Denne Gravsten er flyttet op til Forældrenes Mindesten i Kirkegaardens nordøstlige Hjørne, da ogsaa Mads Nors' Gravplads er taget i Brug af en senere Indvaaner. Lærer Nors havde endvidere en Datter, *Andrea*, der blev gift med Gdr. Jens Gudiksen i Krejbjerg (Salling). En Søn, Jesper Gudiksen, overtog Fødegaarden i nævnte By.

Mads Nors' Søn, *Anders Madsen Nors*, overtog Ejendommen i Vester Assels; han købte Matrikelnumrene 45 b, 46 a, 47 a og 48, som han lagde til, hvorefter han flyttede Gaarden op på Mtr. Nr. 54 a, som hans Fader vistnok tidligere havde købt og lagt til Ejendommen. — Anders Nors blev vistnok ogsaa kaldt Anders Degn. Han var ugift og var meget af Tiden ene paa sin Gaard og udførte selv alt Arbejde, baade ude og inde, ja selv et Par Støvler var han i Stand til selv at kunne fremstille. Han solgte 1918 Gaarden til Klaus Klausen og flyttede til Tim Nord for Ringkøbing. I hans Efterladenskaber fandtes et Brev fra den ovennævnte *Hans Peder Andersen Nors* (f. 17./3. 1831), hvori han udførligt og levende skildrer Horsens under Okkupationen 1864. Han var da Handelsbetjent hos sin Broder *Christian Nors*, der havde en Købmandsforretning paa Søndergade i Horsens. Brevet er dateret Horsens 15./1. 1865 og er rettet til Broderen Mads Nors i Vester Assels. Brevet, der er udgivet i Østjysk Hjemstavn 1952, 33—37, blev af Anders Nors' Brodersøn, *Peder Nors*, Abisgades Mølle ved Skjern, overladt til J. P. Krogh, der saa lod det offentliggøre. I Brevet var en Hilsen (ej udgivet) til Lærer Chr. Christensen Dahlsgaard i Sillerslev, der var gift med en Søster til Hans Peder Nors. En Sønesøn fra Lærerhjemmet i Sillerslev var Forfatteren Marius Dahlsgaard.

Udgivelsen i Østjysk Hjemstavn 1952 af Hans Peder Nors' Brev fra 1865 bevirkede, at jeg fik Lyst til at faa nærmere Oplysninger om Familien Nors fra Vester Assels. Saadanne modtog jeg i Vinteren 1953 fra Gdr. Mathias Støjberg, Ørding, hvis Fader havde gaaet i Skole hos Lærer Nors. Endvidere fik jeg noget at vide af Colling Eriksen, Vester Assels, og Gdr. Jens Peder Krogh, Ørding, (se Morsø Folkeblad 12./12. 1952, 23./3., 11./5, 25./6. 1953).

*

Lærer Peder Pedersen Krogh fra Torp. Agerø fik i 1843 en ny Biskolelærer, den kun 16-aarige *Peder Pedersen Krogh*, der var født 17./1. 1827 i *Torp* som Søn af Gdr. Peder Svenningsen og Hustru. Peder P. Krogh havde ved Præstens Hjælp faaet Stillingen paa Agerø. Han var som 16-aarig lille af Vækst, de fleste Konfirmander var højere end han, men alligevel gik det helt godt med hans første Skolevirksomhed.

Agerø Biskoles Distrikt havde 1842 i Hartkorn 83 Tønder. Her var da 10 Gaarde, 6 Huse med og 4 uden Jord. Lønnen var: 6 Tdr. 1½ Skæppe Byg in natura, 3 Tdr. Byg betalt, 5 Rdlr. i rede Penge, fri Kost, Offer af Distriktet, 1 Snes Æg og 4 Lispund Brød i Nannest samt et Kammer i Skolen.

Efter 2 Aars Lærervirksomhed paa Agerø kom Peder Pedersen Krogh 1845 uden anden Forberedelse paa Snedsted Seminarium i Thy. Herfra tog han Eksamen 1847 og var saa fra November samme Aar Huslærer paa Herregaarden Nandrup (Flade Sogn), der da ejedes (1830—1852) af Niels Bremdahl Buchwaldt. Den 1. Maj 1848 blev Krogh Lærer ved *Nees* Biskole (Karby Sogn).

Denne Skoles Distrikt havde 69 Tønder Hartkorn, her var 8 Gaarde, 3 Boelssteder, 4 Huse med og 2 uden Korn. Lærerens Løn var da: 5 Rigsdaler i Penge, 5 Tønder 3½ Skæppe Byg in natura, 3½ Tdr. Byg betalt, 2 Snese Æg i Smaarente og Offer af Distriktet samt Kost hos Beboerne og et Kammer i Skolen.

Fra *Nees* flyttede Peder Pedersen Krogh til Gundersted ved Nibe. Her var han Lærer og Kirkesanger, indtil han den 18. September 1854 blev kaldet til Lærer og Kirkesanger i *Hvidbjerg* paa Mors.

Hvidbjerg Skoles Distrikt havde 1842 ca. 145 Tdr. Hartkorn. Her var 25 Gaarde, 15 Huse med og 23 uden Jord, samt Herregaarden Glomstrup. Lærerens Løn var da 5¾ Tdr. Rug, 12 Tdr. 5½ Skæppe Byg in natura, 9 Tdr. 5½ Skæppe Byg betalt og 10 Rdlr. som Kirkesanger. Smaarente: 4 Pund Ost,

3 Snese Æg og 1½ Lispund Brød. Jordlodden ligger omkring Skolen, men bestod kun af 1 Tdr. Byg-Sædeland, foruden et lille Tørveskifte, der laa ¼ Mil fra Skolen. Boligen bestod af 9 Fag til Læreren foruden Skolen og 3 Fag Udhus. Bygningen var i 1842 gammel, men den var bekvem indrettet. Skolen ligger ikke ved Kirken, føjes der til Embedsoplysningerne, der findes i Lærer Jens Berings »Skole-Calender« (1844), S. 398, hvori findes Oplysninger om Skolelærereembedernes økonomiske Beskaffenhed i Nørrejylland.

I Hvidbjerg forblev Lærer P. P. Krogh til 6. August 1864, da han blev kaldet til Hjerk i Salling. Embedsopslaget hertil lød i 1864 paa: 6 Tønder Byg minus 17½ Rigsdaler; Kirkesangerløn m. m. var paa 20 Rdlr. Offer og Accidenser paa 100 Rdlr., Skolepenge 30 Rdlr. Skolelodden var paa 7 Tønder Land merglet Hedejord med Lerunderlag. Anordningsmæssig Brændsel og Foder, ny og rummelig Bolig (opført 1857).

Krogh, der var en dygtig Lærer, bestred Embedet i Hjerk til Nytaar 1892, da han tog sin Afsked med Pension. Han døde 2./4. 1901. Hans Hustru, Ane Madsen Kjær (31./8. 1833—26./4. 1904) var fra Ballegaard i Vejerslev, Datter af Mads Kjær og Hustru Dorthe Andersdatter. I Ægteskabet fødtes 10 Børn (se Ejnar Poulsen i Skivebogen 1955 samt Ejnar Poulsens Værk: Viborg Amts Degne- og Skolehistorie 1957, 182. Morsø Folkeblad 29./5. 1956 Aug. F. S.). — Peder Pedersen Krogh var historisk interesseret, og da Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen i 1893 paa en Indsamlingsrejse i Salling besøgte ham i Hjerk Skole, fik han der meddelt en stor Samling af Ordsprog og Talemaader, som Krogh havde optegnet. En Del af dette Stof maa uden Tvivl stamme fra Karbyegnen, men adskilligt er vel ogsaa fra Hjerk. E. Tang Kristensen fik under sit Besøg hos Krogh ligeledes fortalt nogle Aggerbo- og Molbohistorier, hvorom jeg har givet nærmere Oplysninger i Morsø Folkeblad 21./10. 1941. Lærer P. P. Krogh har ogsaa nedskrevet en Skildring af *Gaardbrug paa Mors 1840*. Denne nyttige Fremstilling giver detaljerede Oplysninger om Dagligliv, Arbejder, Fester, Tyendeforhold, Hørarbejde, Mad og Drikke m. v., og man tør tro, at det meste, hvad Krogh beretter, er Minder fra hans Barndomshjem i *Torp* ved Karby. Optegnelserne supplerer fortrinligt alt det øvrige Materiale, der forefindes om gammelt morsingsk Bondeliv. De er udgivet i Morsø Folkeblad i 3 Artikler: 10./9., 11./9., 12./9. 1951 af Lærer Kroghs Søn, Læge *Johannes Krogh* (1873—

1956), der havde Praksis i Vils 1910—1929, derefter i Borum ved Aarhus

I Tilslutning hertil kan nævnes, at *Nees Skole* (Karby Sogn) blev nedlagt fra Oktober 1958. Herefter skulde Børnene fra Distriktet gaa i Karby Skole. Her ansattes en Lærerinde mere, saa Arbejdet blev udført af tre Lærerkrafter.

Endelig kan anføres, at *Ole P. Colding* i Morsø Folkeblad 17./4. og 1./5. 1963 i lange Artikler har meddelt Oplysninger om Skoleforhold i Hvidbjerg og Karby Sogne o. 1830—70.

*

Jørsby Degnekone og noget mere. Blandt de særlig »kloge Folk« paa Mors førhen var den *Jørsby Degnekone* en af de mest kendte, ja hun havde et anset Navn ogsaa udenfor Øens Grænser. Hun var gift med Lærer *Ove Grønkjær Nørtoft*, der var fra Tørring ved Lemvig, hvor han blev født 28. Juli 1833 som Søn af Gaardejer Søren Christian Dam Nørtoft og Hustru Anna Kathrine Olesdatter. — Ove Grønkjær Nørtoft var Skrædder til sit 23. Aar, men hans Hu stod til Bogen, og ved ihærdigt Selvstudium erhvervede han sig de nødvendige Kundskaber, saa han kunde blive Lærer. Fra 1. November 1856 fungerede han paa forskellige Steder som Hjælpelærer, Huslærer, Vakancelærer o. s. v., saaledes i Kragelund, 21. Oktober 1861 er han Lærer i Tanderup, og den 28. December 1864 fik han fast Ansættelse i *Ljørslev* paa Mors med Ret til at søge Skolelærer- og Kirkesangerembeder lige med Seminarister. Man tør heraf slutte, at Ove Nørtoft har været en dygtig og begavet Mand.

Den 3. August 1867 blev han udnævnt til Lærer i *Jørsby*, hvor han virkede, til han søgte og fik sin Afsked med Pension den 1. Januar 1906. De sidste 3 Aar holdt han Hjælpelærer. Efter sin Afsked flyttede han til Silkeborg, hvor han boede til sin Død den 20. November 1912.

Ove Nørtoft blev gift 1864 med *Elisabeth Juliane Dorteia Koch*, der var fra Westensee mellem Kiel og Rendsborg, hvor hun blev født 6. December 1838. Hendes Forældre var Malermester i Westensee, Christian Ludvig Koch og Hustru Rose Kathrine Bünsow. I sin Ungdom var Elisabeth Juliane Koch Mejerske, og som saadan lærte hun Nørtoft at kende paa et Sted, hvor han samtidig virkede som Lærer. Hun døde i Silkeborg 1927.

Fru Elisabeth Nørtoft var dygtig til at helbrede adskillige Sygdomme med Medicin, hun skaffede fra Tyskland. Hun var »den kloge Degnekone« i Jørsby, der blev besøgt af syge og

svage Mennesker paa Mors og videre ud, ja man kan godt sige, at hun var berømt for sin Indsigt i Behandling af mange Sygdomme og Svagheder. Mangfoldige syge fra fjern og nær søgte hendes Raad og Hjælp. Lærer A. C. *Skyum* skriver i Morsø Folkeblad 16. Januar 1958, at den »Jørsby Dejnkwaa« var dygtig som »klog Kone«, hvilket *Skyum* selv kan bevidne. Da Fru Nørtoft altsaa paa særegen Vis var kendt paa Mors, er det i høj Grad paaskønnelsesværdigt, at Lærer O. M. Jensen, førhen Jørsby, har skænket et Fotografi af den kloge Kone til Dueholm Museum.

I vore Dage vilde en Kvinde med Fru Nørtofts utvivlsomme Evner være blevet uddannet til Sygeplejerske eller Læge. Det samme gælder de fleste af de mange andre kloge Koner (og Mænd), hvorom der i Folkeoverleveringen fra alle Egne af Danmark er bevaret kulturhistorisk set værdifulde Oplysninger. Nogle af de gamle Dages kloge Folk har uden Tvivl været rene Kvaksalvere og Fupmagere, men de fleste har nu sikkert nok haft Anlæg for Sygepleje, Læge- og Dyrlægevirksomhed. De brugtes da ogsaa i rigt Maal af Befolkningen mod al Slags Sygdom og Bræk, og da der førhen var megen Overtro med i Spillet, blev de kloge Koner og Mænd ogsaa brugt som Hjælp mod formentlig Hekseri og Forgørelseskunster. De sidste to Omraader har den Jørsby Degnekone nok ikke taget sig af at hjælpe Folk imod, idet hendes Virksomhed i Tid falder nær op mod vore Dage.

Der findes ikke lidt optegnet om Hekse og kloge Folk paa Mors, hvad man kan se i Bogen: »Morsingboer i gamle Dage« II (1933), Side 76—107.

Der udgik en Flok dygtige Børn fra Degnehjemmet i Jørsby. Herom har Lærer G. Th. *Gravesen* givet Oplysninger i Historisk Aarvog for Mors 1929, ligesom man ogsaa i Lærer *Ejnar Poulsens* Værk: »Viborg Amts Degne- og Skolehistorie« (1957) finder de nødvendige Navne og Data vedrørende Nørtoft-Familien. Ole Nørtoft var nemlig Lærer 1860—61 i *Vile* i Salling, hvorfor man i *Poulsens* Bog kan finde den senere Jørsby-Lærer omtalt under *Vile*.

Af Ægteparret Nørtofts otte Børn blev Datteren *Karen* gift 1918 med den i sin Tid saa kendte Direktør for Paladshotellet og Marienlyst *Anders Jensen*. *Astrid Nørtoft* (1880—1934) blev gift 1905 med Personalhistorikeren, Museumsinspektør *Henning Emil Hjorth-Nielsen* (1878—1963). Sønnen *Søren Ludvig Chr. Nørtoft*, født 25. Maj 1865 i Ljørslev, blev cand. mag. 1890. 1890—93 var han Lærer ved Realskolen i

Nykøbing M. Derefter Lærer ved Hjørring Realskole og i 1920 Lektor ved Gymnasiet i Hjørring.

Rosa Kathrine Nørtoft blev 1894 gift i Jørsby med *Peder Bak Andersen*, født 1866 i Bjergby paa Mors. De blev senere Farmerfolk i Aurora, Illinois, U. S. A. *Thyra Nørtoft* (1871—1923) var Modehandlerinde i Silkeborg. *Holger Nørtoft* blev Vognmand i Chicago. *Gunnar Nørtoft*, gift med Kathrine Mosborg fra *Sindbjerg* paa Mors, blev Farmer i Canada.

*

En af Lærer Ove Nørtofts Elever fra Jørsby, *Kristen Kristensen*, blev i 1909 Lærer i Sæby Skole i Salling. Han var Søn af Husmand Lars Kr. Kristensen og Hustru Maren Enoksen. Kristen Kristensen blev født 6. September 1880 i Jørsby. Tog Lærereksamen fra Gjedved Seminarium 1909, og snart efter blev han Lærer i Sæby, hvor han var til 1913, da han udnævntes til Lærer i Mogenstrup pr. Rønbjerg. Her virkede han til 1947 og flyttede saa til Kauslunde ved Middelfart. Hans Hustru var Kirsten Marie Andersen Dam (1876—1954) fra *Tødsø*, Datter af Gaardejer Anders Kr. Dam. Ægteparrets Søn, Alfred Kristensen, blev 1938 Sognepræst i Kauslunde, medens Datteren Meta Johanne (født 1913) er gift med Sognepræst K. E. W. Jensen, Øse ved Varde.

En Broder til Lærer Kristen Kristensen, *Jens Kristensen*, blev født 14. Marts 1886 i Jørsby. Han tog Lærereksamen fra Ranum 1907, var derefter Vikar i *Tødsø*, Lærer i »Godhavn« 1908, 1909 Timelærer i Kalundborg. Fra 1. Januar 1912 var han Lærer og Kirkesanger i Hindborg i Salling, 1917 blev han Lærer i Hjortsvang, død 1944. Jens Kristensen blev 25. August 1915 gift med Kirsten Marie Lykke, født i Hindborg 21. Juli 1894, Datter af Gaardejer Jens Sørensen Lykke, gift med Ane Marie Pedersen. En ældre Broder til Kirsten Marie Lykke er Pastor *Jakob Lykke*, Odder Valgmenighed, der i Tiden 1911—23 var Forstander for *Galtrup Højskole*, og derfor stadig med Rette er et kendt Navn paa Mors.

Snapsting paa Nordmors

Det mest bekendte af de gamle jyske Tingstævner var *Viborg Snapsting*, hvortil der fra ældgammel Tid har været knyttet et Marked. Dette Tingstævne var en Termin, hvor Pengesager blev ordnet. Det holdtes i den første Uge efter Helligtrekonger eller der omkring.

Ikke alene i Viborg var der fra Middelalderens Slutning og fremefter Snapsting, ogsaa en hel Del andre Steder havde man et Tingstævne, der bar dette særegne Navn, som endnu ikke har faaet nogen tilfredsstillende sproglig Tolkning. Man har fra Jylland baade ved Herreds-, Birke- og Byting: Snapsting. Saaledes havde bl. a. Morsø Nørre Herred sit Snapsting. Det nævnes Aar 1540 i et Tingsvidne om en Anneksgaard til *Flade Sogne*kald. Dette Tingsvidne, der er skrevet paa Papir med en flydende, men flygtig Haand, er udgivet af Biskop Peter Chr. Kierkegaard i Ny kirkehistoriske Samlinger II (1860—62), S. 538—39.

Der er adskillige sprogligt interessante Ting at iagttage i det gamle Dokument, der bl. a. indeholder en Række lidt besværlige Skrivemaader af morslandske Stednavne, f. Eks. skrives Jølby: Juelbij, Frydsbrønd: Fruisbrindt, Sejerslev: Sigersloff, Solbjerg: Solbergh, Bjergby: Bierby, Skarregaard: Scharegardt, Tødsø: Tødzø, Jørsby: Joorsbo, Skallerup: Schallerup, men Flade skrives: Flade, hvilket viser, at dette mærkelige Stednavn nok altid har været udtalt med a, hvorfor man ikke kan tolke det i Betydningen: »flad«, »javn«, idet Navnet saa vilde have været udtalt med aa: »Flaad(e)«.

Skrivemaaden Juelbij for Jølby ligger nær op ad den gamle stedlige Udtale af Jølby, idet den tidligere Udtale af Forleddets Selvlyd laa mellem y og u, for et Aarhundrede siden nærmest y, i rigtig gammel Tid nok rent u.

I Tingsvidnet fra 1540 nævnes nogle af Øens kendte Mænd: Tord Simonsen i Jølby, »den Tid« (skrevet thendtiidt), Dommer paa Nørre Herreds Ting i Mors, Povl Bonde i Bjørndrup, Svenning Gris i Frydsbrønd, Jens Andersen i Hunderup, Las Svendsen i Sejerslev og Povl Tordsen i Tødsø. De gjorde vitterligt »med dette vort aabne Brev (obne breff) Aar efter Guds Byrd 1540 Tirsdagen efter Søndagen Cantate paa fornævnte Ting var skicket Hr. Anders Olufsen i Flade esket og finge en uvildig Tingsvidne af otte trofaste Danemænd som ere Mattis Wilsenn i Joorsbo, Las Svendsen i Sigersloff, Oluff Bunde i Solbergh, Christiern Jensen i Bierby, Povel Tordsen, Simon

Knudsen i Schallerup, Svenning Gris i Fruisbrindt og Ib Severinsen i Scharegardt, hvilke Dannemænd alle samdrægtigen vidnede (wonthne) og kundgjorde paa deres Tro og Sanden, at fornævnte Hr. Anders Olufsen lod læse der inden Tinge et Sognevidne af tolv trofaste Dannemænd, som saa for dem stande udi Flade Kirke seks Mænd, som var Roj Buck i Nandrup, Michel Buck, Niels Stud, Christiern Pedersen, Per Severinsen og Erik (Ærig) Nielsen, hvilke seks Mænd, som vidnede og kundgjorde for dennem disse efterskrevne Ord, at dennem alle fuldvitterliger i Guds Sandhed og dennem selv mindes og deres Forældre før dennem, at den Gaard i Draaby (skrevet: drobij), som Tøger Kat (afdød) skyldte aarligen tre Pund Byg, de tre Tønder i Kirken og de andre tre Tønder til Præsten og andre smaa Renter, som ginge af samme Gaard til Præsten. Ligeledes fremdeles vidnede ogsaa fornævnte otte Mænd, at fornævnte Hr. Anders haver standet tit og ofte (thiidt och offtig) paa fornævnte Snapsting, siden han først kom til Flade Præstegaard: og givet Last og Klage, at hans Præstegaard i Drobij haver været holden fra hannem og ikke kunde fange Fyldest (fiilddisth) af den Gaard i nogen Maade (nogen made). Til Vidnesbyrd trykker vi vore Indsegle neden dette Brev.

Saaledes lyder i vor Skrivemaade Indholdet af det gamle Tingvidne, der ikke mindst paa Grund af sin Alder er af betydelig Interesse.

*

Tingsvidne er den gamle Betegnelse for det Vidnesbyrd, Tingmændene kunde aflægge om, hvad de selv havde set og hørt paa Tinge. Før Skriftlighed indførtes ved Lov- og Retsforhandlingerne, var dette Vidnesbyrd af overordentlig Betydning; det ansaas derfor for absolut bevisende; Modbevis kunde ikke føres. Undertiden bruges Betegnelsen ogsaa om Bevidnelser paa Tinge af, hvad der er foregaaet udenfor Tinget, men da har det ikke samme absolutte Karakter.

Der synes i vort Tingsvidne at være en Fejl med Hensyn til de tre Pund Byg, da tre Pund Byg i Aabomaal er lig 9 Tønder. I det gamle Kornmaal for Mors var 1 Tønde lig 20 Skæpper. Man synes umiddelbart, at det var en stor Kornafgift, Tøger Kat var kommet af med.

*

Anders Olufsen var Præst for Flade-Sønder Draaby fra 1540 og til 1556, da hans Søn Oluf Andersen blev kaldet til Embedet. Til Præstens Løn hørte en Gaard i Sdr. Draaby, en An-

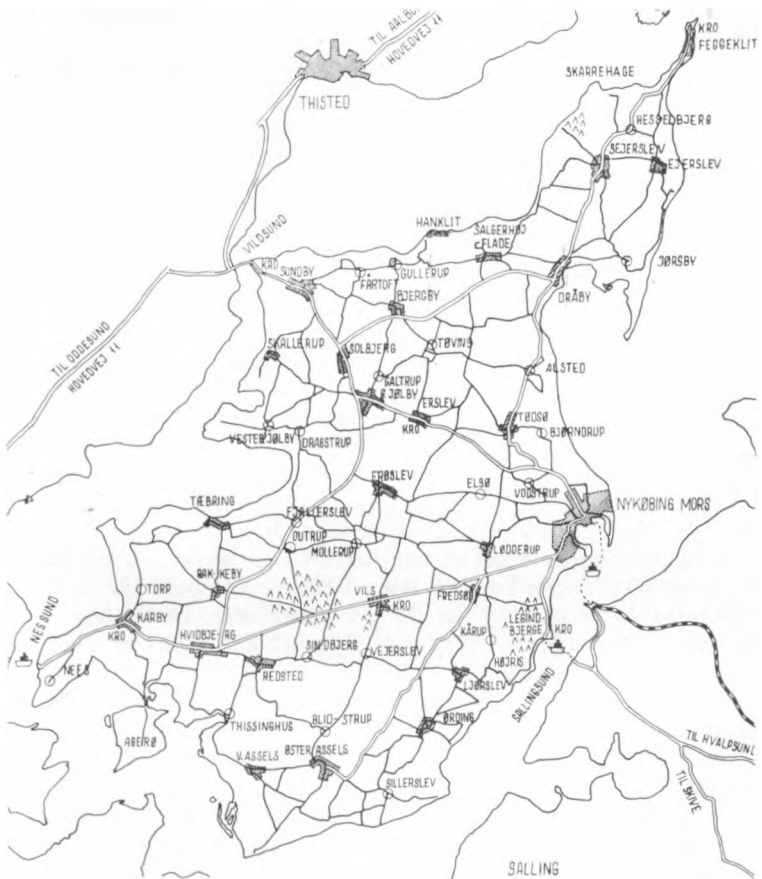
neksgaard, da den laa i Anneks-Sognet. Det var om denne Gaard, der 1540 førtes Tingsvidne for at det kunde blive fastslaaet, at den tilhørte Præsteembedet. Hr. Anders havde ikke til Sinds at give Afkald paa den, og derfor lod han føre Tingsvidnet, der jo ogsaa støttede ham. — Lærer *Chr. Søndergaard* har i sin »Flade Sogns Historie« refereret det gamle Tingsvidne, hvis Ordlyd vi her har hørt. Man ser af det gamle Skriftstykke, at man i 1540 brugte Husdyrnavne som Personefternavne, saaledes baade Buck, Stud, Gris og Kat. I vore Dage er kun — paa Mors — Buck (Bukh) tilbage, men andet Sted i Landet er Griis som Slægtsnavn stadig i Brug. Af Fornavnene bemærker man sig Tord, Ib, Svenning og Tøger. — Af Ordformer i Tingsvidnet kan, foruden de allerede nævnte, anføres, at skyldte skrives med i (skilthe), hvilket maa være en gammel Udtale af y. Byg staves Bigh, vidnede skrives wonthne.

Sønder Draaby var Anneks til Flade fra 1536 og til 1885, da dette Sogn blev lagt til Alsted.

Tingsvidnet giver os et lille Indblik i gamle Tidens Viderverdigheder, Præstekaldets Indtægter vedrørende. Det interessanteste i det synes mig dog næsten at være Oplysningen om, at der har været holdt Ting under Benævnelsen *Snapsting* i Morsø Nørre Herred. De øvrige Tingmøder i Herredet har ikke haft det saa vidt bekendte Navn.

Datoen for Herredets aarlige Snapsting har vel været omved Søndagen Cantate, der er 4. Søndag efter Paaske.

Gaardforhold paa Mors 1688 og 1963



Indenfor det danske Landomraade møder vi i historisk Tid en broget Mangfoldighed af Bebyggelsestyper. Dette gælder baade Bosættelsesformen: Landsby over for Enkeltgaard, Rækkeby med en enkelt Gaardrække, Langby med to parallelle Gaardrækker, Rundby — og det gælder Bygningsformen: Enlænget Gaard eller Langhus, tolænget Parallelgaard, trelænget Vinkelgaard, firlænget sluttet Gaard o. s. v.

I Vestjylland var forhen Landsbyer ikke saa almindelige som i Øst-Danmark. Herude i Vest var Enkeltgaards-Bebyg-

gelse særlig udbredt. Paa Grundlag af de Oplysninger, som til Brug for Christian den Femtes Matrikel 1688 fremskaffedes ved den store Landmaaling 1681—83, kan man beregne den daværende Fordeling af Enkeltgaardene. Dette Arbejde er udført af *Svend Aakjær* og offentliggjort forskellige Steder, for Thisted Amts Vedkommende i Historisk Aarbog for Thisted Amt 1944.

Størst er Enkeltgaards-Procenten i Hardsyssel (Ringkøbing Amt) og i Vendsyssel. De magre og fattige Herreder mod Vest og Nord har af naturhistoriske Forhold faaet Enkeltgaarde modsat Landsbyen. Jo længere man kommer mod Øst, des lavere bliver Antallet af de enkelte Gaarde, medens Landsbyerne bliver større.

I Thysyssel var i 1688 Enkeltgaards-Procenten 10, i Vendsyssel 29, i Salling 8, paa Mors kun 5, altsaa kun halvt saa mange som i Thy. Thy var et velbebygget Land med mange og store Landsbyer og langt færre Enkeltgaarde end i Jylland som Helhed, men dog ikke saa tæt bebygget som Salling, og endnu mindre end den som Helhed frugtbare Ø Mors.

En nøje Udregning af Enkeltgaards-Procenten paa Mors 1688 viser 5,2 pCt. 8 Sogne paa Øen mangler Enkeltgaarde, et Sogn har over 25 pCt. af disse Gaarde.

I Morsø Sønder Herred var der 28 Landsbyer; deraf havde 21 over 10 Gaarde hver. 6 Byer havde hver over 20 Gaarde. I Morsø Nørre Herred var der 24 Landsbyer. Deraf havde de 16 hver over 10 Gaarde og 5 Byer (Sogne) havde over 20 Gaarde (og Ejendomme).

De største Byer i Sønder Herred var: Vester Assels med 26 Gaarde i Sognet. Elsø og Ørding havde 25 Gaarde. — I Nørre Herred havde Erslev og Tødsø 26 Gaarde, Sundby og Flade Sogne 25.

Paa Jegindø var der 13 Enkeltgaarde af 21, det vil sige 61,9 pCt. Paa denne Ø skulde der 7 Tdr. Land til en Tønde Hartkorn, hvilket betegnedes som »middel«.

I Morsø Nørre Herred skulde der 5,9 Tdr. Land til en Tønde Hartkorn, hvilket betegnedes som »god«. I Sønder Herred skulde der 6,5 Tdr. Land til en Tønde Hartkorn, hvilket var »middel«.

Siden 1688 er Jorderne blevet omboniteret, og nu ved man Besked med hver enkelt Ejendoms Jordværdi og Ydeevne.

Christian den Femtes Matrikel, »en gylden Rulle«, er den med Rette blevet kaldt, er Udgangspunktet for Studier i vore Landsognes ældre Historie. For Morslands Vedkommende

lærer vi af den, at her var en betydelig Landsbydannelse og forholdsvis faa enkelt beliggende Gaarde. Dette er Vidnesbyrd om god Jordbund; det store Antal Enkeltgaarde i Hardsyssel og Vendsyssel viser, at her forbød Jordens, Naturens Karrighed Landsbyer at fremstaa i større Stil, fordi der her ikke fandtes samlet Agerland og udstrakte Græsgange, der var og er Forudsætningen for Landsbyens Eksistens.

Som man kan forklare Enkeltgaards-Bebyggelsen, der 1688 i Morsø Nørre Herred var 4 pCt. og i Sønder Herred var 6,3 pCt., kan man ogsaa ved metodiske Undersøgelser komme til Klarhed over Oprindelsen til Landsby-Typernes Forskelligheder.

Man faar et anskueligt Indtryk af Enkeltgaards-Bebyggelsen i hele Danmark ved at betragte et Kort, som Svend Aakjær har udarbejdet og som ledsager hans Arbejde: »Bosættelse og Bebyggelsesformer i Danmark i ældre Tid«; en Bøg, der udkom i Oslo 1933 som Led i Institutet for sammenlignende Kulturforskningsskriftrække: »Bidrag til Bondesamfundets Historie«, Serie A, Bind 15. I dette for danske Læsere noget skjulte Værk findes, som man vil forstaa, vigtige Oplysninger om Landsbyer og Bebyggelsesformer paa Mors i gamle Dage.

✱

Vi kan som Supplement til det foranstaaende springe i Tid fra 1688 helt til 1963. Da blev der udarbejdet en Oversigt, der oplyste om, hvor mange Landbrug der da var i de forskellige Omraader af Landet, og Forholdet mellem Gaardene og Husmandsbrugene.

Paa Mors er der ialt 2512 Landbrug, fordelt med 1321 Gaarde og 1191 Husmandsbrug.

For de enkelte Omraader er Tallene: Nykøbings Omegnsdistrikter 1052 Landbrug, fordelt med 583 Gaarde og 469 Husmandsbrug. Tallet af Landbrug i Erslevomraadet er 303, fordelt med 186 Gaarde og 117 Husmandsbrug. I Karby er der 167 Brug, fordelt med 103 Gaarde og 64 Husmandsbrug. Redsted er et af de Omraader, hvor Husmandsbrugene er i Overtal, her er 176 mod 66 Gaarde. I Solbjerg er der 118 Brug fordelt med 59 Gaarde og 59 Husmandsbrug. Tallet for Sundby er 82 Brug, fordelt med 54 Gaarde og 28 Husmandsbrug. I Vils er der 165 Landbrug, fordelt med 74 Gaarde og 91 Husmandsbrug, saa den sidstnævnte Kategori er ogsaa her i Overtal. Opgørelsen for Ø. Assels Omraadet viser, at der er 353 Landbrug, fordelt med 196 Gaarde og 157 Husmandsbrug.

Herregaarde og Landsbyer

Indenfor Landsby-Forskningen er der udført omfattende Studier for at vinde Klarhed over, hvor mange Landsbyer der i Tidens Løb er blevet nedlagt. Det var Herregaardene, som tog visse Landsbyer og lagde disses Marker under Herregaardenes Jorder.

Naar en Landsby blev formindsket med nogle Gaarde, var det sikkert nok en stor Begivenhed for dem, der oplevede det, og som fik dets Følger at mærke. Men for de senere Slægter gik det aabenbart i Glemmebogen. Hvis en hel Landsby forsvandt, gjorde det derimod et stærkt Indtryk paa Folk.

I sit grundlæggende Værk »De danske Landbrug« (1927) nævner Henrik Pedersen, at der kun var faa Kirkebyer blandt de nedlagte Byer. Han anfører 13 Herregaarde, hvor Kirken er blevet liggende ensom tilbage ved Gaarden og blandt disse *Blidstrup* paa Mors. — Hertil er at bemærke, at der ikke er konstateret Nedlæggelser af Gaarde ved *Blidstrup*.

Blidstrup blev før 1547 udvidet med Anneks-Præstegaarden.

Sædvanligvis blev den hele Landsby nedlagt paa een Gang. Undertiden kunde den dog nedlægges ad to, i enkelte Tilfælde ad tre Gange med en længere Aarrække mellem hver Nedlæggelse.

Af Landsbyer, der forsvandt ved Herregaards-Udvidelser, kan nævnes *Glomstrup*. Før 1609 blev en Gaard af *Glomstrup* By lagt under *Glomstrup*, og før 1659 var den gamle Landsby nedlagt paa Grund af den bestaaende Herregaards-Udvidelse.

Selv om der var adskillige Herregaarde paa Mors, var dog ingen af dem særlig store. Gaarde paa over 50 Tdr. Hartkorn var faa. Det samme gjaldt ogsaa for Vendsyssels Vedkommende. Jyllands fleste Storbedrifter laa i Østjylland.

De Udvidelser, der i Herregaardenes Storhedstid skete paa Mors, var kun smaa. Saaledes kan endnu nævnes, at til *Hvidbjerggaard* blev Aar 1594 nogen Jord i Gaardens Mark inddraget ved Mageskifte.

Om *Sø* oplyses 1640, at denne Gaard da bestod af 2 Bøndergaarde, der paa denne Tid blev oprettet til en Herregaard paa godt 19 Tdr. Hartkorn og 163 Tdr. Land dyrket Areal. Begyndelsen til en Landsby har altsaa givet Anledning til Oprettelsen af *Sø*.

Sindbjerggaard overgik o. Aar 1636 til Jomfru Anne Sehested, der lagde 2 Gaarde af *Sindbjerg* By til Gaarden, som her efter bestod af 16 Tdr. Hartkorn.

Skarregaard nævnes 1662 som Herregaard, havde da 16 Tdr. Hartkorn og 62 Tdr. Land dyrket Areal.

Ved Nedlæggelser af Bøndergaarde kunde dette gaa ud over Præsternes Indtægter. Saaledes skriver Præsten i *Flade* i 1689, at der under *Nandrup* var lagt 2 Bøndergaarde og 2 smaa Boliger; men Præsten tør ikke for sin Fattigdoms Skyld vove nogen Proces for at faa Erstatning.

Før 1718 laa en Gaard, Lille Nandrup, under Herregaarden Nandrup.

Om *Damsgaard* nævnes i Indberetning om Præstekaldets Foringelse 1689, at til denne Gaard var lagt 2 Gaarde, Kovstrup og Smidiegaard samt godt 3 Tdr. Hartkorn af den øde Østedgaard. *Damsgaard* havde da 276 Tdr. Land dyrket Areal.

De foranstaaende Oplysninger er hentede fra *Gunnar Olsens Disputats: Hovedgaard og Bondegaard* (1957). Hertil kan føjes nogle Bemærkninger, som ogsaa maa antages at være af Interesse.

Paa *Mors* var der i gammel Tid 25—30 smaa Herregaarde, der ejedes af adelige. Efter 1660 gik adskilligt adeligt Gods ogsaa her over til borgerlige og Efterkommere af Bønder.

I den følgende Tid samledes paa Øen det meste af Jorden under nogle faa store Gaarde, hvorom man sørgede for at faa Jorderne samlede. Det tog dog undertiden Aarevis at faa samlet det nødvendige Bøndergods.

Ved Aar 1700 var der endnu kun 7 komplette Herregaarde: Frøsløvegaard, Højris, Ørndrup, *Damsgaard*, Ullerup, Nandrup og Lund; de seks første var gamle adelige Sædegaarde og nød af den Grund Skattefrihed. Lund fik samme Ret 1688. Senere fik ogsaa Dueholm Skattefrihed, ligesaa Glomstrup, Blidstrup og Sø. Herefter var der 11 komplette Godser paa *Mors*, som tilsammen ejede noget over 3000 Tønder Hartkorn Bøndergods — omtrent tre Fjerdedele af Øen.

Efterhaanden som Bønderne købte sig fri af Fæstet, var Godserne ikke komplette, der skulde være mindst 200 Tdr. Bøndergods liggende indenfor en Afstand af 2 Mil fra Herregaarden. 1845 var der kun 4 Gaarde med over 200 Tdr. Hartkorn Bøndergods, og dette er ogsaa senere blevet frasolgt til Selveje.

Paa *Mors* var 1790 ca. 104 Selvejergaarde, foruden Huse og nogle Jorder, der ikke sjældent ejedes af Fæstere. Ialt var der da paa Øen af Bøndergaarde 594, desuden 402 Huse med Hartkorn og 175 jordløse Huse. — Omkring 1806 var der

598 Gaarde, hvoraf 248 var Selveje, og 622 Bolssteder og Huse, heraf var Selveje 246.

*

Efter Stavnsbaandets Løsning 1788, Udskiftningens Gennemførelse og Hoveriforordninger af 1791 og 1799 begyndte Bønderne at blive flittigere og mere foretagsomme end de havde været tidligere. De var løst fra Fællesskabet, arbejdede under eget Ansvar, og de var interesseret i at faa deres Bedrift paset saa godt som muligt. De stræbte ikke mindst efter at blive løst fra Fæstevæsenet og blive Selvejere.

Dette lykkedes ogsaa efterhaanden, men da det var et økonomisk Spørgsmaal, maatte det tage lang Tid at blive frikøbt.

I 1850 var endnu i Danmark 21.583 Gaarde med 113.512 Tdr. Hartkorn i Fæste.

Ulemperne for Fæsterne var dels økonomiske, dels almindelig sociale. Det sædvanlige Livsfæste paa Fæsternes og Enkernes Livstid rummede en vis Hasard paa Grund af Livets Usikkerhed. Indfæstningssummen svækkede paa Forhaand Fæsternes Driftskapital, og de havde ikke nogen sikker Fordel af at forbedre Fæstet.

En Del Godsejere var villige til at sælge og klagede over, at Bønderne ikke altid var lige villige til at købe, hvad dog kunde bero paa Vanskeligheden ved at skaffe Kapital.

*

Det maa dog have været muligt for en Del Fæstere paa et Par af Morslands Herregaarde i 1853 at skaffe Penge til Frikøb; thi i »Viborg Samler« for 27. December 1853 kan læses følgende:

»Under Høiriis og Glomstrup Godser paa Morsø har Ejeren, Kammerraad Gjedde, ved frivillig Overenskomst til Dato afhændet til Fæsterne til fuldkommen Ejendom 23 Gaarde af Hartkorn 111 Tdr. og 5 Huse af 1 Td. Hartkorn for 82.370 Rdl. Af begge Godsers samlede Hartkorn 420 Tdr. er tilbage usolgt omtrent 307 Tdr.«.

Det er jo virkelig en værdifuld Oplysning, der her er fundet i det gamle Viborg-Blad i Juletiden 1853. Vi lærer af denne om et stort Frikøb af Fæsteejendom under de to Sønder Herreds Hovedgaarde.

*

Justitsraad *Didrik Galtrup Gjedde* overtog 1849 efter sin Moders Død *Højris*, som efter hans Død 1863 overgik til hans Svigersøn, Løjtnant, senere Kammerherre *C. L. A. Steensen-Leth*, der i de kommende Aar, til 1918, ejede det smukke Her-

resæde, som han udvidede og forskønnede. Mange ældre Morsingboer erindrer endnu den gamle Kammerherre.

Didrik Galtrup Gjedde ejede *Glomstrup* 1849—1863. Hans Enke beholdt denne Storgaard nogle Aar, hvorpaa den overgik til hendes Søn, Anders Gjedde. 1914 købte Morslands Udstykningsforening *Glomstrup*, der efter 1853 beholdt en Del af sit Bøndergods endnu nogle Aar, inden det blev frasolgt.

Længst beholdt *Blidstrup* af sit Bøndergods. Endnu i 1880 havde denne Gaard 109 Tønder Hartkorn Fæstegods.

I 1851 forelagdes i Folketinget et Forslag om Tvangsafløsning af Fæsteforholdet, men det blev ikke vedtaget. Den *frivillige Afløsning* skred videre, og i 1885 var kun 6—7 pCt. af Danmarks samtlige Gaarde Fæstegaarde. De sidste Rester af Fæstevæsenet forsvandt ved Lov af 30. Juni 1919. Samme Aars 4. Oktober blev Afløsning af Len og Stamhuse vedtaget.

Vi har nu hørt om nogle af de sidste Fæsteafløsninger paa Mors. Andre Steder i Landet fik man denne Afløsning senere gennemført end paa vor Ø, hvor man paa frivillig Grund forholdsvis tidligt fik den nyttige Ordning gennemført. Et gammelt Tyendemærke forsvandt hermed.

I Hans H. Fussings Disputats: Herremand og Fæstebonde (1942) findes adskillige Oplysninger om Morsøs gamle Bondehistorie, navnlig om Fæstebønderne, for hvilke et Fremskridtsforsøg blev gjort i 1769 af Amtmand Frederik Hauch, der 1755 havde købt Højris, hvor han boede standsmæssigt i en længere Aarrække. Senere flyttede han til Thisted, blev 1767 Konferensraad og 1780 Stiftamtmand i Viborg, hvor han døde ni Aar senere. Lokalhistorikeren Anders Sørensen har i Historisk Aar bog for Thisted Amt 1940, 374—80 skrevet om Fr. Hauchs Forslag, der gik ud paa Arvefæste på Højris Gods. Et sadant Arvefæste var en Betyggelse for en Fæstebonde, idet hans Familie efter hans Død kunde blive siddende ved Gaarden. Jfr. Morsø Folkeblad 9./11. 1942, 14./1. 1946, 29./6. 1953. Morsingboer i gamle Dage IV, 16—25.

Studeavl paa Mors

I 1811 kunde Provst C. *Schade* oplyse, at det paa Mors var meget magtpaaliggende for den driftige Bonde ikke alene at have en god og vel røgtet Kvægbesætning, men ogsaa at opføde unge Høveder. Kvægavlen var af stor Vigtighed for Bonden, »da det er fornemmeligen derved at denne, naar han har lidet eller intet Korn at sælge, skal tilvejebringe de Summer, han behøver til sine Skatter og andre Udgifter«.

Kalveopdræt befattede man sig i 1811 sjældent med paa de store Bøndergaarde, hvor man til Studebesætning alene holdt Fjerdearsstude. Kviekalve opdrættede man blot for at vedligeholde Kobesætningen. Køer havde man i hin Tid kun til Fornødenhed og stundom tillige en Kvie for at lade den gaa i den Kos Sted, man agtede at sælge. Men Stude attraaedes af enhver at holde, og saa mange som muligt. De afgaaendes Tal erstattes igen enten af egen Opdræt eller ved nyt Indkøb.

Paa en Del store Gaarde og Middelgaarde i Øens frugtbareste Egne holdtes Fjerdearsstude, som senere solgtes. Paa de store Gaarde vogtedes Studene løse. I Førstningen, naar de var kommet paa Græs, toges de hjem om Natten. De fik da noget Foder Morgen og Aften. Paa Hovmarkerne havde man store runde Folde til Studene. Disse Folde var næsten alle opsat af Græstørv, sjældent af Sten: de var indvendig forsynede med stærke Pæle, for at Studene paa disse kunde gnubbe sig.

Ved en Optælling i 1838 havde man paa Mors forholds-mæssig 38 Stude og 62 Køer. 1861 var Forholdet 61 Køer og 39 Stude. 1866 56 Køer og 44 Stude. 1881 havde man forholds-mæssigt 69 Køer og 19 Stude. Gennemsnitlig var Forholdstallet 66 Køer og 34 Stude. I Thy var Forholdstallet for det tilsvarende Tidsrum af 50 Aar (1838—1888): 74 Køer og 26 Stude. I Støvring Herred (Randers Amt) var Forholdet i samme Tidsafsnit: 83 Køer og 17 Stude, medens i de to Herreder nær Aarhus: Hads og Ning var Forholdstallet for samme Tidsrum 97 Køer og 3 Stude.

Som man kan se, har Mors i Studeavlens omtrent sidste halvanden Menneskealder haft det største Studeopdræt, ogsaa større end Thy, hvad man maaske vil undre sig lidt over. At de østjydske Herreder havde betydeligt lavere Procenttal af Stude, var kun, hvad man kunde vente. Bemærkelsesværdigt er dog det lave Tal, 3 pCt., for Hads og Ning Herreder mellem Aarhus og Fjorden ved Horsens. I al Almindelighed tør det vel nok siges, at Kreaturbestandens Anseelse i de forskellige Egne

i Tiden 1838—1888 har fulgt efter hinanden i samme Orden som Tallene.

Studene paa Mors nød god Anseelse, ligesom i det hele taget Kreaturracen paa Mors, i Thy og Salling i Midten af afvigte Aarhundrede hørte til de bedste i Jylland. Derfor foreslog ogsaa Bestyreren af Søbygaard under Frijsenborg Grevskab i en Indberetning til Landhusholdningsselskabet, at man skulde indkøbe nogle gode, velskabte Tyre, »helst af den ublandede, ægte jydsk Race, saaledes som den endnu findes i Salling, Mors og Thy, og ved at udstationere disse Tyre til Afbenyttelse i de Egne af Jylland, hvis Kvægracer mest trænge til at forædles, skulde søge saadanne Racer bibragt deres gamle velfortjente Renome«. Dette var jo en smuk Omtale, Kvægopdrætten i Thisted Amt og Salling her fik.

Man forstaar af de ovenanførte Oplysninger, at der i afvigte Aarhundrede har været dygtige Kvægopdrættere paa Mors, og at man maa have tjent gode Penge ved Studedefning. Det er jo ogsaa velkendt, at Studedriverne ned ad de jydsk Veje sønderud meget ofte kom med deres Dyr fra Gaardene paa Mors og fra Thy og Salling. Nu er denne Form for Kreaturopdræt ikke længer gængs, ligesom man nu ej heller benytter Stude som Trækdyr, hvilket var meget almindeligt førhen.

I Tilslutning hertil kan henvises til en lang og nyttig Artikel af *Jens Chr. Colding*, der i Morsø Folkeblad 18./1. 1958 fortæller om Kreaturhandel paa Mors o. 1898.

Morsø-Dragten

I Jyske Samlinger 5. Række, VI Bind (1943—44), har Museumsassistent *Erna Lorenzen*, »Den gamle By« i Aarhus, offentliggjort en Afhandling om Folkedragter i Jyllands nordlige Amter. Frk. Lorenzen har her S. 26—35 en udførlig Redegørelse for den gamle Folkedragt paa Mors. Hun kan her støtte sig til C. Schades Oplysninger, ikke alene fra hans utrykte Ordbog med Realoplysninger fra 1807, men ogsaa fra hans Værk om Mors fra 1811. De senere indhentede Oplysninger om Øens gamle Dragter er ikke udnyttede i Erna Lorenzens Arbejde. De forefindes jo ogsaa let tilgængelige i »Morsingboer i gamle Dage« I (1930), 62—66. I denne Bog S. 64 ses et Billede af en Morsingbobonde i Nationaldragt. Dette aldeles fortrinligt udførte Arbejde (gengivet i Farver) skyldes Maleren *Frederik Christian Lund* (1826—1901), der med offentlig Støtte udarbejdede en Samling Akvareller af danske Folkedragter (nu i Stockholms Nationalmuseum), der brugtes som Grundlag for en stor Frise til Pariserudstillingen i 1878; nu i Det kgl. Theater.

Billedet af en morslandsk Bonde i Nationaldragt udførte F. C. Lund den 28. Juni 1856. Som Model havde han Gaard-ejer *Kresten Gade* fra Vodstrup. Denne smukke Mand med det kønne, tænksomme Ansigt findes blandt Lunds »Danske Nationaldragter« (2. Udgave 1890), Planche Nr. 18. Gades Hustru blev tegnet ved Spinderokken, men dette Billede er desværre ikke taget med i den offentliggjorte Serie.

Kresten Gade har paa Hovedet den traditionelle røde Hue. Hans gule Skindtrøje (Vest) er besat med 2 Rækker blanke Messingknapper (12 ialt) og er knappet til helt op under Hagen. Om Halsen har han et i Knude bundet rødt Halstørklæde. Han har ingen Frakke paa, saa man kan se hans Skjortærmer med deres graagullige Farve. Knæbenklæderne er af samme Kulør som Skjorten, de har fire Knapper paa Ydersiden ved Knæene samt en blank Spænde, vel sagtens af Sølv. Hans blaa Strømper naar helt op over Knæene. Paa Fødderne har han Træsko med Jernkrammer.

Som man vil forstaa kan man alene ud fra Lunds Maleri rekonstruere en fuldstændig Mandsdragt saaledes som den bares i Morsøs gamle Landsbyer.

Det var udmærket, man var saa fornuftig at lade F. C. Lund rejse rundt til Danmarks forskellige Egne for at afbilde Nationaldragter, inden det blev for sent.

Kresten Gade kunde den 90-aarige Friskolelærer Anders Dissing i Øster Jølby straks genkende, da jeg i 1929 viste ham et Aftryk af F. C. Lunds Maleri fra 1856. Gdr. *Laurits Hyldig* har i Morsø Folkeblad 9./2. 1962 fortalt om Kresten Gade, som F. C. Lund under et Besøg i Tødsø Præstegaard paa en Spadseretur ned gennem Vodstrup traf paa. Gade gik altid iført Egnsdragten, som ellers ikke mere blev brugt ret meget dengang. Efter stor Overtalelse fik Kunstneren Lov til at male et Billede af den Vodstrup Gaardejer. I et gammelt Avisudklip hedder det:

28. Juni (1856) er det, at Bonden Kresten Gade i Vodstrup bliver tegnet af Kunst- og Historiemaleren F. Chr. Lund, der rejste rundt og aftegnede gamle Nationaldragter. Man ser Gade i gul Skindtrøje, ditto Knæbukser med Spænde, blaa Strømper og Vest med Messingknapper, rødt Halstørklæde og do. Top-hue samt Træsko med Jernkrammer.

Kr. Gade var født 1798. Han kom fra Sundby til Vodstrup og blev gift med Ane Vester, der var født i Vestergaard (Jens Jensens Gaard) i Vodstrup; hun overlevede ham og blev 99¹/₂ Aar, inden hun døde.

Sønnen, Søren Gade, fik efter Faderens Død i 1870 Gaarden. Hans Kone hed ogsaa Ane, hun var Datter af P. Chr. Hansen, Bjørndrup.

Om Søren Gade meddeler Laurits Hyldig, at han var en meget dygtig og interesseret Landmand; særlig var det Kvæg-avlen, der havde hans Interesse. Ved Landmandsforsamlingen i Randers 1894 stillede han med tre sortbrogede jyske Køer, og Svigerfaderen, P. Chr. Hansen, stillede med fem graabrogede jyske Køer. Disse to Samlinger ligestilledes som de bedste, dog stod Svigerfaderens forrest; men en af Gades Køer blev fremhævet som den bedste Ko paa Pladsen.

At opnaa Kreditforeningslaan var i sin Tid ikke noget behageligt; det var kun Fattigfolk, der laante det. Og særlig ubehageligt blev det for Søren Gade, for da han kom ind paa Kontoret til Herredsfuldmægtig Poulsen, blev han modtaget med Ordene: »Hvad er det, Mand, De skriver jo falsk paa Deres Papirer; ja, selv paa Deres Skøde skrev De Gade, og paa Deres Daabsattest staar, at De hedder Kristensen«.

Søren Gade maatte jo indrømme, at det, som Skik var, var hans Fars Fornavn, Kresten, der var hans Efternavn, men han havde nu altid heddet Søren Gade, og det vilde han blive ved med. — Poulsen ordnede det saadan, at det blev lovligt med Navnet Gade.

Paa det Tidspunkt var alle Søren Gades Børn døbt med Navnet Gade. Jo, der var meget, der kunne gaa i de gode gamle Dage.

Søden Gade overlod Gaarden, som han havde flyttet fra Vodstrup-Vejen op til Vilsund-Vejen, hvor vi nu ser den ligge, smukt indrammet af store Træer, til sin Søn, Jens Gade, og den kan nu ved næste Generationsskifte overgaa til en Søn, der bliver fjerde Generation i Gaarden.

I Forbindelse med det foranstaaende kan meddeles to gamle Efterlysninger (fra 1776 og 1808), hvori der er nyttige Oplysninger om gamle morslandske Klædedragter. Den ældste Efterlysning findes i Viborg Samler 23./9. 1776. Den lyder:

Den 8. September om Aftenen er Jens Sørensen, een af Ullerup Godes Mandskab, undvigtt fra sine gamle og trøstesløse Forældre udi *Flade* Bye paa Morsøe. Han var kled udi en hvid Vadmelstrøie, guul Skindvest med brune Knaphuller, blaa Vadmels Brystdug, alt med Metalknapper, hvid bunden Natstrøie, gule Skindbuxer, blaa Strømper og Træskoe. Han er 25 Aar gammel, sortladen, lidt koparret, havde afstudset sort Haar, en blaa Vorte paa venstre Kind og et skaaret Ar paa venstre Haand. Aarsagen til Undvigelsen var: At Forældrene ei vilde tilstede denne eneste Søn at ægte een med ham bortrømt ung Pige, navnlig Johanne. Hvo, som maatte antræffe bemeldte Karl, anbefales at anholde ham. T. Adeler, Kongelig Kammerherre.

Efterlysningen fra 1808 har dette Indhold:

Peder Mortensen, Redsted, som er fæstet af et Sted paa mit Gods i Redsted Sogn og Bye her paa Morsøe, Thisted Amt, er afvigte 30te Juni bortgaaet, under foregivende til hans Kone Maren Mikkelsdatter, at han vilde til Westervig Marked Dagen efter, men han er ikke siden kommen tilbage, hvorfor han, efter sin Kones og fleres Formodning, er bortrømt. Hun beretter, at han ved hans Bortgang var ikklædt en blaae stumpet Vadmelstrøie, røde og grønne Dreils Underklæder, en nye ulden bunden Natstrøie og et Par gule Skindbuxer. Han har hent som Kgl. dansk Livgarde til Fods, hvorfra han i Aaret 1795 er afskediget. Han er 40 Aar gammel, høi af Person, haver et skarp Ansigt, taler vel for sig og har lært noget af Tømmerprofessionen. Efter bemeldte hans Hustrus Begiering, med hvem han ingen Børn har, haver jeg taget fælleds Bo under lovlig Skiftebehandling. Fornævnte Peder Mortensen, Redsted, vorder derfor herved efterlyst og indkaldes 3de Gang

i disse Tidender med Aars og Dags Varsel at møde ved Skiftestretten, som holdes her paa Blistrup for at iagttage hans Ret.

Blistrup pr. Nykiøbing i Thisted Amt, den 31te August 1808.

W. Søndergaard.

Endelig kan oplyses, at ved Aar 1900 var Øens gamle Folke-
dragt helt gaaet af Mode. Niels Kr. Madsen Dahl (1852—1940)
i Sundby var den sidste, som hele sin Skoletid gik med rød
Lue. Han solgte den for 2 Mark, da han blev konfirmeret.
Jfr. Morsø Folkeblad 29./5. 1943, 2./5. 1946, 29./9. 1958,
26./4. 1962.

Folkedanse fra Mors

Indsamlingen af Folkedanse begyndte først at tage nogen
Fart, efter at »Foreningen til Folkedansens Fremme« den 13.
April 1901 var blevet stiftet. — Paa Mors blev der ikke taget
ret fat med Indsamling af Folkedanse-Beskrivelser og -Melodier
førend efter o. 1930. Hovedmanden i dette Arbejde var Lærer
J. C. Krogh, Tøndering i Salling, bistaaet af Musiker *Kresten
Bach*, Vils, der er af gammel morslandsk Musikerslægt; baade
hans Fader og Bedstefader havde spillet ved Høstgilder og
Sammenkomster. Kresten Bach har fra sin Barndom og Ung-
dom husket de gamle Danse og deres Melodier, som han skrev
ned. Kneb det med at huske, maatte han sammen med Lærer
Krogh til Bjergby, Solbjerg, Flade og andre Steder for at spørge
gamle Mennesker ud.

I 1932 havde *J. C. Krogh* ved Bachs Hjælp faaet samlet over
60 gamle morslandske Danse og Melodier. Og i 1939 fik han
et Udvalg paa 22 Danse fra Mors udgivet i Bogform i Skriftet:
»Gamle Danse fra Mors og Thy« (80 Sider). Ca. 40 Danse af
J. C. Kroghs Samlinger kom ikke med i Skriftet, idet disse
Danse var Varianter af andre Danse eller ogsaa forelaa de i
1939 allerede trykt andetsteds. »Gamle Danse fra Mors og
Thy« er den sjette og syvende Egnssamling af danske Folke-
danse. Man havde i 1939 faaet udgivet Folkedansebeskrivelser
fra Himmerland, Salling, Sønderjylland, Vejle Vesteregn og
Møn. Hertil kommer saa de udførlige Dansebeskrivelser fra
alle Egne af Landet i Arkivar *H. Grüner-Nielsens* to viden-
skabelige Værker: »Vore ældste Folkedanse« (Langdans og
Polskedans) og »Folkelig Vals«.

De danske Folkedanse har tit de besynderligste Navne. Fra Mors kan saaledes nævnes: Ruder Es, Store Hamborger, Ravgal, Æ Russer, Tyroler, Hamborger, Femtrinet Hopsa, Polka, Svejtrit, Bette Mæt, Firhjørnet Skotsk, Gue Venner, Jens Mad-sens Livstykke o. fl. Fra Thy kendes Navne som Fandango, Mellem Kagel og æ Væg, Mallebrok o. s. fr.

J. C. Krogh giver i sin Bog detaillerede Oplysninger om hver Dans, hvis Udførelse beskrives, saa hans Arbejde kan bruges som Lærebog i Folkedanserforeninger. Til hver Dansebeskrivelse er føjet Noder, saa det er nu saa let at få den rigtige Musik til Dansene.

Det er af Interesse at sammenligne Morsødansene med de gamle Danse fra Thy, der er samlede og beskrevne af Kontorchef Bøgh Christensen og Tømrmester Sv. Clemmensen. — Folkedansene fra Salling er det ligeledes lærerigt at stifte Bekendtskab med i J. C. Kroghs Bog: »Gamle Salling-Danse«, der udkom i 1932. Saa nu har man ogsaa begge Morsøs Nabolandes gamle Danse ved Haanden.

Morsø - Plovene

I

Omkring 1845 regnes den middelalderlige Hjulplov i det store og hele at være forsvundet fra Danmarks Agerjord og afløst af den langt lettere bevægelige Svingplov. Fordelene ved Plovskiftet var betydelige: bedre og hurtigere Bearbejdning af Jorderne, færre Heste og større Antal Fækreaturer.

Hver større landsby havde nu sin Plovsmed, og enkelte Smede, der var i Besiddelse af Snilde og Dygtighed, forfærdigede Plove med saa fremtrædende gode Egenskaber, som førte til, at de blev kendt og forhandlede langt ud over Hjemstedets Omraade.

En af de Plovforme, der naade længst ud, var Morsøploven, der baade indførtes i Salling og Fjends Herred. I dette sidstnævnte Herred blev Ploven senere forfærdiget af Smeden i Landsbyen Fly Syd for Skive.

Morsøplovens Konstruktør, Arent Andersen (1828—1910) fra Erslev, hvis Liv og Virke er udførligt skildret af A. C. Skyum 1946, havde 1850 nedsat sig i anførte Landsby. Mester Arent var i Besiddelse af særlig Opfinderevne, der førte til, at han forbedrede flere Landbrugsredskaber og gjorde forskellige Opfindelser paa dette Omraade. Oprindelig var Arent Ander-

sens Plov udstyret med en lang, ret smal, skruevunden Muldplade, der skar let gennem Jorden og havde nemt ved at slippe Muldlaget. Furen laa hel og blank efter den, og Plovens heldige Bygning gjorde den let at trække. Arent Andersen blev dog paa Grund af tidlig indtrædende Svagelighed ikke aktiv for Udbredelse af sin Plov.

Derimod blev Smed Andreas Vestergaard (1841—1918) fra Frøslev en Haandværker, der fik en stor Virksomhed og fik sin Plov og andre Redskaber godt udbredt. I Aarenes Løb udgik fra hans Værksted mellem 1600 og 1700 Plove, og han naaede at uddanne ca. 50 Smede. Om Andreas Vestergaards fremragende Livsgerning findes der udførlige Oplysninger i Bogen om Frøslev og Møllerup Sognes Historie (1955). En tredie dygtig Plovsmed paa Mors var Christian Krogh i Torup. Han var ogsaa født i Frøslev (ca. 1845). Fra hans Værksted udgik en halv Snes Plove eller nogle flere hver Vinter. De var af høj Kvalitet. Om denne ansete Plovsmed har A. C. Skyum fortalt i Morsø Folkeblad 3. Oktober 1951. I samme Artikel beretter Skyum ogsaa om Smed Peder Søndergaard, Vils. Han var Elev af Andreas Vestergaard.

Morsøploven(e) blev vidt udbredt, saaledes i Thy, Aalborg-egnen, Himmerland, Salling og Fjends Herred.

Arent Andersens Plov deltog i en Prøvepløjning 1871, ført af Sønnen Peter Arentsen, og Dommerne beundrede den. — Morsøploven var derefter af de fire Smede fremsendt til den meget kendte Plovprøve 1872 ved Nykøbing Falster, og af tre Smede til Landmandsforsamlingen 1875 i Viborg, heriblandt begge Steder af Andreas Vestergaard. 1876 fandt en Prøvepløjning Sted i Thureby, Præstø Amt, hvor Morsøplove var i Prøven, en fra Thy og en anden sendt af Andreas Vestergaard. Andre Plove, de saakaldte Ø-Plove, var ogsaa fremme; de brød Furen, men vendte den daarligt. Om Morsøplove hedder det: »Det var særdeles smukke Plove, der vistnok vare meget lette, men vilde vist næppe faa Betydning her paa Øerne uden til at pløje Grønjord meget let«. Da den hverken kunde bryde eller smuldre Furen, var det en Afvisning af dens Anvendelse paa de bedre danske Jorder.

Morsøploven beholdt dog Terrænet i sit hjemlige Omraade. Imidlertid begyndte Konkurrencen af udenlandske (amerikanske og tyske) Plove og af dansk Fabrikat (Fragde paa Fyn) at faa en Muldplade frem, som »muldede« godt, den maatte være kort og stejl (cylindrisk). Mester Arent formede da, skønt modstræbende, en ny Muldplade efter de fremsatte Forbedrin-

ger. Den blev bragt i Handelen af Fabrikant Theodor Schourup, Nykøbing M., under Navnet »Morsø-Bryder«. Morsø-ploven i den ældre Type og nye med blev Smed Arent Andersens Hovedværk. I 1914 havde Smed P. Søndergaard en Morsø-plov paa en Arbejdsprøve med Husmandsplove ved Odense; den var udstyret med en Muldplade, saaledes som Arent Andersen en ni-ti-Aar forud havde formet dem.

Mors opfostrede Smede, der drog ud og vandt Land og Om-dømme for Morsø-Ploven. Det gælder N. C. P. Krogh i Trustrup, der var født i Frøslev 1857 (død 1930), han havde lært Faget af sin Broder, Chr. Krogh, Torup. N. C. P. Krogh ned-satte sig som smed i Trustrup (Dølby Sogn) Nord for Skive. Hans Plove havde oprindeligt lang Muldplade, senere kort og stejl; han forfærdigede mange Plove og andre Landbrugsred-skaber, de var meget efterspurgte. Nu ligger de ved Gaardene og bliver ikke brugt mere, de er gammelt Jern og er et Minde om en svunden Tid.

Efterspørgslen efter lette Plove, især Morsøploven, i det nordlige Fjends Herred, foranledigede sagtens, at Lars Pedersen Frøslev nedsatte sig som Smed i Fly ved Aakjær. Han var fra Tøving, hvor han blev født 20. Februar 1860. Han lærte Smedehaandværket hos Morsøplovens Konstruktør, Mester Arent i Erslev, i Tiden 1878—1881. Han fortalte senere ofte om Tiden hos Arent, som han saa modellere Muldpladen og erindrede Ordet fra den Periode: »En Plov skal kunne gaa ene, mens Plovkarlen tænder sin Pibe, saa er den rigtig«. Fem Aar senere var Lars P. Frøslev i Mogenstrup (Sevel Sogn), men allerede 1887 byggede han Smedjen i Fly. Her fik han med Aarene en stor Virksomhed, især forfærdigede han mange Plove til Fly og Omegn. Hans Plove adskilte sig fra Arent Andersens Plov ved, at dens Aas var tre Tommer længere og af højere og smukkere Form. Han moderniserede ogsaa gamle Plove, lige-som han forfærdigede forskellige Landbrugsmaskiner. Efter mange haarde Arbejdsdage døde Lars P. Frøslev 1917. Hans Plove er nu i de senere Aars Jernindsamlinger gaaet til Jern-støberierne, og de er nu næsten helt forsvundne, oplyser Jens Østergaard, der i Skivebogen 1956 har skrevet en udmærket Afhandling om Svingplovens Historie i det vestlige Fjends Herred. I sin detailrige og kyndige Fremstilling indfører Jens Østergaard ogsaa nogle faa personalhistoriske Enkeltheder om de Plovsmede, han særlig omtaler, bl. a. de her nævnte Smede, der har Tilknytning til Mors. Da Østergaards Afhandling er af

Interesse for Læsere paa vor Ø, er den blevet udnyttet her, samtidig med at der er blevet føjet nogle Bemærkninger til hans Redegørelse, der smukt supplerer Litteraturen om de Morsland Plovsmede, hvis Liv og Gerning fortjener at blive kendt. Det er saa heldigt, at vi i A. C. Skyums Artikelrække i Morsø Folkeblad juli 1946 har en grundig Skildring af Arent Andersens Levnedsløb og Indsats. Mest er der at fortælle om Andreas Vestergaard, der var en fortrinlig Skribent, hvis utrykte Erindringer er værdifuld Læsning.

Morsø Plovsmedene tilhører en *Overgangstid* i vor Landbrugshistorie. Deres Plove afløste de gamle Hjulplove og andre ret snart forældede Plovtyper. I det lange Løb kunde de dog ikke ganske tage Konkurrencen med dette Aarhundredes forskellige nye og praktiske Plove, der endnu er i Brug paa mindre Gaarde og Ejendomme. Paa større Landbrugsbedrifter fortrænges de nu af *Traktorpløvene*. Vi er nu ved Begyndelsen til en ny Landbrugstid, hvor *Teknikken* paa vel sagtens alle Omraader vil faa Overtaget. — Alle de gamle Plove, beregnet til Hesteforspand, vil efterhaanden blive solgt som gammelt Jern, men enkelte Eksemplarer vil af Fremtidens Slægter dog kunne ses paa Museerne. *Dueholm Museum* har en udmærket og talrig Plovsamling. Man tør haabe, at der ogsaa her vil blive opbevaret nogle Plove, forfærdigede af de Mestre, vi her har hørt om. Herved vil man kunne modtage et Indtryk af vort vigtigste Agerbrugsredskab, saaledes som det var i Tiden fra omkr. 1860 og til langt op mod Midten af den 20. Aarhundrede. Denne begivenhedsrige Periode er allerede Historie for det nu opvoksende Slægtled.

Ved at læse om Smed Arent og hans Plov erindres man om, at Digteren *Johan Skjoldborg*, der altid havde stærk Interesse for Naturbegavelser, søgte til Mester Arents Søn i Erslev for at faa en Del at vide om den gamle Opfindersmed, som han saa skrev en smuk Kronik om i »Skive Folkeblad« 4. August 1925. Mester Arent kunde ikke undgaa at minde den da aldrende Digter om et af hans Ungdomsarbejder, Fortællingen »Det bristede«, der findes i Skjoldborgs Novellesamling »I Skyggen« fra 1893. Heri fortælles om det mekaniske Geni Jens Rod, der opfandt en Vindplov, men som dog stadig maatte kæmpe med Modgang og Fattigdom, til Døden kom som en Befrielse. Jens Rod var en af de mange Naturbegavelser, der paa Grund af Skæbnens Ugunst aldrig naaede ud af Fattigdommen. Johannes V. Jensen har i sin Himmerlandshistorie »Jens« behandlet et lignende Problem.

Lykkeligvis fik Mester Arent Andersen ikke Modgang af samme Art som de to Novellefigurer, og det har sikkert glædet den optimistiske Husmandsdigter at erfare, at det gik bedre for den Erslev Smed end for Jens Rod fra Hanherred — selv om Arent Andersen, som vi nu ved, ikke spandt Guld paa sin Virksomhed og sine særegne Evner.

Den udmærkede Plovsamling, der findes i Museet paa *Dueholm* har givet Anledning til et plovhistorisk Studium, idet Prof. *Axel Steensberg* har gjort den til Genstand for Omtale i en omfangsrig, illustreret Afhandling: »Den nordvestjyske Hjulplov«, der blev offentliggjort i Tidsskriftet »Sprog og Kultur« 1938, S. 113-160. I dette indgaaende og detailrige Arbejde findes alle ønskelige Oplysninger om de gamle morslandske Plove, saa nu er det let for enhver interesseret at erhverve sig baade synlige og historisk-teoretiske Kundskaber om dette Agerbrugsredskab. Det er lærerigt at betragte de gamle Plove, som det var en Fornøjelse at gaa og styre Dagen igennem paa en ren Mark og med et Par velfodrede Heste for. Saaledes var det ikke i gamle Dage. Da var Ploven tung og tit ret uhandlelig, Markerne urene og fulde af Sten, og Hestenes Foderstand var langtfra som den, vi nu kender.

Der var en vis Størrelsesforskel mellem Hjulplovene i Thy og paa Mors og for den Sags Skyld ogsaa paa Thyholm. De bevarede Hjulplove fra Mors og Thy maa formodes at være nogenlunde jævn gamle. Det ser dog ud til, at Morslandsboerne tidligere end Thyboerne er kommet ind paa at gøre deres Plove lette og mere haandterlige. Hvad Plovteknik angaar stod begge Landsdele forud for Aar 1800 omtrent paa samme Stade. Det blev jo saa en Del Aartier efter 1800, at Smed Arent Andersen ydede sin Indsats med Hensyn til Forbedring af Plovene.

Den nordvestjyske Hjulplov var kun udbredt til Mors og Thy med Thyholm. Det er ganske ejendommeligt i disse vort Lands mest afsides Egne at træffe vore mest særprægede Plovtyper.

Det er Træmangelen, der har været Hovedaarsagen til Udformningen af den særegne nordvestjyske Hjulplovtype. Spørgsmaalet om Tiden for dens Opkomst kan ad denne Vej besvares med nogenlunde Nøjagtighed. Man maa formode, at Typen er udviklet fra sidste Halvdel af 1500 Tallet og i hvert Fald har været fuldt udformet inden 1600 Tallets Slutning.

Ved Skudehandelsforbindelse mellem Klitmøller og Vigsø paa Thykysten og Sydnorge er den nordvestjyske Hjulplov i 1700-Tallet blevet importeret til Norge, hvor den i Landskabet

Jæren vandt Udbredelse. En Plov med Hjulstel er mere stabil at arbejde med i Jærens stenede Jord end en Svingplov; derfor fik den nordvestjyske Plov Indpas heroppe, men blev naturligvis tilpasset efter de norske Jordbrugsforhold, hvad man kan læse nærmere om hos Steensberg.

I de gamle Landsbytider, før Udskiftningen omkring 1800, var der mellem Landsbyerne ganske ubeboet, hvilket gav Landskabet et Præg, som vi ikke kender nu, da man ikke i beboede Egne træffer den Uberørthed, som særtegnede det gamle Bondeland. I dette var de dyrkede Marker mindre, jævnlige genemskaarne af Skov-Réne og Sten-Réne, ofte isprængt med større Træer eller smaa Kratskove. Heder og Moser var langt større, og Lavninger og Kær gemte paa mere Vand; kun deres Overflod gled bort gennem Smaabække og Grøfter.

I vor Tid kan man ikke ret vel gøre sig nogen Forestilling om al det Overfladevand, der fandtes paa de gamle Landsbymarker. Man maa nemlig huske paa, at man ikke i hine Tider kendte til *Dræning*. Den første større Jordbesidder her i Landet, der gennemførte fuldstændig Dræning, var Godsejer Adolph Valentiner (1803—68) til Gjeddesholm ved Greve mellem Roskilde og Køge. Fra 1853 drænedes han regelmæssigt paa sit Storbrugs Marker. Hans Gods var et Fremskridtsbrug, og mange kom og tog ved Lære her, bl. a. ved at se hvor gavnlig Dræningen var og til hvor stort økonomisk Fremskridt det var, at Jorden blev befriet for Overfladevandet, og at alle sure Lavninger og Sige blev udtørrede og derefter rentable at opdyrke.

Før Dræningens Indførelse ved Hjælp af nedgravede Drænrør og større aabne Grøfter paa hensigtsmæssige Strøg af Marken havde man dog udfoldet Bestræbelser for at faa det mest generende Overfladevand ledt bort. Og dette Arbejde udførtes paa Gaardene ved Hjælp af *Vandfureplove*.

Det tog jo ikke saa lang Tid at faa nogle smaa Render, Grøfter eller særlige Furer trukket hen gennem et Markstykke, naar man havde et særligt indrettet Redskab til at udføre dette Gravningsarbejde med. Dette Redskab var, som man vil forstaa, en Vandfureplov. Paa *Dueholm Museum* findes to saadanne Plove, Nr. 118 f og Nr. 122 f. Det er i begge Tilfælde Hjulplove, der er omdannet til at kunne trække Vandet hen gennem Marken. Som Følge af deres Omdannelse har de begge faaet tosidede (»usymmetriske«) Skær.

Den ene af Plovene er skænket Museet 1910 af Gdr. Chr. Poulsen, *Trælborg* i Lødderup Sogn. Den anden Plov kender

man ikke Hjemstedet for, men den stammer fra Mors. Paa Plov Nr. 122 f findes paa Muldfjælen en Stryger af Jern. Skæret er gjort *tosidet* ved Paasvejsning af et venstreventd Skæreblad, der ikke har nogen Stiver til Løbet fra Baghjørnet. Landsiden, der bestaar af tre Stykker Baandjern, er ved Hjælp af en Træklods paa Siden af Storhandelen spændt ud som en Slags Venstre-Muldfjæl.

Omdannelsen til Vandfureplov er altsaa sket ved yderst simple Midler, og det er maaske ikke usandsynligt, at man ved Omskiftning af Skær og Paasætning eller Aftagning af nævnte Træklods een eller to Gange aarligt har forvandlet Ploven efter det Arbejde, der forestod i Marken.

Paa Plov Nr. 118 f bestaar Skæret af et Jernblad af Form som en ligesidet Trekant og med et Hul til Fastgørelse paa Løbet. Ogsaa her er Forandringen til Vandfureplov sket med primitive Midler og har let kunnet ændres igen. Bønderne selv har formaaet at omdanne en Hjulplov til en Vandfureplov, der ved at rispe en Rende hen gennem Ageren har udført et Arbejde, som det vilde have taget Dagevis at udføre for en Mand med en Skovl. De gamle Bønder forstod — opøvet gennem Aarhundreders Erfaringer og Iagttagelser — at udnytte deres faa og ofte primitive Redskaber paa alle tænkelige Maader. Vandfureploven er et smukt Bevis herpaa. Interesserede kan i Dueholms fortrinlige Samling af gamle Plove betragte de to Hjul-Vandplove, som *Axel Steensberg* har givet instruktive Oplysninger om i sin Afhandling om den nordvestjydske Trilleplov i Sprog og Kultur. Her findes ogsaa fortrinlige Fotografier af de to Vandfureplove, der umiddelbart giver os et Indtryk af de gamle Tidens Landbrugsforhold, hvor man med enkle Midler maatte klare mange Vanskeligheder, ogsaa et stort og vigtigt Problem som skadelig Vands Bortledning fra Markerne.

Bettefanden og Mors-Anders

Mors har den tvivlsomme Ære at være *Bettefandens* Fødeø. Denne Mand er især blevet kendt, fordi *Steen Steensen Blicher* i 1846 skrev en Novelle: »Bettefanden«, hvori Personen med dette særprægede Navn indtager en Hovedrolle.

Bettefanden blev født i *Vejerslev* 1801. I dette morslandske Sogns Kirkebog er omhyggeligt antegnet: »6. Marts 1801 blev omløbende Forældre Jens (Nicolai) Christian Pedersen og Anne Dorthe Hansdotter deres Barn hjemmedøbt hos Mads Redsted i Vils og kaldet *Johannes*«. Drengens Navn blev altsaa *Johan-*

nes Jensen: Selv sagde Bettefanden, at hans Far var »Landkræmmer« og hed *Claudi*.

Bettefanden blev, som de fleste Omløbere, født paa Gennemrejse, Mors var kun en Station; hans Forældre boede til hans 11. Aar i Grynderup (Gislum Herred); paa dette Tidspunkt, 1812, flyttede de til Stenild ved Hobro. Bettefanden var Hyrde som Dreng og blev senere uddannet som Urmager. Han kom snart ind paa Forbryderbanen, og erhvervede sig her megen Berømmelse. Sit Kendingsnavn »Bettefanden« fik han paa følgende Maade: Han var kommen i med en Slagter fra Aalborgkanten; af denne laante han en Dag en Kohud, paa hvilken Hornene endnu sad. Indsvøbt i denne Hud traadte han en Aften ind til en gammel Kvinde og opfordrede hende med hul Røst til at udlevere ham, hvad hun ejede af Gods og Penge. Da hun troede at have klar Fanden for sig, lod hun Skurken tage efter Behag. Siden hed han i Folkemunde *Bettefanden*. Han var lille af Vækst, kun 58 Tommer høj, men alligevel lykkedes det denne Miniature-Kæltring at blive sin Tids mest frygtede Røver i Nordjylland. En hel Bande sluttede sig til ham, og da man endelig fik den fanget, var der ikke mindre end 79 Personer at sætte i Tugthuset, deraf 7 til Kagstrygning samt livsvarigt Tugthus, Resten dels til Stokhusslaveri i indtil 12 Aar, dels til større Fængsel — eller Vandogbrød-Straffe, men foruden de af Kommissionen dømte, hjemsendtes til Landets forskellige Jurisdiktioner 156 Individuer som strafværdige. Det var i Sandhed en General-Oprydning blandt de forbryderiske Elementer i Nørrejylland. Det overmaade store Arkivstof, der forefindes i Forbindelse med Bettefanden og hans Bande, har *Jeppe Aakjær* i 2. Bd. af sit store Blicherværk givet en mesterlig Redegørelse for. Allerede her viser han sig som en dygtig Arkivforsker, der forstod at genfortælle de gamle Akters Indhold paa en saare fængslende Maade. Aakjærs Undersøgelse giver alle ønskelige Oplysninger vedrørende Blichers Novelle.

Efter at Bettefanden og nogle andre Ærkeskælme i 1844 var blevet idømt svære Fængselsstraffe (Bettefanden m. fl. for Livstid) og Kagstrygning, kom der jo snart Oplysninger ud om dem gennem Dagblade og gennem den himmerlandske Befolknings utallige Beretninger om den lille Slyngels Bedrifter som Røver. Det var herefter let nok for Steen Blicher at erholde en hel Del Oplysninger om Bettefanden, og saa var her Idéen til en Novelle, hvori Bettefanden dog er blevet forskønnet. Blicher nærede ingen Betænkelighed ved med Navns Nævnelser at skrive om en Person, der levede 24 Aar efter Novellens Fremkomst.

1864 blev Bettefanden benaadet og vendte hjem til Stenild ved Hobro, hvor han levede til 1870 og ernærede sig paa hæderlig Vis af at lave Bliktøj. Bettefandens Navn og Rygte har saavist ikke lidt ved at komme under Steen Blichers Gaasepen. Derimod er Digteren haard ved en anden i Novellen optrædende Person, nemlig en Præstefrue, Charlotte Holst i Rørbæk ved Hobro. Hun var Halvsøster til Knud Lyhne Rahbek. Pastor Holst var død i 1840, men hans Enke levede til 1885; det maa ikke have været helt hyggeligt for hende at finde sig selv saa skaanselsløst udleveret som i Novellen »Bettefanden«. Det var mildest talt noget indiskret af Blicher saa tydeligt at sætte hende i Gabestokken, selv om hun utvivlsomt har været en Rappenskralde. »Bettefanden« er en af St. Blichers sidste Noveller; han døde næppe to Aar efter dens Fremkomst. Den er skrevet i en for den store Digter trang Tid, og den hører da heller ikke til hans ypperste Frembringelser. Den har dog sin litteraturhistoriske Interesse, og den er værd at kende til, ogsaa fordi den til Udgangspunkt har Oplysninger om en Røver og Ildgerningsmand, hvis bugtede Livsbane begyndte i Vejerslev paa Mors 1801.

I Viborgeggen optraadte i første Halvdel af forrige Aarhundrede en Natmand, *Anders fra Mors*, som man derfor kaldte *Mors-Anders*. Han giftede sig med Natmanden Niels Lunds Enke. Hun havde en meget køn Datter, Stine, med hvem Mors-Anders fik 12 Børn. En af Gangene fik hun Tvillinger. Fødselen foregik paa en Vej, saa hun maatte bære børnene hjem i sit Forklæde. Efter at det utilladelige Forhold mellem Anders og Steddatteren i lang Tid var holdt i Dølgemaal, udlagde hun omsider Mors-Anders som Børnefader, og saa kom de begge i Tugthuset.

Af Parrets Børn nævner Evald Tang Kristensen en, der har Navnet Jørgen Torup. Han gik engang ved Nattetid ud i Rindsholm Sø ved Viborg for at stjæle Fiskene af der udsat Fiskegarn, men han druknede, og det antoges med Grund, at Krampen havde taget ham. En anden af Sønnerne kaldtes Bitten-Anders Torup til Adskel fra den nys afdøde. Han nævnedes ogsaa Viborg-Anders for et Besøg, han havde aflagt i Viborg-Huset (Tugthuset). — Da hans Moder, den smukke Stine, havde udstaaet Straffen i Viborg Tugthus og igen var paa fri Fod, giftede hun sig med Lars Mortensen Torup i Vindum, der var meget ældre end hun, og fra ham stammede Torup-Navnet, der blev et Kendingsnavn for hele Familien.

Mors-Anders var ved Niels Lunds Enke Fader til den omkring 1880 afdøde Anders Andersen Torup, og da han kom til at tjene paa Vindum Overgaard, besøgte han jævnlig sin Halvsøster, og det varede ikke længe inden han fik sit Tilflugtssted i Lars Torups Hus. — Den Familie, Mors-Anders blev gift ind i, hørte, som man vil forstaa, til Samfundets laveste Rangklasser. Men efterhaanden som Mors-Anders og hans jævnaldrende døde, gik det fremad for det nye Slægtled i denne Natmandsfamilie som i alle de andre lignende Familier. Nu aner ingen, heller ikke de paagældende selv, hvor der bor Efterkommere af de gamle Natmænd og Kæltringer. Samfundsf forholdene har heldigvis bedret sig saadan, at visse Mennesker ikke har behov at leve paa uhæderlig Vis eller under saa usle Kaar; at de er ligeglade med Samfundets almindelige Love. Det var Ulykken i gamle Dage for de asociale Elementer, at de havde ingen Muligheder for at komme ud af deres tarvelige Tilværelse.

Mors-Anders passede med sin Moral godt ind i Natmandsmilieuet, og han har næppe kunnet tænke sig en anden Leve-maade, ligesaa lidt som Bettefanden, Hyldenborgerne, Peder Skjærer, Røde Peer fra Rakkeby eller hvad de nu hed, de gamle Morsøfolk af Rakkerslavet, hvorom der kun haves faa Oplysninger. Disse Folk erindres af den ældre Generation ved Tiden omkring Aar 1900. Nu er der ingen, der paa Øen husker noget om Morslands gamle Rakkere, Kæltringer og Natmænd. De er heldigvis forlængst uddøde.

Harald Blaataand og Hakon Jarl paa Mors

Harald Blaataand, der var Konge i Danmark i Tiden 935—988, blev omvendt til Kristendommen omkring Aar 960. Biskop Poppo havde forkyndt den ny Lære for Harald og havde uskadt baaret gloende Jern i sine Hænder, hvilket Jertegn var med til at omvende den hedenske Konge, der straks i nydøbt Iver arbejdede stærkt for at omvende de Folk, han kom i Forbindelse med eller havde Myndigheden over.

Den norsk-islandske Historieskriver Snorre Sturlason (død 1241) fortæller et og andet herom i sit berømte Værk: »Heimskringla« (De norske Kongesagaer).

Harald Blaataand var i Krig med Kejser Otto. I et stort Slag vandt den tyske Kejser Sejr. Den danske Konge flygtede da ind i Limfjorden og lagde til ved Mors. Her var det saa, Harald blev døbt. Han havde imidlertid forud sendt Bud efter Hakon

Jarl, at han skulde komme ham til Hjælp. Jarlen var netop kommet til Øen i Limfjorden, da Kongen havde ladet sig døbe med alle sine Mænd. Da sender Kongen Bud, at Jarlen skulde komme til ham, hvor han opholdt sig paa Øen. Og da de mødes, nøder Kongen Jarlen til at lade sig døbe. Dette har vel næppe passet den gamle Hedning og Blotmand helt godt, men slippe fri kunde han ikke.

Snorre fortæller videre i sin Kongesaga (i Olav Trygvesøns Saga), at Kong Harald derefter paanødte Jarlen nogle Klerke og Skriftkyndige, som han skulde tage med sig for at faa Norge omvendt. Hakon laa nu — efter at Kongen var taget af Sted — og ventede paa gunstig Vind. Da han fik det, sendte han alle Klerkene i Land paa Mors og sejlede saa sin Vej ad Norge til. Han tog ingen gejstlige Mænd med hjem til sit Fædreland, hvor han levede endnu nogle Aar, personliggende den gamle hedenske nordiske Aand og Heltekræft. Han blev dræbt af sin Træl Karker Aaret 995. Det blev Olaf Trygvesøn, der ydede den store Indsats i Henseende til at faa Norge kristnet.

Hvordan det gik de hellige og lærde Mænd, som Hakon skød i Land paa Mors, ved vi ikke. *Johannes V. Jensen* anfører i sin Bog: »Kvinden i Sagatiden« (1942): »Morsingboerne er nok blevet glade for dem. Men mon Klerkene nogensinde glemte ham det? Det var dem, der havde Historiens Tavle og Griffel dertil«.

— — —

Hvorvidt Begivenheden er sand eller korrekt overleveret i Enkeltheder, kan ikke afgøres nu. Uden Humor er den ikke. Man kan levende se det hele for sig: Den norske Hedningearl, der uden videre kommanderer alle de lærde Mænd i Land; saa var han af med dem, og de kunde paa eget Eventyr friste Tilværelsen paa den store Ø i Limfjorden. Morsomt nok er der i den norske Nationaludgave af Snorre Sturlasons Kongesagaer (Oslo 1900), Side 155, en fortrinlig Illustration til Begivenheden af en af Værkets berømte Illustratorer. Man ser her Hakon Jarl staa bydende paa sit Skib, medens alle Klerkene vader i Land med Bøger, Kors og anden Oppakning. Den morslandske Kyst er i den norske Kunstners Fantasi en høj, stejl Skrænt med lidt Strandbred foran. Billedet passer naturligvis ikke til de virkelige Forhold, selv om der er stejle Skrænter paa Morsø Kyst, ved Ejerslev Klint, Feggeklit, Hanklit og flere Steder; saadanne Lokalteter har den norske Kunstmaler selvsagt ikke kendt.

Limfjorden har i Virkeligheden været udmærket at søge ind i for hin Tids Krigsflaader, og vi har da ogsaa flere Eksempler paa, at Fjorden blev brugt som Skjulested eller som Kampplads i hine fjerne Tider. Hvor usikre og sagnagtige disse Beretninger end kommer os i Møde fra fjerne, barske Tider, lyser de i alle Fald op som Blink af Livets ubendige Uro langs Limfjordens Kyster. Blaanende som dette Farvand toner frem bag Odder og Næs med Vige og Bugter, Strømme og Dyb, Bredninger og trange Smutveje mellem Landene, maatte det blive en yndet Tumbleplads for Vikingernes Sværme. Gennem Fjordens talrige Forgørelser kunde disse Stormfugle plyndrende trænge dybt ind — og naar Gabet mod Vest stod aabent, drage videre ud paa Langfart.

Om en af disse Vikingetidstildragelser i Limfjorden, overleveret et Par Aarhundreder i Norge og paa det fjerne Island og nedskrevet for alle Tider af Snorre, er det, vi har hørt i det ovenstaaende, der var fremme i en Artikel i Morsø Folkeblad 29/9 1943. Dette gav Anledning til, at jeg fra Købmand *Vilh. Bang*, Nykøbing, modtog et Brev af 10/1 1944, der paa heldig Maade supplerede min Redegørelse. Vilh. Bang fortæller følgende i sit Brev (suppleret af Oscar Bang i Morsø Folkeblad 18/1 1960, jfr. smsts. 18/3 1944):

»I min Barndom i 1870'erne før Legind Bjerge blev beplantet, var det en yndet Fornøjelse for os Drengene fra Nykøbing at søge ud til Legind Hede (først efter Beplantningen kaldet Legind Bjerge) for at plukke Sortebær. Lidt Sønden for den gamle Kro er en Kilde lidt oppe i Bakkerne, men derfor alligevel ikke langt fra Strandbredden, hvorfra det derfor var let for en Flaade at finde og forsyne sig med dejligt friskt Vand. Denne Kilde blev i 1870'erne som den selvfølgeligste Ting af Verden kaldt Harald Blaatands Kilde, begrundet med, at Harald Blaatand var døbt i den, og da vi Børn, som dengang jo kendte mindre end lidt til Harald Blaatand, ikke selv har kunnet finde paa det, maa Sagnet jo være blevet fortalt (overleveret) os af vore Fædre eller deres samtidige. Efter at Legind Bjerge er blevet beplantet, er Kilden blevet helt skjult mellem Træerne og er derfor de senere Aar blevet upaaagtet, men er der stadig, og da den ligger lige bag den Bygning, der er bygget til Sallingsundfærgens Kaptajner, er en Del af dens gode Vand ledet ind i denne Bygning, hvor det virker som fra Vandværk, og dets Vand har ogsaa været benyttet til et lille Springvand lige Sønden for den gamle Kro, hvor De sikkert selv har set det springe. Medens Stedet og Sagnet om Kilden i min

Barndom var almindelig kendt og benyttet, i hvert Fald af Borgerskabet i Nykøbing, der endnu paa den Tid for de flestes Vedkommende bestod af gamle indfødte Slægter, saa er det nu nærmest uddødt«.

Snorres Skildring er Folkeoverlevering om Hændelser fra saa gamle Tider, at man ikke tør udgive dem for historisk Sandhed. Det er heller ikke sandt, naar det fortælles hos Adam af Bremen, at den tyske Kejser Otto II (973—983) i Aaret 974 paa sit Togt mod Kong Harald var naaet op til Mors og der havde sluttet en Overenskomst med ham. Saxo, der bygger paa Adams Beretning, fortæller, at Kejser Otto slyngede sit Spyd ud »i Søens Vande for saalunde at sætte sig et Minde, og Sundet fik ogsaa Navn efter ham«. Sundet, der sigtes til, er *Oddesund*, et Navn, hvis Lighed med Ottos Navn dog kun er tilfældig, idet Forleddet er Odde, Fremspring. Navnet Oddesund betyder »det snævre og farlige Sund«. Kejserens Spydkastning er et Vandresagn. Kampene i hine fjerne Tider blev udkæmpet paa vor Sydgrænse. Se »Jul i Thy« 1958, 17—20.

Pigens Vadested

I 1820 blev der nedsat en Kommission, der skulde fremsætte Forslag til det kongelige Kunstkammers Opløsning. Dette skete i de følgende Aar. Sager af kunstnerisk og videnskabelig Betydning fordeltes i Oldnordisk Museum, Kunstmuseet, Ethnographisk Museum. Men mange Kuriositeter, der ikke faldt indenfor Rammerne af de ny Museer, blev øjensynlig kasseret. Det var ofte Sager, som Godtfolk i Slægt efter Slægt havde omfattet med levende Interesse og beskuet med Undren. De havde faaet en særlig kulturhistorisk Værdi; men det havde man altsaa ikke Forstaaelse af paa rette Sted.

Blandt de Sager, som forsvandt fra Museet, var et Brød af Sten — mente man da. Paa det gamle Kunstkammer havde ligget syv forskellige Stene, som man troede var forstenede Brød og derfor Genstand for det besøgende Publikums Undren. De seks blev i 1804 udskilt fra Kunstkammeret og er senere forsvundet. Den syvende Sten blev i Kunstkammeret til 1826, da den blev overgivet til det naturhistoriske Museum. Her er den senere forsvundet, og vi er derved blevet et lille Folke-minde fattigere.

Der er fra Norden adskillige Sagn om forstenede Brød. Og Sagsamleren Just Mathias Thiele er da ogsaa parat til at sætte

disse Sten i Forbindelse med Sagnet om Pigen, der traadte paa Brødet.

Thiele har et Par Steder i sit Værk »Danmarks Folkesagn« fortalt om Pigen, der skulde bringe Brød fra sin Madmoder til sine fattige Forældre, og som lagde Brødet i Dybet for at komme tørskoet frem, men Brødet sank i Dybet og Pigen med. Det ene Sagn: »Pigens Vadested« er stedfæstet til et lille Kær paa Vejen mellem *Tøving* og *Flade* paa Mors. Kort efter at Thieles Folkesagn var udkommet 1843, blev »Pigens Vadested« sat paa Vers af Julius Chr. Gerson i hans og H. V. Kaalunds Maanedsskrift for Børn (1845). Fra dette Digt har H. C. Andersen laant Navnet, Inger, paa »Pigen, som traadte paa Brødet«. I Indledning til dette Eventyr siger H. C. Andersen, at »det er baade skrevet og trykt«. Da Inger i Eventyret er havnet med sit Brød i Helvedes Forgemak, hedder det:

»Hun hørte, at der blev sat ud en heel Vise om hende, »den hovmodige Pige, der traadte paa Brødet, for at have pæne Sko, og den blev sjungen Landet rundt«.

Andetsteds siger Digteren, at han tidligt havde hørt Historien. Han sigter sandsynligvis til en meget udbredt Skillingsvise, der udkom ca. 1800: »En meget sørgelig Tildragelse om den hoffærdige Pige, som af bare Stolthed lagde to Brød i Skarnet, som hun skulde bringe til sin fattige Moder og traadte derpaa for ei at smudske sine nye Skoe, samt Guds Straf over hende, alle andre til Advarsel«. Visen begynder: »O, Menne-ske, jeg sige vil«. Den foreligger i flere Varianter, ogsaa paa Svensk og Tysk, her stedfæstet til en Landsby ved Peene i Pommern.

Sagnet om det sunkne Brød er gammelt. Det berettes i samtidige Aviser som en *virkelig Begivenhed*, der skal være hændet en Kvinde ved Navn Ida Glansen i Vissby (Veseby) tæt udenfor Flensborg den 3. Maj 1657.

Sagnet er stedfæstet til adskillige Steder i Danmark. Den muligvis virkelige Hændelse fra Flensborgegnen har haft alle Betingelser for at blive et Vandresagn, der har haft let ved at blive knyttet til et sumpet Sted, hvor Folk kunde gaa i Bløde. Den vanærende Handling med det dyrebare Brød er i Folkets Omdømme blevet betragtet som Bespottelse, og det var Himlens retfærdige Straf over den hoffærdige Pige, at hun sank ned med Brødet og omkom.

Sagnet er ved en Fejltagelse blevet knyttet til brødlignende Sten i Kunstammeret. Sten med Brødform har man i gammel Tid ret naturligt forklaret som forstenet Brød — og herfra

var Springet ikke langt til at sætte »Brødene« i Forbindelse med »Pigens Vadested«. Om alle disse lærerige sagnhistoriske Forhold kan man faa udførlig Besked i en Afhandling af Museumsinspektør Georg Galster, offentliggjort i Festskrift til Kulturhistorikeren Hugo Matthiessen (Kulturminster 1941). Heri er ogsaa nævnt Sagtilknytningen til Tøving paa Mors.

•

Det er fornøjeligt at erfare, at Sagnoptegnelsen fra Mors blev udnyttet af Digtere som Gerson og selve H. C. Andersen. Sagnet fra Veseby ved Flensborg er vandret nordpaa og ved en eller anden Lejlighed blevet standset paa Nordmors, hvor man ved det fugtige Sted *Helvigs Vad* har haft alle ydre Betingelser for at lokalisere det lethuskelige og tragiske Sagn, der sikkert har været kendt et Par Aarhundreder paa Øen. Det er altsaa ikke et originalt morslandsk Sagn, hvad man ellers kunde have Grund til at formode, idet Egnen ved Tøving og Flade er rigt paa Sagn og Stednavne, der peger langt tilbage i Tiden.

Navnet Helvigs Vad, hvortil Brødsagnet er knyttet, nævnes i Markbogen for Galtrup Sogn fra 1683. Her har vi Navnene: Heluigs ovre Toft og Heluigs Hafue. Muligheden for, at disse Navne kan stamme fra den i Egnen i sin Tid saa kendte Jomfru Helvig Kaas (o. 1540—1633), der i en lang Aarrække ejede Nandrup, kan ikke afvises. Men Navnet kan ogsaa være et Vidnesbyrd om, at her har været en Oldtidshelligdom, idet Forleddet Hel er = Helvede, Underverdenen.

En Række gamle Marknavne i Omegnen af Helvigs Vad vidner stærkt om, at her i Oldtiden har været en Helligdom, og Vadestedet kan have været et Led i denne (se nærmere »Morsingboer i gamle Dage« II, Side 116—117). I den nyere Tid er Vadet blevet Sagtiltrækker og har fastholdt det Sagn, hvorom her er fortalt.

I Tilslutning til ovennævnte kan anføres, at Redaktør Aage Jensen, Ribe Stifts Tidende, i et Brev af 26./5. 1945 meddelte mig, at Sagnet om Pigens Vadested ogsaa var stedlagt til *Antonettebro*, der fører over Støjbjerg Aa i Skellet mellem Frøslev og Dragstrup Sogne. Til denne Bro er knyttet forskellig Historie af tragisk Indhold, hvorom man kan læse nærmere i Frøslev og Mollerup Sognes Historie (1955), 24. Det er lærerigt nok at erfare, at Sagnet om Pigen, der traadte paa Brødet, ogsaa er blevet fæstet til en Bro mellem Frøslev og Dragstrup. Det synes dog, som Tilknytningen hertil ikke er særlig kendt paa Mors. — Helvigs Vad eller Pigens Vadested

er beliggende ved Vejen fra Tøving til Bjergby, omtrent overfor Vejen til Ullerup. Her blev paa Foranledning af Turistforeningen for Mors den 28. Juli 1949 afsløret en lille Mindesten, der viser Stedet for det nu uddrænedede forsvundne Vadestød, som har tiltrukket Sagnet om Pigen, der traadte paa Brødet (se Morsø Folkeblad 24./6. 1943, 5./9. 1945, 25./7., 29./7. 1949. Endvidere Georg Morsland i Morsø Folkeblad 14./9 1961, 4./9. 1963.

*

Til *Finds Pyt* i Søkræret mellem Dragstrup og Frøslev er knyttet Sagnet om den råbende Aamand: »Timen er kommen, men Manden er endnu ikke kommen«. Dette Sagn har jeg givet Forklaring paa i Danske Studier 1946—47, 95. Hertil kan føjes en Artikel af G. H. Morsland i Morsø Folkeblad 3./2. 1948, hvori findes Oplysninger om Naturforholdene ved det sagnomkranste Væld.

Provst Jentoft og hans Gravskrift

Den 12. Præst i Nykøbing-Lødderup efter Reformationen 1536 var *Hans Jentoft*, der var fra Trondhjem. I Dobbeltmonarkiets Dage var adskillige Nordmænd Præster i Danmark og omvendt. Hans Jentoft fødtes i nævnte Stad 14. Oktober 1677. Han blev Student fra Trondhjem 1693, studerede Theologi og Aar 1700 blev han efter erhvervet Attestats Skibspræst. 1702 fik han Embede som Præst i Hassing i Thy. Den 25. April 1721 blev han udnævnt til Provst her. Hans Hustru var Øllegaard Hartvigsdatter, født ca. 1667, død i Hvidbjerg 10. Marts 1739.

Den 19. April 1723 blev Hans Jentoft Præst i *Nykøbing* med Anneks. Efter sin Forflyttelse til Mors blev han Provst for Sønder Herred til sin Død. Det var efter kongelig Befaling, han fik overdraget Præsteembedet. Biskop Thestrup, Aalborg, som var uvidende herom, kom i det samme paa Visitats, og nu beretter Wiberg i sin Præstehistorie, at Biskoppen blev hilst saaledes velkommen af Jentofts Hustru: Hun fremsatte paa en Tallerken Kongens Befaling, at hendes Mand skulde være Provst, med disse Ord til Biskoppen: »*Dette er for Jer*«, men med det samme vendte hun sig om, hilste Biskoppens Sekretær med en Ørefigen, og derhos sagde hun: »*Men dette er for Jer*«.

Biskoppen har maaske modsat sig, at han blev Provst, siden Madammen optraadte saa krasbørstig.

Provst Hans Jentoft døde i 1727 og blev ifølge Kirkebogen begravet i Kirken i Nykøbing 6. Oktober 1727 i en Alder af 50 Aar mindre end 8 Dage. Hans Svigersøn, Vilhelm Paulsen Rogert (1697—1750), der var Rektor i Nykøbing Mors for Latinskolen i Aarene 1724—28, forfattede en lang Gravskrift over Provst Jentoft. Nogle Stykker af den er bevaret. Gravskriften blev sat i Nykøbing Kirke, og det, der nu kendes af den, er blevet afskrevet af den dygtige Personalhistoriker, Pastor A. H. Nielsen, Skæve i Vendsyssel, der udgav Gravskriften i Samlinger til Jydsk Historie og Topografi IX (1882—83) Side 198. Her er den:

»Her en Kirkehimmelstjerne
Fra sin Gang er dalet ned —

— — —
Norges Nordland først ham kjendte
Runden op med Aarons Stoel;
Lærdoms Lyset Bergen tændte, Trondhjem fyldte.
Kirkestjernens Lys begyndte
1700 han paa Flaaden, hvor hver Mand
Denne Ledingsstjerne yndte
Som dem viste Himlens Land.

— — —
Lyset stod nu bedst i Flamme
Da Gud slukte Lyset ud«.

De foran meddelte Oplysninger om Hans Jentoft leder umiddelbar til Forstaaelse af Gravskriftens Indhold, som man derfor ikke behøver at forklare nærmere. Man kan give Svigersønnen Ret i, at Provst Jentofts Livslys stod i bedste Flamme, da det i hans 50 Aars Alder blev slukket ud. Rektor Vilh. Rogert, der var Magister, var en meget dygtig Skolemand. Han blev 1728 Præst i Hvidbjerg og Lyngs Sogne i Sydthy. Her døde hans Svigermor (som nævnt) i 1739. Selv gik Vilh. Rogert bort 28. Juni 1750.

Pastor A. H. Nielsen, Skæve, der har udgivet Gravskriften over Hans Jentoft, var af gammel Nykøbing-Slægt, idet hans Bedstefader var Skoleholder Niels Josephson, der har givet Navn til »Niels Josephsons Legat«, oprettet 1814 af hans Søn, Grosserer Anders Nielsen. En anden Søn, Joseph Nielsen, blev en kendt Købmand i Aalborg; han var Fader til Præsten A. H. Nielsen (1809—1890), der foruden at have afskrevet Hans Jentofts Gravskrift ogsaa har afskrevet en latinsk Grav-

skrift over Præsten Mads Schytte i *Karby Kirke*. Denne Gravskrifts Indhold er oversat (refereret) og kommenteret i Værket om Danmarks Kirker (Thisted Amt).

A. H. Niensens Familietilknytning til Mors har vel givet ham Anledning til Rejser til Øen, og under et Besøg her har han saa faaet Lejlighed til at afskrive de to Gravskrifter, af hvilke den ene er blevet fremdraget og kommenteret her. Om A. H. Nielsen se min Afhandling i Vendsysselske Aarbøger 1963, 12—17.

Familien Gamborg og J. P. Jacobsen

Blandt vore ældre danske Filosofer har *Anders Gamborg* (1753—1833), der var Præstesøn fra Hvalsø ved Roskilde, et ret kendt Navn. Et af hans Værker, »Et bibelkritisk Forsøg« (1790) vakte voldsom Harme fra ortodoks Side. Senere blev han bl. a. bekendt ved at udsende et kuriøst Forslag til at lade Kanarifugle lære vore Skovfugle at synge bedre.

Anders Gamborg blev 1788 gift med Maria Mathilde Clauson (død 1853). I dette Ægteskab fødtes 27. Juli 1803 en Søn, der fik Navnet *Niels Christian Gamborg*. — Han blev Student 1822, og valgte, trods Faderens efter Tidsforholdene ikke helt retroende Indstilling, at studere Theologi. 3. Maj 1833 tog Niels Chr. Gamborg theologisk Embedseksamen med mindste Karakter (non), hvorfor han valgte at læse om. 13. Januar 1834 tog han atter Eksamen med lidt bedre Resultat. Derefter blev han personel Kapellan i Albæk-Voer (Vendsyssel) 1834. Aaret efter blev han Sognepræst for Aasted-Skærum i samme Landsdel. 1835 forflyttedes han til Børglum-Vejby-Furreby, og i 1841 blev han Præst for Bedsted-Grurup Menigheder i Thy.

Den 3. Juli 1841 holdt han Bryllup med Nanna Gyrithe Foersom, født i København den 16. September 1804, Datter af Skuespilleren P. Thun Foersom og Hustru, kongelig Skuespillerinde Johanne Cathrine Ebbesen. I Niels Chr. Gamborgs Ægteskab fødtes en Søn og en Datter.

Den 20. Februar 1858 blev Pastor Gamborg udnævnt til Præst for Øster og Vester Assels. Her forblev han til 4. Februar 1871. Aaret efter, 16. Maj 1872, afgik han ved Døden.

*

Pastor Gamborgs Søn, *Niels Chr. Gamborg*, blev født 28. August 1845 i Bedsted, og Datteren *Nanna Sofie Cathrine Gamborg*, saa Dagens Lys 30. April 1849. Disse to Præstebørn blev bl. a. kendt med *J. P. Jacobsens* Hjem i Thisted, og

Niels Christian kom til at gaa i Skole i Thisted Realskole sammen med den senere saa kendte Digter.

Niels Chr. Gamborg tog Præliminæreksamen ved Universitetet 1862. Derefter var han i 1½ Aar Kontorist paa By- og Herredskontoret i Nykøbing Mors. 1866 erhvervede han dansk juridisk Eksamen (exam. jur.). Den 10. Juni 1875 blev han Fuldmægtig hos sin Svoger, Ancher Christian Hansen, der var Sagfører i Frederikssund, men allerede 2. Juli 1875 nedsatte han sig som Sagfører i Nykøbing Mors. Den 27. Oktober 1876 blev han i København gift med Annette Louise Augusta Horstmann, født 27. Februar 1845, Datter af kgl. Berider Jørgen Horstmann og Hustru Juli Kronborg.

I Nykøbing blev Niels Chr. Gamborg en kendt Mand. 1883 blev han indvalgt i Bestyrelsen for Spare- og Laanekassen for Nykøbing M. og Omegn; han blev straks kontrollerende Direktør og 1890 valgtes han til Bogholder, Kasserer og ledende Direktør for Sparekassen, men maatte saa samtidig forpligte sig til i Fremtiden ikke at drive Sagførervirksomhed (oplyses det i Hundreedaars-Jubilæumsskriftet for Spare- og Laanekassen 1952). Han blev 1899 Overligningskommissær for Nykøbing Købstad.

Efter en kort alvorlig Sygdom døde han 9. Marts 1902, hvorefter Købmand Frederik Bang blev Sparekassens Direktør. Fru Annette Gamborg overlevede kun sin Mand i kort Tid, hun døde 10. Maj 1902.

Sagfører N. Chr. Gamborgs ovennævnte Søster, Nanna Sophie blev gift 8. April 1879 med Sagfører Ancher Christian Hansen (født 1843), der var Søn af Landstingsmand Carl August Hansen til Futtrup i Thy. Han tog Præliminæreksamen i Thisted 1859. Det har naturligvis været et Barndomsbekendtskab, der førte til Giftermaalet 1879 mellem A. Chr. Hansen og Nanna Gamborg. A. Chr. Hansen blev senere i Frederikssund og København en meget kendt Sagfører. Han døde 1924, hans Hustru gik bort 13. Maj 1931. Hun havde da Bopæl i Ordrup.

*

Børnene fra Bedsted Præstegaard og fra Futtrup har, som man umiddelbart kan forstaa, kendt J. P. Jacobsen og hans Hjem, ligesom de ogsaa har været Barndoms- og Ungdomskammerater med Proprietær I. C. Bonnes Døtre fra Gammellund. J. P. Jacobsen var med sin Skolekammerat Niels Chr. Gamborg paa Besøg i Øster Assels Præstegaard. Minderne fra de helt unge Aar har uden Tvivl levet stærkt ikke mindst i den

senere Nykøbing Sparekassedirektørs Sind, og det er da ogsaa ham, der har meddelt nogle af de bedste Oplysninger — til Gavn for J. P. Jacobsen-Forskningen — om Digteren fra Thisted.

Mindet om Jacobsens korte Levnedsløb (1847—85) har ikke kunnet undlade at gøre dybt Indtryk paa Kammeratkredsen fra Thisted Realskole, og det er let nok at forstaa, at en saa særpræget og ejendommelig begavet Dreng og Yngling som Købmand Chresten Jacobsens Søn tit har været Genstand for Samtale, naar Gamborgs, Hansens og Bonnes har været sammen. De har nok ogsaa alle været ivrige Jacobsens-Læsere.

Det er ikke uden Interesse at kende noget til Jacobsens Forbindelse med Hjemmene paa Futtrup, Gammellund og i Øster Assels Præstegaard, og det er værd at vide, at Sønnen fra Præstegaarden nok var Jacobsens bedste Ven i de helt unge Aar. Det var da ogsaa Præstesønnen, der af Ungdomskredsen fra Thisted senere kunde meddele nogle af de bedste Oplysninger, der forefindes om Thisted-Digterens tidligste Ungdoms-aar. Herom kan man læse nærmere i Frederik Nielsens Disputats om J. P. Jacobsen (1953).

INDHOLD

	Side
<i>Forord</i>	5
<i>Morsø-Historikere</i>	7
<i>Folkemindefortællere og Folkeliusskildrere</i>	18
*	
<i>Fra Nykøbing og Omegn 1638</i>	25
<i>Nykøbing Bymark</i>	29
<i>Fra Sejerslev Sogn</i>	31
<i>Fra Galtrup Sogn</i>	37
<i>Fra Solbjerg-Sundby Sogne</i>	44
<i>Fra de sydligste Sogne</i>	56
*	
<i>Fra Skolens Omraade</i>	71
<i>Jørsby Degne kane og noget* mere</i>	75
<i>Snapsting paa Nordmors</i>	78
*	
<i>Gaardforhold paa Mors 1688 og 1963</i>	81
<i>Herregaarde og Landsbyer</i>	84
<i>Studeavl paa Mors</i>	88
*	
<i>Morsø-Dragten</i>	90
<i>Folkedanse fra Mors</i>	93
*	
<i>Morsø-Plovene</i>	94
*	
<i>Bettefanden og Mors-Anders</i>	100
<i>Harald Blaatand og Hakon Jarl paa Mors</i>	103
<i>Pigens Vadested</i>	106
<i>Provst Jentoft og hans Gravskrift</i>	109
<i>Familien Gamborg og J. P. Jacobsen</i>	111